

vrede wegen

WETENSCHAPPELIJK INSTITUUT VOOR HET CDA

alternatieven voor het
veiligheidsbeleid
beoordeeld

Publikatie van het Wetenschappelijk Instituut voor het CDA.

Het Instituut heeft ten doel het (doen) verrichten van wetenschappelijke arbeid ten behoeve van het CDA op basis van de grondslag van het CDA en in aansluiting op het Program van Uitgangspunten. Het instituut geeft gedocumenteerde adviezen over de hoofdlijnen van het beleid, hetzij op eigen initiatief, hetzij op verzoek vanuit het CDA en/of van de leden van het CDA in vertegenwoordigende lichamen.

Wetenschappelijk Instituut voor het CDA

Dr. Kuiperstraat 5, 2514 BA Den Haag

Tel. 070-924021

INHOUDSOPGAVE

	Voorwoord	5
	Inleiding	7
HOOFDSTUK I	: Hoofdpijnen in het Christelijk denken over de oorlog	9
	§1. De Bijbel	9
	§2. Christelijke traditie	11
HOOFDSTUK II	: De NAVO en het Warschau-Pact	17
	§1. Het veiligheidsbeleid	17
	§2. De Sowjet-Unie en het Warschau-Pact	23
HOOFDSTUK III	: Alternatieve voorstellen voor veiligheidsbeleid	28
	§1. Europese alternatieven voor Atlantische samenwerking	28
	§2. Voorstellen van de Commissie-Palme: een alternatief ontwerp voor ontspanning	36
	§3. Defensie tegen kernwapens: een alternatief voor de nucleaire afschrikking?	42
	§4. 'Freeze': een alternatief onderhandelingsvoorstel	48
	§5. 'No First Use': een alternatief voor het aangepaste antwoord ..	52
	§6. Verdediging in de diepte: een alternatieve gevechtsmethode ...	56
	§7. Defensie zonder provocatie: een alternatieve gevechtsmethode	60
	§8. Sociale verdediging: alternatieve afschrikking	64
HOOFDSTUK IV	: Vredesbeleid: een christen-democratische benadering	70
HOOFDSTUK V	: Beoordeling	77
HOOFDSTUK VI	: Nabeschouwing en conclusies	92
	Literatuuroverzicht	96

VOORWOORD

Er is de laatste jaren veel energie gestoken in bezinning en actie rondom de beslissing om in Nederland al of niet kruisraketten te plaatsen. Op zichzelf is het verheugend dat brede lagen van de bevolking zich voor het defensievraagstuk interesseren; dat is in het verleden wel eens teveel een zaak van deskundigen gebleven.

Tegelijk moeten wij constateren dat de discussie zich zozeer op één punt heeft toegespitst, dat het bredere defensiebeleid waarbinnen de kernbewapening een belangrijk aspect is, onvoldoende aan de orde kwam. Toch kan men het één niet los zien van het ander. Doet men dat wel dan verstrikt men zich in innerlijke tegenstrijdigheden die het doel van het defensiebeleid – voorkomen van oorlog – slechter bereikbaar maken.

Het is daarom te wensen dat er een beter klimaat tot stand komt voor een bezinning op het defensievraagstuk in zijn brede betekenis.

Met dit rapport 'Vrede wegen' wil het Wetenschappelijk Instituut voor het CDA een stap in die richting zetten. Het rapport biedt nog geen beleidsnota voor de komende kabinetten, daarvoor lijkt de meningsvorming in ons land en in het CDA nog niet ver genoeg ontwikkeld. Het rapport biedt een overzicht van de beleidsalternatieven die op het gebied van defensie aan de orde zijn en formuleert een aantal criteria waarmee deze alternatieven beoordeeld kunnen worden. Het resultaat van deze beoordeling en de daarover te voeren discussie zal, naar wij hopen, de weg wijzen naar een breed en consistent beleid, gericht op oorlogvoorkoming, waarbinnen de rol van de kernbewapening wordt teruggedrongen, conform het Program van Uitgangspunten van het CDA.

Het rapport is tot stand gekomen op uitdrukkelijk verzoek van de Partijraad van het CDA in 1982 te Hattum. De studiec commissie stond onder leiding van drs. A.M. Oostlander, die werd bijgestaan door rapporteur drs. Th.B.F.M. Brinkel. Leden van de commissie waren: mr. R.H. van de Beeten, mevrouw A.M.V.C. Groensmit-van der Kallen, prof. dr. O. Kuschpèta en drs. C. van Vliet. De heer mr. J.A. Mommersteeg heeft voortijdig, wegens tijdgebrek, het lidmaatschap van de commissie beëindigd. Van zijn inzicht en ervaring heeft de commissie nog wel een dankbaar gebruik kunnen maken. De commissie heeft veel externe deskundigen geraadpleegd, teneinde tot een zo objectief mogelijke beschrijving te komen van de beleidsalternatieven.

Het bestuur is van mening dat de commissie door haar werk een belangrijke voorzet geeft voor de discussie in ons land over het defensiebeleid. Daarmee wordt een lijn voortgezet die met de rapporten van de commissies-Neuman (1979) en -Donner (1981) is begonnen. Een partij die ernst maakt met haar principes zal dat juist op dit moeilijke terrein willen bewijzen. Het bestuur hoopt dat velen van 'Vrede wegen' willen kennis nemen en het in hun overwegingen betrekken, opdat de discussie over het defensiebeleid in ons land een zaak zal blijven die allen aangaat.

drs. H.H.F. Wijffels,
voorzitter

drs. C.J. Klop
adjunct-directeur

INLEIDING

Het CDA wil voorwaarden voor duurzame vrede in gerechtigheid naderbij brengen. Tekenen van zo'n vrede zijn respect voor de mensenrechten in de wereld, opheffing van het schandaal van de onderontwikkeling, een grotere samenwerking tussen landen en volken en minder wapens. In dat licht moet het CDA zich voortdurend afvragen of en hoe het beleid met betrekking tot de buitenlandse politiek en de defensie beter kan. Juist de aanwezigheid van grote aantallen massa-vernietigingswapens is verontrustend. Het CDA is niet de enige die daarover bezorgd is. Zo staat op het ogenblik het veiligheidsbeleid van de NAVO ter discussie. Er doen over ontspanning, ontwapening, militaire doctrines, tal van ideeën de ronde. Vele voorstellen pogen een alternatief te bieden voor het huidige beleid met betrekking tot vrede en veiligheid.

Het CDA kan van deze creativiteit gebruik maken. Twee resoluties van de Partijraad van Hattem, 1982, riepen dan ook op tot studies over 'alternatieve vredes- en veiligheidsmodellen'. Daarom probeert dit rapport een overzicht te geven van een aantal van de meest aangehaalde voorstellen. Het verstaat ideeën over alternatieve vormen van politieke samenwerking van landen ('alternatieven voor de Atlantische samenwerking'). Er zijn voorstellen die een alternatief voor de afschrikking met kernwapens beogen (de opvatting van de Amerikaanse president zelf over strategische defensie in de ruimte). Vanuit verschillende kringen worden suggesties gedaan voor een andere manier van onderhandelen ('Freeze', de 'Commissie-Palme'). Er zijn voorstellen die een alternatief bieden voor de NAVO-strategie van het aangepaste antwoord ('No First Use'). Ook de wijze waarop het militaire optreden van de NAVO zou moeten worden ingericht staat ter discussie ('FOFA', 'Air/Land Battle', 'Defensie zonder provocatie'). Tenslotte komt ook de sociale verdediging aan de orde, welke een alternatief wil zijn voor alle vormen van verdediging met militaire middelen.

Deze alternatieve voorstellen spelen zich niet in het luchtledige af. Zij willen het huidige beleid geheel of ten dele vervangen. Om de lezer goed toe te rusten bij de bestudering van de voorstellen, geeft dit rapport in het eerste gedeelte dan ook een kort overzicht van dat thans gevoerde beleid. Daarbij is eveneens een beschrijving van de buitenlandse politiek en de defensie van de Sowjet-Unie noodzakelijk. Het veiligheidsbeleid van de Sowjet-Unie en dat van het Westen hangen namelijk sterk met elkaar samen. Veranderingen in het ene leiden tot veranderingen in het andere. Voorts is aan het begin van dit rapport weergegeven hoe er globaal in de christelijke kerken, groepen en organisaties over het vraagstuk van de oorlog gedacht werd en wordt. Daarna volgt in hoofdstuk III een overzicht van de verschillende alternatieve voorstellen. Daarbij is ernaar gestreefd deze naar hun inhoud en betekenis zo objectief mogelijk weer te geven. Op ieder behandeld voorstel volgt kort een aantal van de belangrijkste kritieken die zoal geuit zijn.

Het doel van het rapport is echter ook te bezien of bepaalde voorstellen ideeën bevatten die voor het CDA van betekenis kunnen zijn. Daarom bevat hoofdstuk IV een christen-democratisch kader, waarin de suggesties beoordeeld kunnen worden. Daarna worden conclusies getrokken, waardoor de lezer zelf kan beoordelen welke voorstellen voor het CDA van betekenis kunnen zijn en welke niet. De samenstellers van deze studie hebben hiermee een begin gemaakt in de conclusies. Op die manier kan het overzicht van verschillende alternatieven een aanzet vormen voor een meer toekomstgerichte discussie in het CDA. Het is namelijk hoog tijd de beperkte gedachtenwisseling over de kruisvluchtwapens te verbreden en door te gaan met nadenken over de lange termijn.

De commissie 'Alternatieve veiligheidsmodellen', onder wier verantwoordelijkheid dit rapport tot stand is gekomen, is zich terdege bewust geweest van de beperkingen die de studie naar alternatieven voor het veiligheidsbeleid met zich meebrengt. De voorstellen zijn immers

vooral gericht op de Oost/West-verhoudingen. De (eventuele) samenhang met de ontwikkelingsproblematiek of de economische aspecten van de bewapening komen maar zijdelings aan de orde. Deze verdienen afzonderlijke studie, waarvoor de commissie dan ook de aandacht van het Wetenschappelijk Instituut vraagt. In de onderzochte voorstellen blijkt de zorg over de kernwapens centraal te staan. Andere massa-vernietigingswapens krijgen daardoor minder aandacht.

De commissie heeft gemeend om zich bij deze beperking te moeten neerleggen. In ieder geval komen de overwegingen, die ook voor de beoordeling van andere wapensoorten en modellen relevant zijn, aan de orde. Aan de andere kant zou het betrekken van genoemde elementen bij de studie de overzichtelijkheid niet ten goede zijn gekomen. Met dit in het achterhoofd hoopt de commissie de lezer inzicht te kunnen geven in een aantal alternatieve ideeën voor veiligheidsbeleid. Tevens hoopt zij de lezer hiermee een instrumentarium in handen te hebben gegeven, waarmee hij/zij dergelijke alternatieven kan wegen.

Hoofdstuk I:

HOOFDLIJNEN IN HET CHRISTELIJK DENKEN OVER DE OORLOG

De wijze van beoordeling van de verschillende alternatieven voor het veiligheidsbeleid wordt in belangrijke mate bepaald door de levensbeschouwelijke en politieke invalshoek. Die invalshoek ligt voor christen-democraten niet exact vast en is niet volledig te beschrijven. Toch valt wel het volgende te zeggen.

Christen-democraten hebben bijzondere belangstelling voor de christelijke traditie en de daarin ontwikkelde of ontdekte principes. Zij voelen zich nauw verwant met de hoofdlijnen in het denken in de christelijke gemeenschap over het vraagstuk van de oorlog. De hoofdstroom daarin wil een antwoord geven op de oproep van het Evangelie door gestalte te geven aan politieke verantwoordelijkheid. Daarom is van de hoofdlijnen in het christelijk denken allereerst een overzicht gegeven.

§1. DE BIJBEL

Het Evangelie heeft betrekking op alle aspecten van het leven, ook op sociale en politieke actie. In de geschiedenis van het christendom is de opvatting dat christenen daarom zorg behoren te dragen voor het wel en wee van de samenleving overheersend geweest. Christenen hebben in de regel hun politieke verantwoordelijkheden ontkend noch geschuwd.

De Bijbel, de inspiratiebron en maatstaf waaraan zij zich oriënteren, is wat betreft het oorlogsvraagstuk onderwerp van een enorme reeks niet altijd gelijk gestemde geschriften. Toch zijn in de recentere literatuur wel punten van overeenstemming te vinden die voor de politiek van betekenis zijn.

Het Oude Testament

In het Oude Testament is de oorlog een regelmatig terugkerend verschijnsel. Uit dat feit zijn echter niet direct concrete gedragsvoorschriften voor de politiek van nu af te leiden. Inspirerend is wèl de wijze waarop Israël indertijd, binnen de toenmalige cultuur, leefde in gehoorzaamheid aan God. Aan die gehoorzaamheid zijn oorlog en vrede ondergeschikt. Want hoofdthema in het Oude Testament is de trouw of ontrouw van Israël aan het verbond dat God met dit volk heeft gesloten. God beschermt het volk, leidt het en kan het ook zwaar straffen. Hij schenkt Israël een land om daar Zijn geboden en wetten te onderhouden. En Hij verblijft onder hen als zij Hem gehoorzamen door het stichten van een rechtvaardige en vreedzame samenleving. Hij schenkt vrede en vrijheid. Oorlogen in het Oude Testament zijn ondergeschikt aan dit gegeven. Relevant is niet zozeer of Israël de verovering van Kanaän soms op bijzonder wrede wijze uitvoerde. Belangrijk is dat het dit deed in gehoorzaamheid aan zijn Heer; om Zijn wetten en geboden ten uitvoer te brengen.

De verovering van Jericho vond plaats zònder militair geweld. Uiteindelijk zijn het niet de militaire macht of de traditionele methoden van diplomatie die Israël zijn land geven, maar God. Leger en diplomatie zijn slechts instrumenten. Israël diende meer in God te vertrouwen dan in de wereldse machtsverhoudingen. Geloof in God gaf meer sterkte dan een machtig leger. Legeraanvoerder Gideon bijvoorbeeld vertrouwde zozeer op zijn Heer, dat hij op Diens aansporing zijn legersterkte van 30.000 man naar 300 man terugbracht. Vanuit militair oogpunt een belachelijke daad. Maar door zijn geloof kon Gideon het machtige leger van Midjan verslaan.

In latere jaren werd Israël steeds lakser in het onderhouden van de wetten en geboden. Het luisterde niet meer naar de stem van de Heer. Het ging zijn vertrouwen geheel stellen op diplomatie en op militaire sterkte. Israël kwam zijn verbond met God niet na. Dat bleef niet zonder gevolgen: de imperia van Assyrië en Babylonië drongen op naar het Westen. Eerst

verloor het noordelijk rijk Israël zijn onafhankelijkheid (722 voor Christus), later ook het zuidelijk rijk Juda (586 voor Christus). De volken van Israël werden weggevoerd in ballingschap. De Heer nam hen het land af.

In die jaren spraken Israëls profeten. Herhaaldelijk riepen zij op om opnieuw volgens Gods wet te leven. Zij hielden het volk voor niet op wagens en paarden, maar op Hem te vertrouwen. In deze tijd ontstaat ook het visioen van uiteindelijke vrede tussen de volken. Het is een oproep het denken en handelen vervuld te laten zijn van Gods gerechtigheid en waarheid. In dat visioen worden de zwaarden tot snoeimessen en speren tot ploegscharen omgesmeed (Jesaja 2, Micha 4).

In het Oude Testament werd de oorlog steeds meer een ondergeschikt verschijnsel. Men ging meer en meer leven in de verwachting dat met de komst van de Messias de eeuwige vrede zou aanbreken. Intussen kon er zolang Israël Gods wetten gehoorzaamde een rechtvaardige samenleving bestaan.

Het Nieuwe Testament

Het Nieuwe Testament speelt zich af in een totaal andere historische context. Israël was al eeuwen niet onafhankelijk meer. Het was opgenomen in het grote Romeinse Rijk. Politiek bedrijven en oorlog voeren waren kwesties die dan ook buiten het bereik van het Nieuwe Testament lagen. Slechts zijdelings komen dergelijke vraagstukken aan de orde. Wie echter van mening is dat Jezus zich tot Zijn leerlingen richtte als mensen die midden in het leven staan, mag politieke vraagstukken niet buiten de kritiek van Zijn Boodschap plaatsen. In de Bergrede (Matt. 5, 6, 7) gaf Jezus Zijn leer van barmhartigheid, rechtvaardigheid, vergevingsgezindheid en liefde. Over de strekking van de Bergrede bestond en bestaat ook nu nog geen overeenstemming. Sommige meenden dat het hier om een politiek programma ging dat door mensen, op revolutionaire wijze, verwezenlijkt kon worden.

Luther leerde dat de Bergrede niet op de politieke werkelijkheid van toepassing is. De Bergrede bood volgens hem alleen het visioen van het volkomen Godsrijk. Voor de politiek bevat de Bergrede geen boodschap. Wie anders meent, brengt zijn medemensen in gevaar, aldus Luther. Het zou immers nogal onbarmhartig zijn om leeuw, arend en lam in één hok te brengen.

Anderen constateren dat o.a. de Bergrede politiek verantwoordelijken inspireert om, rekening houdend met de gebrokenheid van het bestaan, op te komen voor wat onder ligt en voor wie armoede lijdt. Om verdrukten te bevrijden, om nationale en eigenbelangen te relativiseren. De Bergrede is voor de politiek belangrijk. Zij schept een perspectief dat 'gezond verstand', de 'natuurlijke rede' en de bestaande realiteiten te boven gaat. De Bergrede roept op tot zelfkritiek door evangelische maatstaven aan te leggen. Het menselijk handelen steekt daar pover bij af. Politieke grootspraak en morele zelfverheffing worden duidelijk uit andere dan evangelische bronnen gevoed. Vandaar dat de Bergrede het bewustzijn scherpt van de noodzaak van vergeving en verzoening. Verzoening, vrede en liefde zijn trouwens centrale woorden in de Bergrede. De liefde strekt zich uit tot onze naaste, verderweg of dichterbij, en tot onze vijanden. Zalig de vredestichters, zegt Jezus. Een goede overheid trekt zich dat aan. Zowel wat betreft haar beleid gericht op rechtvaardige en vreedzame verhoudingen binnenslands als wat betreft haar internationale optreden.

Dit sluit echter gepast gebruik van machtsmiddelen niet uit. De overheid moet, eventueel zelfs met geweld, onrecht in toom houden. Politiek handelen dat op de Bergrede is geïnspireerd is niet blind voor het kwaad. Jezus zelf had oog voor de realiteit. Hij wist goed in wat voor wereld Hij Zijn apostelen uitzond. Hij waarschuwde hen daarvoor: 'maar wacht u voor de mensen, want zij zullen u overleveren aan de gerechtshoven..', 'Gij zult door allen gehaat worden om Mijn naams wil.' (Matt. 10). Het Evangelie van vrede en barmhartigheid moet worden verwezenlijkt in een wereld waarin zonde en onrecht heersen. Daarom spreekt de Bergrede over Gods uiteindelijke gericht over goeden en kwaden. In de tussentijd (tussen

nu en de komst van het Godsrijk) moet de overheid het onrecht in toom houden (Rom. 13). De overheid is door God ingesteld als 'toornende wreekster voor hem die kwaad bedrijft'. De handhaving van het recht, het opkomen voor de zwakken, het bevorderen van de gerechtigheid, moet desnoods met machtsmiddelen (geweld) worden gewaarborgd. De overheid moet ervoor zorgen dat de samenleving niet aan geweldenaars wordt overgeleverd. Maar ook de overheid is in die zorg onderworpen aan Gods beoordeling en gehoorzaamheid verschuldigd aan Gods oproep tot barmhartigheid. De vrede, die in de Bergrede geschetst wordt, garandeert christenen dat volharding zin heeft. Zij dienen zich volledig in te zetten om haar naderbij te brengen. In hun onderlinge verhoudingen en in hun persoonlijke relatie tot God.

Aldus zou men zeer beknopt de boodschap van het Oude en het Nieuwe Testament aangaande oorlog en vrede kunnen samenvatten.

§2. CHRISTELIJKE TRADITIE

De opheffing van de vervolging van het christendom door keizer Constantijn (324) maakte het voor christenen mogelijk om deel te nemen aan het openbare leven. Zij werden medeverantwoordelijk voor de inrichting van de samenleving en het bevorderen van het algemeen welzijn.

In de jaren daarvoor was dat anders geweest. In de eerste eeuwen moesten ambtenaren en soldaten meedoen aan de verering van de Romeinse keizer als godheid. Voor christenen was dat uitgesloten. De staat was daardoor een vijandige macht. Daarom kwam in die jaren het dragen van bestuurlijke verantwoordelijkheid en de ethische problemen die dat met zich meebrengt niet aan de orde. Een kwestie als verdediging van de rijksgrenzen viel buiten het gezichtsveld van de toenmalige christenen. Het christelijk handelen ten opzichte van de overheid kwam in die situatie vooral neer op het voortdurend aanspreken van de overheid op haar pretentie van handhaafster van het recht. Christenen wezen de overheid telkens weer op haar verantwoordelijkheid. Daarbij waren zij zich zeer wel bewust van de mogelijke gevolgen, zoals het martelaarschap. Met hun consequente houding gaven die christenen aanstekelijke voorbeelden. Zij probeerden op deze wijze ook de overheden ervan te overtuigen dat zij eigenlijk goede en loyale burgers waren. Maar de zelfverheffing tot godheid van de Romeinse keizer konden zij niet aanvaarden.

Deze situatie veranderde dus in de vierde eeuw. De hoofdstroom in het christelijk denken stelde zich op het standpunt dat het christelijk geloof in het algemeen en het Evangelie in het bijzonder ook voor de politiek van betekenis is. Christelijk geïnspireerd handelen moest betrekking hebben op de heersende realiteit, en moest erop gericht zijn deze in de gewenste richting te veranderen. De Heilige Schrift was daarbij de belangrijkste maatstaf. Het besef vond ingang dat, hoewel de resultaten van politieke arbeid nooit volmaakt zijn, deze toch tekenen kunnen vertonen van Gods bedoelingen met de mensheid. Het was kerkvader Augustinus die in belangrijke mate bijdroeg aan de ontwikkeling van deze gedachte. Zijn lijn werd vastgehouden bij onder andere Thomas van Aquino. Maar ook in de Reformatie, bij Luther en Calvijn.

Hoewel de verantwoordelijkheden verschillend zijn, kan politieke inzet evenzeer een dienst aan God zijn als kerkelijke inzet. Dat was de hoofdgedachte. Beide vormen van inzet zijn gemotiveerd vanuit de roeping van de mens om zich dienstbaar te maken aan Gods geboden en beloften. De christen is geroepen om in de wereld het goede te doen. Hoe dit in de geschiedenis van het christendom werd uitgelegd op het terrein van het oorlogsvraagstuk komt in deze paragraaf aan bod.

Het is van belang zich te realiseren dat er in de geschiedenis van het christendom telkens bewegingen zijn geweest, die vooropstelden dat zij op alle terreinen van het leven moesten handelen vanuit een juiste gezindheid. De gevolgen van die houding legden zij in Gods hand. De ontwikkelingen in de wereld zijn in hun ogen door mensen principieel niet te beheersen.

Zo hielden zij ten aanzien van het oorlogsvraagstuk consequent vol dat de navolging van Christus geweld en wapengebruik uitsluit, en gaven zij zich volstrekt over aan Gods wereldbestuur. Daarbij waren zij vaak bereid zwaar persoonlijk leed te ondergaan.

De rechtvaardige oorlog

In het Nieuwe Testament kwam het vraagstuk van de oorlog of de juiste internationale politiek slechts zijdelings ter sprake. Toen christenen zelf bestuurlijke en militaire verantwoordelijkheid te dragen kregen, konden zij er niet meer omheen. Zij moesten zich een weg zoeken in situaties die niet door de Bijbel beschreven werden. De kerk wees een richting aan en liet zich daarbij naar beste weten inspireren door de Bijbel tot antwoorden die in de nieuwe situatie pasten. Van groot belang was het werk van kerkvader Augustinus. Hij legde de basis voor de traditie van de rechtvaardige oorlog. Het leed voor hem geen twijfel dat de oorlog het werk van de duivel was. Het was voor hem een grote vraag of christenen wel een oorlog mochten voeren. Uiteindelijk meende hij van wel: in die gevallen wanneer alle vreedzame methoden zouden zijn uitgeput en wanneer niet strijden tot groter onrecht zou leiden. Hij onderwierp de oorlog aan regels.

Zijn leer van de rechtvaardige oorlog werd in de dertiende eeuw verder uitgewerkt door Thomas van Aquino. Vóór zijn tijd meende men dat ook aanvalsoorlogen tegen heidenen door God gewild konden zijn. Thomas was terughoudender. Christenvervolging door heidenen kon wél een rechtvaardiging voor oorlog zijn, oorlog voeren tegen heidenen om hen tot bekering te verplichten kon niet. Luther, de grote reformator, spon voort op dit thema. Gods woord heerst zonder zwaard, schreef hij. De verkondiging van het Evangelie is het werk van de kerk. Christus hanteert in Zijn Rijk twee regimenten: het geestelijk rijk en het wereldlijk rijk. Volgens Luther is de wereld a-christelijk, het Evangelie kan niet over de wereld heersen. Dat zou alleen kunnen als alle mensen christenen waren. In het wereldlijk rijk heeft de overheid daarom de opdracht van God gekregen om orde en recht te handhaven en te herstellen, desnoods gewapenderhand. Voor de goede overheid is dat, aldus Luther, een daad van liefde. Ook Calvijn was van opvatting dat de overheid, anders dan de kerk, de taak heeft de algemene vrede en orde onder de mensen te bevorderen. Dat kan de overheid alleen als zij beschikt over macht. Ook de goede overheid kan zo met recht geweld gebruiken. Voor zowel Calvijn als Luther gold dat de oorlog voortkomt uit de zonde in de wereld en dat er dus duidelijke beperkingen aan het oorlogsgeweld gesteld moeten worden.

Ook in de katholieke kerk ging de ontwikkeling van deze opvatting verder. Meer voorwaarden moeten vervuld zijn eer een oorlog gerechtvaardigd is. In het algemeen zou men kunnen zeggen dat het christelijk denken de volgende criteria gaf waaraan men zou moeten voldoen alvorens naar de wapens te grijpen (het *ius ad bellum*).

1. Het moet gaan om een rechtvaardige zaak (om onschuldig leven te beschermen, voor een menswaardig bestaan).
2. De oorlog moet worden gevoerd door het bevoegde gezag (de zwaarmacht komt alleen de overheid toe).
3. De te verdedigen rechten en waarden moeten het zo nodig doden van mensen rechtvaardigen.
4. De oorlog moet met goede bedoelingen worden gevoerd (dus niet uit begeerte om te vernielen of om een grote oorlogsbuit).
5. Alle vreedzame initiatieven moeten zijn uitgeput. De oorlog moet dan ook worden beëindigd als de tegenpartij daarom verzoekt.
6. De oorlog moet een redelijke kans van slagen hebben.

Daarnaast dient ook de wijze, waarop gestreden wordt, aan regels te worden gebonden (het *ius in bello*):

- a. Het antwoord op de agressie mag de aard van de agressie niet te boven gaan (het evenredigheidsbeginsel).
- b. De oorlog moet tegen de onrechtmatige agressor worden gevoerd en niet tegen onschuldigen (het onderscheidingsbeginsel).

Eeuwenlang heeft de traditie van de rechtvaardige oorlog gefunctioneerd. Zij boette echter behoorlijk aan waarde in toen staten zichzelf soevereiniteit aanmaten. Daarmee ontkenen zij een boven staten bestaand gezag, dat zou kunnen uitmaken wie een rechtvaardige oorlog voerde.

Staten maakten misbruik van de 'leer' om zelfs hun veroveringsoorlogen te rechtvaardigen. Daar staat tegenover dat de theorie gediend heeft als inspiratiebron bij de totstandkoming van het internationale recht. Bovenationale normen werden ontwikkeld, waaraan het gedrag van staten kon worden getoetst. Internationale organisaties als Volkenbond, Verenigde Naties, het Internationale Hof van Justitie konden als scheidsrechter gaan optreden. In het oorlogsrecht werd de wijze van oorlogvoeren aan banden gelegd. Het was echter niet mogelijk deze normen dwingend op te leggen.

En dan het kernwapen

De twintigste eeuw stelt de kerkelijke traditie ten aanzien van oorlog en vrede wel zeer op de proef. De beide wereldoorlogen waren van een ongekende wreedheid: de Eerste jegens soldaten, die massaal stuk liepen tegen vijandelijk mitrailleurvuur. De Tweede Wereldoorlog vooral jegens de onschuldige burgerbevolking (massale deportaties en moordpartijen, bombardementen op steden). Maar het was de uitvinding van de atoombom die aanleiding zou geven tot een nieuwe doordenking van de leer van de rechtvaardige oorlog.

Waar kernwapens hun intrede doen ontstaat een fundamentele verandering in de internationale verhoudingen. De gevolgen van de inzet van kernwapens zijn zo enorm, dat het immoreel is een atoomoorlog te voeren. Het Program van Uitgangspunten van het CDA stelt hierover dat het ethisch onaanvaardbaar is kernwapens te hanteren ter beslechting van geschillen in de werelddoelstelling. Met de kernwapens lijkt de mens in staat te zijn het leven op aarde te vernietigen. De christenheid heeft zich er steeds duidelijker over uitgesproken dat het een misdaad is tegen God en de mensen een oorlog te voeren waarin dat wordt geriskeerd. Zulks is onverenigbaar met de boodschap van het Evangelie. Daarenboven voeren vertegenwoordigers van verschillende kerken aan dat de bewapening een geldverslindende aangelegenheid is. Aangezien het grootste deel van de wereldbevolking in armoede verkeert, achten zij dat onverantwoord.

Door de aanwezigheid van kernwapens is echter een systeem gegroeid, waarin de twee supermachten, de Verenigde Staten en de Sowjet-Unie, elkaar van een aanval afhouden. Kerkelijke ambtsdragers, wetenschappers en andere groepen waarschuwen ervoor dat soorten en aantallen kernladingen nog toenemen en de kans dat het een keer misgaat groot is. Het kwaad evenwel zit uiteindelijk in de mens zelf, die in zijn streven naar zelfbehoud en vooruitgang krachten losmaakt die hij nauwelijks kan beheersen, aldus de kerken.

Dit alles moet consequenties hebben voor de traditie van de rechtvaardige oorlog. Het staat dan ook in verreweg de meeste uitspraken van kerkelijke zijde als een paal boven water dat een oorlog, waarin massale verwoestingen plaatsvinden, strijdig is met het *ius in bello*:

- Met het onderscheidingsbeginsel (pag.12, punt b) zijn kernwapens, die gericht staan op bevolkingscentra, doelbewust in strijd. Ook kernwapens die militaire doelen hebben, veroorzaken zoveel bijkomende schade, dat het vallen van talloze burgerslachtoffers onvermijdelijk is.
- Met het evenredigheidsbeginsel: de omvang van de door kernwapens veroorzaakte schade is zo groot, dat het evenredigheidsbeginsel helemaal niet gehanteerd kan worden (pag. 12, punt a).

De problemen beginnen met het beoordelen van het kernwapen in het licht van het *ius ad bellum*, dat wilde voorkomen dat men zomaar een oorlog zou beginnen. De leer van de rechtvaardige oorlog stelt dat alle vreedzame middelen moeten worden uitgeprobeerd, alvorens een overheid naar de wapenen mag grijpen. Welke die vreedzame middelen zijn is in de kerkelijke 'leer' allerminst duidelijk. Het grote dilemma is, dat met kernwapens wordt

getracht het uitbreken van een oorlog te voorkomen, conventioneel of nucleair. Want indien zij toch zou uitbreken, zou zij in ieder geval 'onrechtvaardig' zijn. Met kernwapens probeert men, om zo te zeggen, 'met alle geweld' oorlog te voorkomen. De traditionele leer geeft hiervoor geen oplossing.

Desondanks trachten kerkelijke vertegenwoordigers en gezagsdragers te helpen met het zoeken naar de juiste weg, in de regel op basis van de ethiek die voor de hoofdstroom in het christendom bepalend was. Dat betekent dat zij rekening willen houden met de realiteiten waar het beleid op moet slaan. Zo staat voorop dat het onmogelijk is geworden, in verhoudingen waar het kernwapen een rol speelt, door oorlog politieke doelstellingen te realiseren (dat is ook de oorlogvoorkomende bedoeling van de kernwapens). Vreedzame oplossing van geschillen is een eis. De kerk is er zich ook terdege van bewust dat het karakter van het Oostblok anders is dan dat van het Westen. De bedreiging en het machtsstreven van de Sowjet-Unie kan niet worden ontkend, schrijven bijvoorbeeld de Amerikaanse bisschoppen¹⁾.

Omdat zij de realiteiten verschillend inschatten, zijn de kerkelijke vertegenwoordigers verschillende oordelen gaan vellen over de oorlog en de kernbewapening. Het gewicht dat zij daarbij nog toekennen aan de traditie van de rechtvaardige oorlog speelt hierin een opvallende rol. Men kan drie soorten reacties onderscheiden:

1. Voor wie het karakter van het kernwapen relativeert, is de traditionele leer volop actueel gebleven. Deze 'atoomrelativisten' menen dat het onderscheidings- en evenredigheidsbeginsel ook met kernwapens in acht kan worden genomen. Dat gaat zelfs beter, menen zij, omdat kernwapens steeds kleiner en preciezer worden. Op den duur verliezen deze wapens wellicht het karakter van massa-vernietigingswapens. Het 'zwaard van de overheid' mag in deze visie ook 'atoomzwaard' zijn, als vrede zou betekenen toegeven aan communistische agressie²⁾. Door de bereidheid desnoods kernwapens in te zetten, werkt het afschrikkingsevenwicht en wordt het uitbreken van een oorlog voorkomen. Deze opvatting blijkt uit de geschriften van de jaren '50, maar wordt ook nu nog door bepaalde christelijke groeperingen aangehangen. Deze mening is eveneens te vinden bij diegenen die van de zwaarste categorieën kernwapens af willen.

2. De traditie van de rechtvaardige oorlog heeft ook haar geldigheid behouden voor die christenen, wier oordeel volstrekt wordt bepaald door de stelling dat het kernwapen in zich slecht is. Kernwapens zijn in het licht van de christelijke traditie daarom ongeschikt voor enig doel. Dit geldt o.a. voor atoompacifisten. Mede omdat zij kernwapens niet in overeenstemming zien met de leer van de rechtvaardige oorlog is gebruik en bezit van deze strijdmiddelen uit den boze. Kernwapens moeten uit de defensie worden verwijderd. Dat betekent níét dat een overheid zich niet op doeltreffende wijze zou moeten kunnen verdedigen. Conventionele, niet-nucleaire wapens, moeten hun functie (ook die van oorlogvoorkoming) overnemen. Deze wapens kunnen nog wél aan de criteria van de rechtvaardige oorlog voldoen. Voor het atoompacifisme heeft bijvoorbeeld de Hervormde Synode gekozen in haar pastorale brief van 1981³⁾.

3. Ten derde is er de opvatting volgens welke de traditionele leer van de rechtvaardige oorlog tekort schiet in het nucleaire tijdperk. De aanhangers van deze visie beoordelen de bewapening en de militaire politiek in het kader van het voor hen doorslaggevende doel van

1) *De uitdaging van de vrede: Gods belofte en ons antwoord*. Herderlijke brief over oorlog en vrede van de r.k. bisschoppen van de Verenigde Staten van Amerika (Den Haag/Amersfoort 1983) 78.

2) *Het oorlogsvraagstuk. Toelichting op de uitspraken van de generale synode van de Gereformeerde Kerken van Assen 1957/58 en van de Gereformeerde Oecumenische Synode van Potchefstroom 1958*, (Kampen), 48-51. Recente publikaties uit gereformeerde kring gaan overigens veelal een andere kant uit. Zie hier voor o.a. *Vrede, vraag voor kerk en samenleving. Studierapport van deputaten Oorlogsvraagstuk van de Gereformeerde Kerken in Nederland aan de Generale Synode van Dokkum* (1983), Leusden 1985.

3) De Hervormde Synode koos voor de zijde van 'hen die daadwerkelijk streven naar afschaffing (van kernwapens) via de kortst mogelijke weg'. Zie: *Pastorale brief over de kernbewapening* (Den Haag 1981) 22.

de oorlogvoorkoming. Het bezit van kernwapens en de strategie van afschrikking is slechts aanvaardbaar voorzover dat doel wordt gediend. Totale eenzijdige kernontwapening sluiten zij uit. Immers, dit hoeft inzet van kernwapens door de andere partij niet tegen te houden, maar kan deze zelfs uitlokken. Dat vinden zij onverantwoord. Voorstanders van deze stroming stellen zich uiterst terughoudend op over inzet van kernwapens. Vrijwel alle vormen van kernwapeninzet zijn onaanvaardbaar, en in de Europese situatie geldt dit ook voor conventionele wapens. Uit deze opvatting vloeit voort dat het noodzakelijk is te streven naar een hechtere basis voor de vrede. Klassiek in dit verband is de uitspraak van Paus Johannes Paulus II voor de tweede ontwapeningsassemblee van de Verenigde Naties: 'Onder de huidige omstandigheden kan afschrikking, gebaseerd op een evenwichtige verhouding, zeker niet als doel in zichzelf, maar als stap op weg naar een voortgaande ontwapening, nog moreel aanvaardbaar geacht worden'. Het zijn vooral de r.k.-bisschoppenconferenties in de verschillende landen die op deze lijn zitten⁴⁾.

Aanbevelingen vanuit de christelijke gemeenschap

De christelijke gemeenschap beperkt zich niet tot het uitspreken van ethische verontrusting alleen. Zij doet ook aanbevelingen, die in haar ogen aangeven waarheen christelijke beoordeling van de realiteit zou moeten leiden.

Ten eerste geeft zij aan in welke richting een betere basis voor de vrede gezocht moet worden dan de huidige vrede door afschrikking. Vrede moet een proces zijn dat naar gerechtigheid leidt. Alleen internationale gerechtigheid maakt zo'n duurzame vrede mogelijk. Daarvoor is onvoorwaardelijk respect voor de mensenrechten en de rechten van volken op vrijheid en zelfstandigheid noodzakelijke voorwaarde⁵⁾. Internationale gerechtigheid is vervolgens gekenmerkt door internationale solidariteit⁶⁾. Tenslotte moeten deze worden opgenomen in een verder uit te bouwen internationale rechtsorde, met een 'wereldautoriteit', een bovenstatelijk gezag dat de goede betrekkingen tussen landen regelt en het algemeen welzijn bevordert⁷⁾.

Ook komen vanuit christelijke politieke organisaties en kerken concrete voorstellen om de vrede dichterbij te brengen:

- verzoening, op alle niveaus van de samenleving, om het wantrouwen te doorbreken;
- inzet voor bevordering van de naleving van de mensenrechten;
- inzet voor ontwikkelingswerk.

Op het terrein van de ontwapening:

- uit de gekozen militaire middelen laten blijken dat oorlogvoorkoming het eerste doel is. Er mogen niet meer wapens worden aangehouden dan voor oorlogvoorkoming noodzakelijk zijn;

4) a. Vanuit de Gereformeerde Kerken zijn weinig uitspraken gedaan om de politiek in de zin van de verantwoordelijkheidstechniek wegen aan te wijzen. Dat past niet in de reformatorische traditie, waar de gereformeerden zich toe rekenen. Daar gaat men ervan uit, dat de kerk gereserveerd moet zijn in het doen van uitspraken over staatkundige aangelegenheden. De overheid heeft haar eigen verantwoordelijkheid aan Gods wet. De kerk heeft pastoraat en verkondiging als opdracht. De kwalitatief goede literatuur over Evangelie en oorlogsvraagstukken is bij gereformeerden dan ook vooral van de hand van staatsrechtgeleerden en politici. Of van individuele theologen, die de politieke implicaties van het Evangelie aanduiden. Uitspraken van complete synodes zijn uitzondering op de gereformeerde regel.

b. Apart is de positie die de Amerikaanse bisschoppen innemen in hun herderlijke brief van 3 mei 1983. Zij gaan in belangrijke mate uit van de positie van de Verenigde Staten. Voor dat land is de dreiging van een conventionele oorlog geringer dan een oorlog met (strategische) kernwapens. De bisschoppen daar willen in de eerste plaats dan ook voorkomen dat een kernoorlog uitbreekt. Bij zijn ontwapeningsvoorstellen voegt het Amerikaanse episcopaat dan ook steun aan de 'Freeze' en aan 'No First Use' van kernwapens. Zie de betreffende hoofdstukken. De r.k. bisschoppen in Europa daarentegen proberen wegen te zoeken die elke oorlog kunnen voorkomen.

5) Die Deutschen Bischöfe, *Gerechtigkeitschaft Frieden* (Bonn 1983), 47/48.

6) *Het vraagstuk van de kernwapenen. Noodzakelijke aanvulling van het Herderlijk Schrijven van 3 juli 1952 betreffende het vraagstuk van oorlog en vrede*, (Den Haag 1962) 57.

7) Paus Johannes XXIII, *De Encycliek Pacem in Terris van 11 april 1963* (Hilversum 1963) 46-51.
Het vraagstuk van de kernwapenen, 59/61.

- bepaalde kernwapensoorten (bijv. die, waar in een conflict snel naar zou moeten worden gegrepen) afstoten;
- evenwichtige vermindering van de conventionele strijdkrachten;
- het ontwikkelen van de kunst van de diplomatie en het onderhandelen.

Tenslotte benadrukken de kerken herhaaldelijk dat christenen het voorbeeld dienen te geven in het overwinnen van de angst voor de dreigingen die van deze wereld uitgaan. Hoe het ook zij, christenen weten dat het lot van de wereld uiteindelijk niet van wapens afhangt.

Hoofdstuk II

DE NAVO EN HET WARSCHAU-PACT

Voor een goed begrip van de betekenis van de verschillende alternatieven is het onontbeerlijk te weten hoe het momenteel gevoerde NAVO-beleid er uitziet. Daarom komen ook de doelstellingen van de buitenlandse politiek van de Sowjet-Unie aan de orde. Zulks om de samenhang met het Westerse beleid te laten zien. Dit hoofdstuk geeft enige achtergronden weer van de huidige situatie. Het is onmogelijk om in dit kader dit alles uitputtend te behandelen. Hier volgt slechts zoveel informatie als nodig is om voldoende toegerust de alternatieven te bestuderen.

§1. HET VEILIGHEIDSBELEID

Het vredes- en veiligheidsbeleid van de Nederlandse regering omvat bevordering van de rechten van de mens, het streven naar een rechtvaardige verdeling van de welvaart in de wereld, geloofwaardige defensie, ontspanning, wapenbeheersing en ontwapening, aldus de Defensienota 1984. Het behoud van de politieke vrijheid van handelen en de integriteit van het grondgebied is doel van iedere soevereine staat. De Nederlandse regering is bereid de vrijheid en onafhankelijkheid van de samenleving te verdedigen. Bovendien is zij erop uit de afwezigheid van oorlog te benutten voor het bevorderen van een internationale rechtsorde. Vandaar dat de Nederlandse regering ontwikkelingssamenwerking bevordert, een mensenrechtenbeleid voert en wapenbeheersing ondersteunt. Echter, zij ervaart dat er een fundamentele tegenstelling is met het maatschappelijk systeem van de Sowjet-Unie en constateert dat de machtsverhoudingen in de wereld verschuiven ten gunste van dat land.⁸⁾

Nederland heeft zijn militaire verdediging geïntegreerd in de NAVO. De Noord-Atlantische Verdrags Organisatie werd op 4 april 1949 opgericht. De deelnemende landen uit West-Europa en Noord-Amerika⁹⁾ ervoeren het Sowjet-optreden in Oost-Europa als bedreigend. Daarom sloten zij het Noord-Atlantische Verdrag. Basis van dat verdrag is de plechtige afspraak dat een aanval op een der leden wordt gezien als een aanval op allen. Het politieke doel, dat de ondertekenaars hebben, is het handhaven van een duurzame, rechtvaardige vrede en het behoud van de vrijheid van de lidstaten. In 1967 stelde de NAVO zichzelf twee hoofdtaken, die nog steeds gelding hebben:

1. Veiligheid en verdediging: het handhaven van politieke solidariteit en van een gezamenlijk militair vermogen om een aanval bij voorbaat af te schrikken. Beide zijn even wezenlijk voor de oorlogvoorkoming.
2. Het bevorderen van de politieke ontspanning tussen Oost en West.

Hieronder volgt een korte weergave van het 'officiële beleid', waartegen de alternatieve voorstellen voor veiligheid zich geheel of gedeeltelijk afzetten.

1. Veiligheid en verdediging

Voorkomen van oorlog en behoud van vrijheid is het algemene doel van het NAVO-beleid. Dit

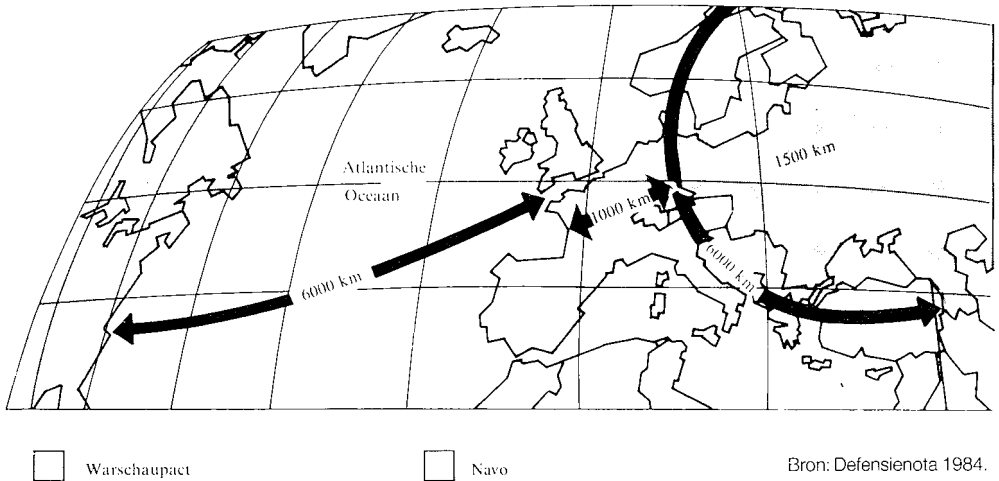
8) *Defensienota 1984* (Den Haag 1983) 29.

9) Lidstaten van de NAVO zijn: België, de Bondsrepubliek Duitsland, Canada, Denemarken, Frankrijk, Griekenland, IJsland, Italië, Luxemburg, Nederland, Noorwegen, Portugal, Spanje, Turkije, het Verenigd Koninkrijk en de Verenigde Staten.

Volgens artikel 6 van het NAVO-verdrag wordt mede als een gewapende aanval op een of meer der partijen beschouwd een gewapende aanval

- op het grondgebied van een der Partijen in Europa of Noord Amerika, op het grondgebied van Turkije of op de eilanden vallende onder de rechtsmacht van een der Partijen in het Noord-Atlantisch gebied ten noorden van de Kreeftskeerkring;
- op de strijdkrachten, schepen of vliegtuigen van een der Partijen, wanneer deze zich bevinden op of boven deze gebieden of enig ander gebied in Europa waar bezettingsstrijdkrachten van een der partijen waren gestationeerd op de dag dat het Verdrag in werking trad of de Middellandse Zee of het Noordatlantische gebied ten noorden van de Kreeftskeerkring.

De geostrategische onbalans tussen Oost en West

noemt men de politieke strategie: het garanderen van de veiligheidsbelangen van de Westerse democratieën die bij de NAVO zijn aangesloten met militaire, economische, technologische en politieke middelen, zo mogelijk zonder geweld te hoeven gebruiken, maar desnoods ook gewapenderhand. De militaire strategie (dat is de manier waarop de NAVO haar politieke doel in het algemeen met militaire middelen nastreeft), is in 1967 vastgelegd in Document 14/3, getiteld '*Overall strategic concept for the defence of the NATO area*'. Het is een defensieve strategie die door middel van een geloofwaardige afschrikking van een aanval de vrede en de veiligheid in het gebied dat onder het NAVO-verdrag valt wil garanderen. Zij voorziet in een gezamenlijk optreden van de lidstaten, wanneer zij van buiten worden aangevallen. Daarbij is het zeker dat de NAVO zal reageren. Maar onduidelijk wordt gelaten hoe die reactie eruit zal zien. In NAVO-taal heet dit '*flexibility in response*' ('het aangepaste antwoord'). Globaal heeft de NAVO volgens deze strategie drie reactie-mogelijkheden op een aanval, namelijk die van:

- a. voorwaartse verdediging;
- b. doelbewuste escalatie;
- c. inzet van intercontinentale strategische kernwapens.

Het gaat hier om een stapsgewijs zwaarder wordend antwoord van de NAVO op een eventuele aanval. Als doel staat vóórop het voorkomen van een aanval en, mocht dat niet lukken, het beëindigen van een conflict op een zo laag mogelijk niveau van geweldgebruik. Voor de effectiviteit van dit beleid heeft de NAVO op de eerste plaats de politieke bereidheid nodig om de strategie ten uitvoer te brengen. Als NAVO- en Warschau-Pact militair namelijk tegen elkaar opgewassen zijn, komt de nadruk des te zwaarder op de politieke standvastigheid te liggen. Daarnaast moet het militaire vermogen aantoonbaar groot genoeg zijn om de tegenstander onzeker te laten over de afloop van een gewapend conflict. Tenslotte mag de aanval niet van te voren de vorm en omvang van de reactie kunnen weten.

a. Voorwaartse verdediging

Voorwaartse verdediging betekent het kunnen afslaan van een aanval, zo dicht mogelijk langs de grens met het Warschau-Pact met conventionele (niet-nucleaire) wapens. Hiermee wordt de agressor voor de keuze gesteld: zich terugtrekken, of het inzetten van zijn kernwapens. In NAVO-kringen heerst de overtuiging dat vergroting van de conventionele sterkte betekent dat de NAVO-landen bij een Russische aanval minder snel gedwongen zullen zijn tot inzet van kernwapens over te gaan. Men meent dat er momenteel echter

sprake is van een groeiend overwicht van het Warschau-Pact op dit terrein: de NAVO moet veel inspanningen richten op de bescherming van de zeeverbindingen tussen West-Europa en zijn transatlantische partners; de NAVO is kwetsbaarder vanwege de geringe diepte van het operatiegebied en tenslotte worden de NAVO-strijdkrachten niet optimaal benut en verdeeld. Bij de vergelijking van de krachtsverhoudingen spelen dergelijke factoren een belangrijke rol. Daarom is het tellen van troepen en wapens op zichzelf onvoldoende. Hier ligt een van de redenen waarom onderhandelingen op dit terrein zo moeizaam verlopen. De dreigende omstandigheid, dat de NAVO-opperbevelhebber gedwongen zou zijn in een vroeg stadium van een conflict naar kernwapens te moeten grijpen, is een van de redenen, waarom de NAVO haar conventionele vermogen moderniseert en uitbreidt ('*no early use*'-beleid).

b. Doelbewuste escalatie

Als de agressor ondanks de rechtstreekse verdediging doorgaat met zijn aanval, wil de NAVO hem duidelijk kunnen maken dat hij voor zichzelf onaanvaardbaar hoge risico's loopt. Het bondgenootschap houdt de mogelijkheid van 'horizontale' en 'verticale' escalatie open. 'Horizontaal' betekent dat de verdedigingsorganisatie met conventionele middelen een nieuw front opent of elders in de aanval gaat. 'Verticaal' houdt de stap naar inzet van kernwapens in. De NAVO heeft daartoe een grote verscheidenheid aan zgn. Theater Nucleaire Wapens in bezit. Met deze TNW's heeft de Alliantie verschillende mogelijkheden van inzet:

- een eerste selectief gebruik: een vooraf geplande inzet tegen de troepen van het Warschau-Pact of andere doelen van onmiddellijk militair belang. Het doel hiervan is vastbeslotenheid te tonen en de aanvaller te confronteren met het risico van verdere escalatie. De NAVO stelt zich voor desondanks steeds bereidheid tot onderhandelingen over terugkeer naar de situatie van voor de oorlog te blijven tonen, en de schade zoveel mogelijk te beperken tot militaire doelen.
- een algemeen nucleair antwoord ('*general nuclear response*'), dat wil zeggen een massale aanval op militaire doelen in de voorste lijn en die meer in het achterland. Hiertoe worden onder andere snel inzetbare kernwapens (de zgn. Quick Reaction Alert Forces) gebruiksklaar gehouden. Deze dienen er vooral toe om de Sowjet-Unie te weerhouden van een ontwapenende eerste slag met haar kernwapens.

De NAVO-opperbevelhebber doet een verzoek tot inzet van kernwapens. De ministers van Defensie van de lidstaten worden vervolgens geraadpleegd, waarna de secretaris-generaal van de NAVO de Amerikaanse president vraagt om toestemming te verlenen. De bevoegdheid tot het vrijgeven van kernwapens berust bij hem.

De Theater Nucleaire Wapens vormen de schakel tussen de in de Verenigde Staten opgestelde strategische kernwapens en de conventionele verdediging van West-Europa. Het is in de NAVO-filosofie uitgesloten dat een kernoorlog geografisch tot West-Europa beperkt kan blijven. Vandaar dat het bondgenootschap zichtbare koppeling nastreeft tussen de TNW's en de strategische kernwapens. Het aantal TNW's is daarom groot genoeg om het afschrikkingskarakter van de flexible response te verzekeren, maar klein genoeg om te voorkomen dat de Sowjet-Unie het idee zou kunnen krijgen dat een kernoorlog tot Centraal- en West-Europa beperkt zou kunnen blijven.

De NAVO beschikt over Theater Nucleaire Wapens met een kort (o.a. nucleaire artillerie, Lance-raket), middellang (jachtbommenwerpers) en een lang bereik (waaronder kruisvluchtwapens, Pershings-II, in een ander verband ook wel middellange-afstandskernwapens genoemd).

Daarnaast heeft het bondgenootschap o.a. nog kernwapens voor de luchtverdediging, atoommijnen (welke momenteel geleidelijk worden weggehaald) en kernwapens voor de oorlogvoering op zee (nucleaire dieptebommen).

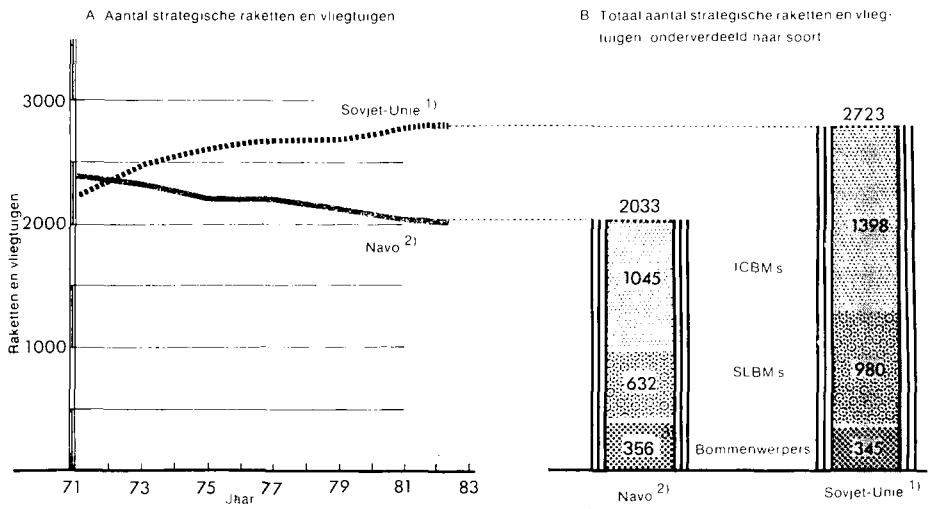
c. Intercontinentale strategische kernwapens

De werking van de afschrikking berust in laatste instantie bij de zogenaamde strategische kernwapens, de intercontinentale raketten en atoombommenwerpers van de Verenigde Staten. De garantie van de Amerikaanse strategische kernmacht moet de USSR duidelijk maken dat de veiligheid van West-Europa en de veiligheid van de Verenigde Staten ondeelbaar zijn. Op geen enkele manier mag de indruk worden gewekt dat het Westen in staat of bereid zou zijn een conflict gedurende langere tijd tot Europa te beperken. De afschrikking wordt in stand gehouden, doordat de strategische kernwapens van de Verenigde Staten de Sowjet-Unie onherstelbare schade kunnen toebrengen. Omgekeerd kunnen de raketten van de USSR dat ook bij de VS.

Dit 'gegarandeerd vergeldingsvermogen' vormt de basis van de nucleaire afschrikking, de methode waarmee de VS en de USSR elkaar van een aanval affhouden. Het werkt alleen als het nucleaire vergeldingsvermogen ook in staat is zijn doelen te bereiken. Zowel in Amerika als in Rusland biedt de ontwikkeling van de militaire technologie telkens weer nieuwe mogelijkheden om het vergeldingsvermogen van de tegenstander uit te schakelen. Dit 'eerste slag vermogen' kan bijvoorbeeld bestaan uit snelle, nauwkeurig richtbare kernraketten die zijn gericht op het kernwapenarsenaal van de tegenstander. Omdat deze raketten relatief nauwkeurig zijn, staan ze veelal te land opgesteld en hoeft hun vernietigend vermogen niet groot te zijn. Ook op andere wijze zoekt men door nieuwe vindingen het gegarandeerd vergeldingsvermogen van de ander te doorbreken. Bijvoorbeeld door de ontwikkeling van anti-satellietwapens (satellieten sturen de kernraketten op hun vlucht naar de juiste doelen, zorgen voor de communicatie over grote afstanden of melden dat raketten van de tegenstander op komst zijn). Of door het opzetten van een verdedigingssysteem tegen binnenkomende raketten (Anti-Ballistic Missile-systemen, ABM's).

Ontwikkeling aantal strategische raketten en bommenwerpers van de Navo en de Sovjet-Unie.

Totaal aantal strategische raketten en bommenwerpers

1) De aantallen voor de Sovjet-Unie omvatten alle Sovjet-strategische raketten en bommenwerpers van de typen Bear Bison en Backfire. De Backfire-bommenwerper is meegerekend omdat deze een intercontinentaal bereik heeft. Dit neemt niet weg dat de mogelijkheden van dit toestel om zee- en landdoelen aan te vallen ook een serieuze bedreiging voor de Europese Navo-landen betekent.

2) De aantallen aan Navo-zijde omvatten de strategische raketten van de Verenigde Staten. 64 Britse strategische Polaris-raketten en Amerikaanse bommenwerpers van de typen B-52 en FB-111. De Amerikaanse FB-111 is meegeteld omdat dit toestel een strategische taak heeft.

Zolang echter het nucleaire vergeldingsvermogen in staat is terug te slaan, ook nádat de tegenstander een eerste slag zou hebben geprobeerd, is die ontwapenende eerste slag niet uitvoerbaar. Het vergeldingsvermogen is zó ingericht, dat het altijd wel onherstelbare schade aan de tegenstander kan toebrengen. Daarom zijn er ook meer kernwapens dan er doelen zijn op het grondgebied van de tegenstander: voldoende raketten moeten doel kunnen treffen. Daarom zijn de silo's waarin ze te land staan opgesteld zwaar bepantserd. Daarom zijn er raketten opgesteld in de nog altijd moeilijk vindbare onderzeeërs. Daarom zijn er atoomwapens in het ruim van lange-afstandsbommenwerpers.

Op deze wijze, en met deze systemen, is een zeker evenwicht gebouwd, dat uiteindelijk gebaseerd is op de mogelijkheid van 'wederzijds verzekerde vernietiging'. De Engelse vertaling hiervan is 'Mutual Assured Destruction', veelal afgekort tot MAD. Dat betekent: waanzinnig.

2. Politieke ontspanning tussen Oost en West

Tweede hoofdstuk van de NAVO is het voeren van een constructieve dialoog waardoor het wantrouwen tussen Oost en West wordt verminderd. Het doel hiervan is, volgens de Defensienota van de Nederlandse regering, een bestel waarin alle volken van Europa met elkaar kunnen leven zonder vrees voor geweld of dwang. Daarom is het Westelijke beleid gericht op samenwerking, herstel van de dialoog en voortgang met wapenbeheersingsgesprekken.

- Wapenbeheersing en overleg zijn belangrijke elementen van het zogenaamde Helsinki-proces, de voortgaande conferenties over veiligheid en samenwerking in Europa tussen bijna alle Europese landen en de Verenigde Staten en Canada. Onderwerpen van bespreking zijn ontwapening, veiligheidsbevorderende en vertrouwenwekkende maatregelen, de vreedzame oplossing van geschillen, de eerbiediging van de mensenrechten. In de zogenaamde akkoorden van Helsinki (1975) zijn verschillende afspraken gemaakt tussen Oost en West. De 'eerste mand' van die akkoorden formuleert de uitgangspunten voor het onderlinge gedrag van de betrokken staten. (Daaronder valt zowel de opdracht tot naleving van de mensenrechten, als die tot niet-inmenging in de binnenlandse aangelegenheden van andere landen¹⁰.) Samenwerking op het gebied van de economie, de wetenschap, de technologie, het milieu is onderwerp van de tweede mand. De derde mand betreft de contacten tussen de mensen, de uitwisseling van ideeën en informatie, etc. Bovendien zijn in Helsinki afspraken gemaakt voor vervolgonferenties, waarvan er reeds een paar zijn gehouden.

In 1986 staat in Wenen zo'n conferentie op het programma. Momenteel is in Stockholm nog de Europese Ontwapenings-Conferentie aan de gang. Deze gaat over de militaire aspecten van de veiligheid in Europa. Zo bouwt men voort op de vertrouwenwekkende en veiligheidsbevorderende maatregelen, zoals het aankondigen van militaire oefeningen, het uitnodigen van waarnemers, etc.

- Op het gebied van de wapenbeheersing is de meeste aandacht gericht op Genève, waar

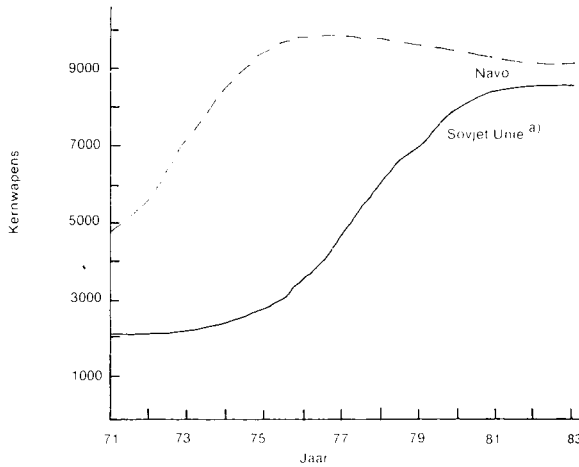
10) Deze staan omschreven in de tien beginselen waaraan betrekkingen tussen de deelnemende staten moeten voldoen:

1. Soevereiniteit
2. Afzien van (dreigen met) geweld
3. Onschendbaarheid van de grenzen
4. Territoriale integriteit van staten
5. Vreedzame regeling van geschillen
6. Niet-inmenging in binnenlandse aangelegenheden
7. Eerbiediging van de rechten van de mens en de fundamentele vrijheden
8. Gelijkheid van rechten en zelfbeschikkingsrecht van volken
9. Samenwerking tussen staten
10. Te goeder trouw verplichtingen nakomen krachtens internationaal recht.

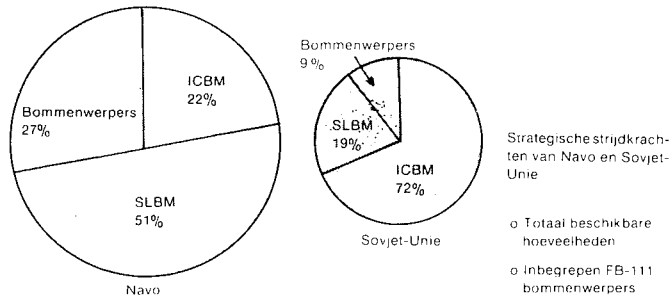
Ontwikkeling strategische kernkoppen van de Navo en de Sovjet-Unie.

Strategische kernkoppen

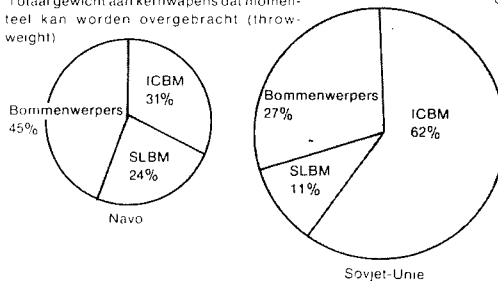
A. Aantal kernkoppen 1971-1983

B. Huidige aantal kernkoppen

C. Totaal gewicht aan kernwapens dat momenteel kan worden overgebracht (throwweight)

a) Als alle Sovjet-raketten die daartoe op grond van beproevingen geschikt zijn bevonden, zouden worden uitgerust met meervoudige onafhankelijk richtbare kernkoppen, dan zou het aantal kernkoppen aan Sovjet-zijde ongeveer 8500 bedragen

Bron: Defensienota 1984.

Amerika en Rusland onderhandelen in drie fora: de strategische kernwapens, de middel-lange-afstandskernwapens en de zogenaamde ruimtewapens.

- Sinds 1973 worden onderhandelingen gevoerd over wederzijdse en evenwichtige troepenverminderingen in Wenen (MBFR, Mutual and Balanced Force Reductions). Deze beogen op conventioneel gebied een evenwichtiger situatie op een lager niveau te krijgen.

- Wapenbeheersing is ook het vermijden van de kans op een kernoorlog. Zo is er het onlangs nog uitgebreide 'hot-line'-verdrag, om ten tijde van crises de communicatie tussen Moskou en Washington te verzekeren.
- In Genève vergadert tenslotte de Ontwapeningscommissie van de Algemene Vergadering van de Verenigde Naties. Een werkgroep van deze commissie heeft een verbod op biologische wapens tot stand gebracht. Belangrijke onderwerpen zijn de chemische wapens, evenals een mogelijk geheel verbod op het nemen van kernproeven.

Belangrijke verdragen die in voorgaande jaren zijn afgesloten zijn onder andere:

- SALT I en SALT II (Strategic Arms Limitation Talks, 1972, 1979); in 1979 werd tussen president Carter en partijleider Breznjew het SALT II-verdrag getekend. (Het Amerikaanse Congres heeft het verdrag nooit geratificeerd, maar beide partijen houden zich er wel aan.) Het verdrag betreffende de beperking van de strategische kernwapens stelt een plafond vast van 2400 intercontinentale overbrengingsmiddelen voor beide partijen. Sub-plafonds beperken de verschillende categorieën.
- Het verdrag tot beperking van anti-ballistische raketten (Anti-Ballistic Missile Treaty, 1972) is onderdeel van SALT I. Het verbiedt wapensystemen, die een kernwapenaanval van de tegenstander kunnen afslaan, waardoor de stabiliteit van de afschrikking in gevaar zou komen. Het verdrag liet de Verenigde Staten en de Sowjet-Unie evenwel ieder twee ABM-systemen toe. Beide landen mochten ieder 100 ABM's aanhouden voor de verdediging van hun hoofdstad, en 100 voor de verdediging van een aantal raket-silo's.
- Het Non-Proliferatie Verdrag (1968). Met dit verdrag trachten de ondertekenaars de verspreiding van kernwapens over meerdere landen in de wereld tegen te gaan. Bovendien hebben de kernwapen-bezittende landen die dit verdrag hebben ondertekend (ook de Verenigde Staten en de Sowjet-Unie) zich verplicht hun aantallen kernwapens te verminderen.
- Het verdrag dat kernproeven onder water, in de atmosfeer en in de ruimte verbiedt (het 'Limited Test Ban Treaty', 1963).
- Het verdrag betreffende het vreedzaam gebruik van de ruimte (januari 1967), dat het plaatsen van militaire installaties op hemellichamen verbiedt, alsmede het stationeren van massavernietigingswapens in een baan om de aarde.

§2. DE SOWJET-UNIE EN HET WARSCHAU-PACT

De internationale betrekkingen in Europa worden grotendeels overheerst door de tegenstellingen tussen de NAVO en het Pact van Warschau. Het Warschau-Pact is in 1955 formeel opgericht als logisch uitvloeisel van de militaire aanwezigheid van de strijdkrachten van de Sowjet-Unie in de landen van Midden- en Oost-Europa¹¹⁾. Het was een bekrachtiging van de reeds bestaande bilaterale verdragen tussen deze landen en de Sowjet-Unie. Aanleiding was de toetreding van West-Duitsland tot de NAVO. Doel van de organisatie is de verdediging van de lidstaten, ook tegen vijanden binnen het eigen kamp, en de bescherming van de opbouw van het socialisme. De communistische partijen vervullen de leidende rol in deze landen. De strijdkrachten zijn daaraan ondergeschikt. Het feitelijk, ideologisch, politiek en militair centrum bevindt zich in Moskou. De strijdkrachten van de Warschau-Pact-landen staan dan ook onder Sowjet-opperbevel. De soevereiniteit van de Oosteuropese landen is beperkt, zozeer dat de aanwezigheid van Russische troepen door de bevolking als vreemde overheersing wordt ervaren. De communistische partijen legitimeren hun machtspositie aan de ideologie van het marxisme-leninisme. Zij beschouwen zichzelf als de avant-garde van het internationale proletariaat. De marxistisch-leninistische ideologie kondigt de vestiging van

11) Lidstaten van het Warschau-Pact zijn Bulgarije, Tsjechoslowakije, de Duitse Democratische Republiek, Hongarije, Polen, Roemenië, de Sowjet-Unie.

de socialistische wereldvrede aan, waarin de produktiemiddelen in handen zijn van het proletariaat, klasse-verschillen verdwenen zijn en de maximalisatie van de behoeftenbevrediging van de mensen is bereikt. Deze situatie komt historisch noodzakelijk dichterbij. De CPSU moet in dit proces, in samenwerking met andere progressieve krachten in de wereld, vooroplopen. Stappen terug zijn onmogelijk. De confrontatie, met elementen die deze ontwikkelingen tegen willen houden, heet klassenstrijd. Conflicten tussen staten zijn ook verschijningsvormen van de klassenstrijd. De Sowjet-Unie onderscheidt daarom rechtvaardige en niet-rechtvaardige oorlogen. De eerste staan ten dienste van het dichterbij brengen van het socialisme (verdediging van socialistische verworvenheden, bevrijdingsoorlogen). Niet-rechtvaardige oorlogen worden gevoerd door het imperialisme (de laatste fase van het kapitalisme) om progressieve krachten te onderdrukken of het kapitalistische kamp te versterken.

Meer concreet: de NAVO-lidstaten worden ingedeeld in het imperialistische kamp, het Warschau-Pact is voorvechter van het socialisme. Het laatste is volgens de marxistisch-leninistische filosofie een hogere vorm van historische ontwikkeling en zal onvermijdelijk moeten winnen. In deze visie is het Westen in zichzelf moreel fout, de bron van onvrede. De Sowjet-Unie is gedwongen zich hiertegen te beschermen. Vrede is pas mogelijk als het kapitalisme vervangen is door het socialisme.

De verdediging van het socialisme binnen het Warschau-Pact is geformuleerd in de zogenaamde Breznjew-doctrine; de Sowjet-Unie heeft het recht en de plicht om de socialistische verworvenheden met broederlijke hulp, zonodig met militair geweld, in stand te houden. De grondslag van het marxisme-leninisme bindt de landen ideologisch en politiek aan elkaar. In economisch opzicht groeit de afhankelijkheid van de Oosteuropese landen van de Sowjet-Unie. Zo is de industriële productie van deze landen voor het grootste deel gebaseerd op de invoer van grondstoffen en van energiebronnen uit de Sowjet-Unie. In dat land zelf worden de rechten en plichten van de burgers genormeerd aan de maatschappelijke en politieke doelstellingen van de partij. De Sowjet-burger is alleen vrij in zoverre hij of zij bijdraagt aan de verwezenlijking van deze doelstellingen. Het belang van de Sowjet-Unie is van hogere orde dan andere criteria, zoals grondrechten van de burgers.

De verdediging van het socialisme

Ook naar buiten verdedigt de USSR het socialisme. De wijze waarop zij dat doet, wordt bepaald door de omstandigheden, met name de militaire krachtsverhoudingen. Daardoor kan de Russische buitenlandse politiek sporen vertonen van zowel ideologie als opportunisme, vernieuwing en starheid. Duidelijk is wel dat de USSR zichzelf beschouwt als een macht die een beslissende invloed heeft in de wereld, en als zodanig erkend wil worden. Zij hanteert een zeer ruim veiligheidsbegrip: zij wil qua militair vermogen net zo sterk zijn als alle potentiële tegenstanders tezamen. Afwezigheid van dreiging is op zichzelf niet voldoende. De Sowjet-Unie wil ook een actieve invloed kunnen uitoefenen op potentieel bedreigende gebieden. De overheersing van Oost-Europa wordt mede door dit motief ingegeven.

Een rechtstreeks militair conflict tussen Oost en West als één van de vormen van buitenlands beleid wordt onder de huidige omstandigheden uitgesloten. De aanwezigheid van kernwapens houdt voor de Sowjet-Unie het risico in dat een oorlog zich zal uitbreiden tot Russisch grondgebied zelf. Dat zou betekenen dat de sociale vooruitgang onaanvaardbaar zou worden vertraagd of zelfs helemaal tot stilstand komt. Dat is niet in het belang van de Sowjet-Unie en niet in het belang van het socialisme. De klassenstrijd kan, althans in Europa, dus niet met wapens gevoerd worden. Men is gedwongen tot vreedzame coëxistentie.

De ideologische strijd gaat echter onherroepelijk door op andere terreinen. De Sowjet-Unie moet op nucleair gebied zo mogelijk oppermachtig zijn om de imperialistische krachten in toom te houden. Ook op de Westeuropese landen wenst de USSR een doorslaggevende invloed te kunnen uitoefenen. Vooral in de buitenlandse politiek en in de defensie zouden deze staten meer rekening moeten houden met de Russische veiligheidsbelangen. Daarom

probeert de USSR de Europese eenheid te verzwakken en de band met de Verenigde Staten door te snijden. Maar ook een grote militaire macht in Centraal-Europa kan dienen als pressiemiddel hiertoe, evenals het mobiliseren of steunen van 'vredelievende' krachten in het Westen. Mede daarom spelen voor de Sowjet-Unie bij wapenonderhandelingen psychologische effecten een belangrijke rol. Russische onderhandelaars zijn uit op het bereiken van strategische, politieke en psychologische resultaten die zo voordelig mogelijk zijn voor de USSR. Een eenmaal bereikt overwicht op een bepaald wapengebied is een historisch-onherroepelijke verworvenheid van het socialisme. Er op terugkomen is een teken van zwakte.

Als de oorlog toch uitbreekt

De Derde Wereldoorlog zou echter onverhoopt wel kunnen uitbreken. Het kapitalistische kamp zou zich in een laatste wanhoopsdaad kunnen voorbereiden op een aanval op het socialistische kamp. Dan wordt de klassenstrijd met wapens gevoerd, en die moet de Sowjet-Unie historisch noodzakelijk winnen. Onder andere daarom heeft de Sowjet-Unie een op aanval en overwinning gerichte militaire doctrine. Met een zo sterk mogelijke strijdmacht moet zij de tegenstander zo snel mogelijk uitschakelen, zonodig met de ter beschikking staande nucleaire en chemische middelen. Van haar strategische positie uit geredeneerd is het logisch dat verrassing en snelheid de hoofdelementen van de aanval vormen. De troepen van het Warschau-Pact moeten belangrijke doelen in handen hebben vóórdát de NAVO de tijd heeft gehad te beslissen over eventuele inzet van háár kernwapens en voordat Amerikaanse versterkingen kunnen worden aangevoerd.

De bevelvoering van de Warschau-Pact-strijdkrachten is centraal gecoördineerd. Over de inzet van kernwapens beslist de Sowjet-Unie. Het meeste gewicht in de aanval kent men toe aan het zogenaamde 'operationele niveau', dat de voorbereiding en uitvoering bepaalt van de noodzakelijke militaire operaties voor het bereiken van strategische doelen. De opdracht van de mobiele operationele eenheden is allereerst om een doorbraak te forceren in de NAVO-verdedigingslijnes. Daarbij zoekt de operationele eenheid naar de zwakke plekken, die zij tracht te doorboren. Nucleaire en chemische wapens spelen daarbij een belangrijke rol. Aangezien de verdediger zijn krachten over de hele linie moet verdelen en de aanvaller zich op enkele punten kan concentreren, zal de aanvaller de doorbraak met één aanvalsgolf (echelon) kunnen bewerkstelligen. Een tweede echelon zal de aanval van een eerste, uitgevochten, aanvalsgolf kunnen overnemen. Een hoog aanvalstempo wordt aangehouden na een doorbraak: de operationele eenheden moeten diep in het achterland doordringen, tactische successen uitbuiten en de verdediging zoveel mogelijk ontregelen. Tegen de tijd dat de NAVO zou besluiten kernwapens in te zetten, moeten Warschau-Pact-troepen zo diep zijn doorgedrongen dat de NAVO de situatie niet meer zou kunnen herstellen door het inzetten van kernwapens en bovendien daarmee teveel gevaren zou riskeren voor het eigen grondgebied. Overigens wil het Warschau-Pact onnodige verwoesting vermijden, om het risico van nucleaire vergelding op het Russisch grondgebied, dat sowieso buiten de oorlogshandelingen moet blijven, zo klein mogelijk te houden.

De Sowjet-Unie maakt daarbij dankbaar gebruik van de aaneengesloten ligging van het Warschau-Pact-territoir. In de DDR en Tsjechoslowakije houdt zij landstrijdkrachten in een vooruitgeschoven positie. Zij streeft naar een aanhoudend conventioneel overwicht. De Russische vloot wordt sterk uitgebreid, om de aanvoer van NAVO-reserves over de Atlantische Oceaan in gevaar te brengen. Het Warschau-Pact bouwt een sterke luchtverdediging op. De grondstrijdkrachten worden getraind in het vechten onder nucleair of chemisch vervuilde omstandigheden.

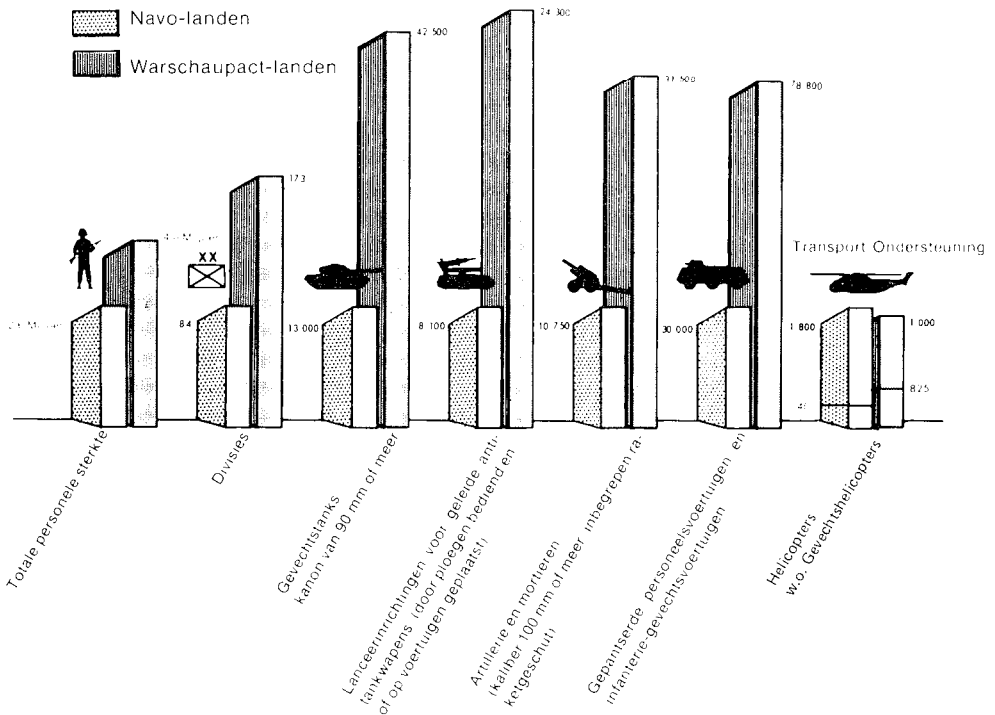
Kernwapens

De aanwezigheid van kernwapens voor het slagveld bij de NAVO heeft gevolgen voor de

wijze van militair opereren bij het Warschau-Pact. De belangrijkste maatregel was spreiding van de strijdkrachten in de breedte en de diepte. Dit realiseerde het Warschau-Pact door de hierboven genoemde twee-echelons-structuur. Het Warschau-Pact hoopt een eventuele oorlog te kunnen winnen vóór de NAVO effectief gebruik zou kunnen maken van haar kernwapens. Daarom legt het een grote nadruk op snelheid en beweeglijkheid in de aanval. Het wil de NAVO-verdedigers zodanig verrassen, dat deze onvoorbereid zijn, geen terugvalposities kunnen organiseren noch hun kernwapens voor de korte en middellange afstand kunnen gebruiken. Daarom geeft het Warschau-Pact hoge prioriteit aan doelen zoals de kernwapeninstallaties van de NAVO, de opslagplaatsen van kernwapens, militaire commando- en verbindingcentra, etc. Daarbij houdt het Warschau-Pact er zelf óók tactische kernwapens op na. Het hoopt daarmee de NAVO ervan te overtuigen dat zij nooit haar militaire situatie zou kunnen verbeteren door haar tactische kernwapens te gebruiken. Met andere woorden: een grote hoeveelheid kernwapens voor de korte en middellange afstand, weerhoudt de NAVO ervan haar kernwapens in te zetten, zodat het Warschau-Pact de oorlog kan voeren en winnen, zonder dat kernwapens ingezet worden. En mocht de oorlog om wat voor reden dan ook toch nucleair worden, dan kan het Warschau-Pact zijn tactische kernwapens gebruiken om militair waardevolle doelen van de NAVO te vernietigen.

angezien de Warschau-Pact-troepen West-Europa zullen moeten bezetten, zal de inzet van kernwapens aldaar selectief zijn. De opmars van het eigen leger mag niet vertraagd worden.

Vergelijking van de strijdkrachten van de Navo en het Warschaupact voor zover in Europa aanwezig.

Noten 1 Warschaupact-divisies tellen gewoonlijk minder personeel dan vele Navo-divisies, maar hebben meer tanks en artillerie, zodat zij v.w.b. gevechtskracht gemiddeld even sterk zijn

2 Meegeteld zijn alle in Europa aanwezige troepen van de Navo. Van het Warschaupact zijn meegeteld alle troepen in Oost-Europa tot aan de Oeral met u.v.d. in de drie centrale militaire districten in West-Rusland (Moskou, Wolga en Oeral)

Ondanks de mogelijke inzet van kernwapens hoopt de USSR industrie en steden te kunnen sparen (te gebruiken voor eigen doeleinden). Gebieden die niet door de eigen troepen bezet hoeven te worden (zoals het grondgebied van de Verenigde Staten) kunnen doel zijn van inzet van kernwapens met een groter destructief vermogen.

Teneinde een eenmaal uitgebroken kernoorlog te kunnen winnen hecht de Sowjet-Unie zèlf aan het aanhouden van grote economische reserves, aan civiele verdediging en beveiliging van de industriële capaciteit. Overwicht in kernwapens heeft als doel de Verenigde Staten in een latere fase van de strijd met een overmachtige kernmacht te confronteren en zo tot overgave te dwingen. Hiertoe is het Warschau-Pact de laatste jaren bezig met een grootscheepse modernisering van de conventionele en nucleaire bewapening. Zij plaatst nieuwe raketten voor de middellange en korte afstand die met een grotere precisie en sneller te starten zijn dan de oudere. De mobiliteit en vuurkracht van de operationele eenheden is vergroot. De luchtverdediging is versterkt.

Meer recente ontwikkelingen in het Warschau-Pact wijzen erop dat de interesse aldaar voor een verrassingsaanval met uitsluitend conventionele middelen toeneemt. Door de voortdurende verbeteringen van de strijdkrachten zou dit binnen bereik kunnen komen. De Sowjet-militairen vermoeden dat de Verenigde Staten wel eens lang zou kunnen aarzelen om kernwapens voor de verdediging van West-Europa in te zetten. Door snel en verrassend aan te vallen kan men de NAVO voor voldongen feiten plaatsen. Bijvoorbeeld met raketten met conventionele of chemische ladingen, zoals de in Oost-Europa gestationeerde SS-21, -22 en -23 raketten (met een reikwijdte van respectievelijk 120, 1000 en 450 km). Mobiele troepeneenheden (Operationele Manoeuvre Groepen – OMG's) moeten snel en diep door-dringen en zo de samenhang in de NAVO-verdediging ondergraven. Op die manier kan het Warschau-Pact voorkomen dat de NAVO zichzelf op haar verdediging kan voorbereiden, bijvoorbeeld doordat de lidstaten de noodzakelijke versterkingen naar het front niet kunnen aanvoeren. Het veiligheidsbeleid van het Warschau-Pact blijkt wat betreft de militaire vormgeving voor een groot deel te zijn ingegeven door de opstelling van de NAVO. Andersom geldt dit uiteraard ook. Het Westerse beleid moet rekening houden met deze context.

Zolang echter de Sowjet-Unie niet zeker is dat haar eigen grondgebied bij zo'n aanval geen onaanvaardbare schade oploopt, hanteert zij de strategie van de vreedzame coëxistentie. De klassenstrijd tussen Oost en West moet bij voorkeur op niet-militaire wijze worden uitgevochten.

Hoofdstuk III

ALTERNATIEVE VOORSTELLEN VOOR VEILIGHEID

Vooral de kernwapens hebben vele mensen en groepen aan het denken gezet. De vele alternatieven die voor het voetlicht komen, proberen op verschillende wijzen en op verschillende niveaus wegen te vinden om van de overheersende positie van de kernwapens af te komen. Uiteindelijk hebben zij vreedzamer verhoudingen tussen Oost en West op het oog. In dit kader komen niet alle alternatieve voorstellen voor het veiligheidsbeleid aan de orde. Daarvoor zijn er reeds te veel ingediend. De meeste ideeën ondergaan trouwens in de loop der jaren de nodige veranderingen. Bovendien komen er telkens nieuwe om de hoek kijken. Hoofdstuk III bevat daarom een beknopt overzicht van een aantal van de meest in discussie geraakte voorstellen. Sommige voorstellen staan met elkaar in verband, andere kunnen apart worden beschouwd.

De vraag of en hoe de Westeuropese landen een meer zelfstandige rol ten opzichte van de Verenigde Staten moeten spelen in het NAVO-veiligheidsbeleid, staat centraal in de eerste groep alternatieven. Een meer omvattend programma, dat vooral ontspanning tussen Oost en West op het oog heeft, biedt ook de Palme-Commissie (§2). De Amerikaanse president wil met zijn Strategische Defensie Initiatief (SDI) een vervanging zoeken voor de nucleaire afschrikking. Hierover gaat §3. Een einde maken aan de voortgaande kernbewapening en de onderhandelingen weer op gang brengen is het doel van de Amerikaanse Freeze-campagne. In §4 staat beschreven hoe deze beweging een alternatief wil bieden voor de huidige wijze van onderhandelen. De rol van de kernwapens in de NAVO-strategie is de achtergrond van het voorstel om niet als eerste kernwapens in te zetten. Deze 'No First Use' staat beschreven in §5. Wanneer de NAVO afziet van eerste gebruik van kernwapens, betekent dat dat de NAVO haar opstelling ten aanzien van de conventionele bewapening moet veranderen. Hierover handelen §6 (Verdediging in de diepte) en §7 (Defensie zonder provocatie). Genoemde voorstellen beogen niet het gehele NAVO-beleid te vervangen door een ander. Veeleer leggen zij andere accenten. Wat dat betreft onderscheidt het alternatief van de sociale verdediging (§8) zich van de voorafgaande in zijn verstrekkendheid. Daarin is iedere vorm van defensie met militaire middelen uitgesloten.

§1. EUROPESE ALTERNATIEVEN VOOR ATLANTISCHE SAMENWERKING

Het Nederlandse beleid met betrekking tot vrede en veiligheid speelt zich grotendeels af binnen het kader van de Noord-Atlantische Verdrags Organisatie. Niet iedereen is daar tevreden mee. Er zijn visies met een voorkeur voor andere politieke kaders. Mede vanuit de overtuiging dat de verhoudingen binnen de NAVO niet optimaal zijn, dragen zij alternatieven aan die grofweg in drie groepen kunnen worden onderscheiden:

- a. Verbetering van de transatlantische samenwerking door een versterkte positie van West-Europa daarin. De NAVO zou dan komen te rusten op twee gelijkwaardige zuilen (de 'two-pillar'-constructie).
- b. Een zelfstandige, in meer of mindere mate neutrale defensie door West-Europa, inclusief een eigen kernmacht.
- c. Een Europa waarin NAVO en Warschau-Pact zijn opgeheven, waaruit de Amerikaanse en Russische troepen zijn teruggetrokken naar het eigen grondgebied en het IJzeren Gordijn zal zijn verdwenen.

Hieronder volgt, na een korte weergave van de problemen in de relatie tussen de Verenigde Staten en West-Europa, een overzicht van deze opvattingen.

De relatie tussen West-Europa en de Verenigde Staten

Zolang de NAVO bestaat zijn er spanningen tussen de verschillende partners aan de beide zijden der Atlantische Oceaan. In de jaren zestig verkeerde de NAVO bijvoorbeeld in een

ernstige crisis, toen Frankrijk besloot de militaire organisatie te verlaten. In de afgelopen jaren zijn wederom diepgaande meningsverschillen gerezen. Ook over de politieke doeleinden die aan het Bondgenootschap ten grondslag liggen.

Naast een fundamentele overeenstemming bestaan er nu eenmaal verschillen in belangen tussen beide werelddelen. Alleen al vanwege het geografische feit dat West-Europa en Noord-Amerika 5000 km uit elkaar liggen. Indien de Verenigde Staten zich alleen door eigenbelang zou laten leiden, dan zou het een eventueel conflict tot het Europese continent willen beperken en het eigen grondgebied vrij willen houden van beschadiging door oorlogshandelingen. Voor West-Europa is zoiets een kwalijk vooruitzicht. Het is voor dit werelddeel immers wenselijk dat de agressor een reëel risico loopt dat een eventueel gewapend treffen zich uitbreidt naar zijn territorium.

Dit vooruitzicht doemde op, toen Amerika en Rusland een evenwicht in de strategische kernbewapening bereikten en vastlegden (SALT-verdrag). Het is de vraag of de Verenigde Staten in die situatie bereid zou zijn nucleaire vernietiging van eigen grondgebied te riskeren ten behoeve van het voorkomen van conventionele verwoesting van West-Europa. Iedere speculatie van de supermachten over de mogelijkheid om een kernoorlog tot Europa beperkt te houden, wordt in dat werelddeel met het grootste wantrouwen ontvangen.

Een ander verschil tussen de NAVO-lidstaten is gelegen in de militaire opstelling. De Verenigde Staten wenst zijn belangen wereldwijd veilig te stellen, eventueel met gebruikmaking van militaire middelen. De Westeuropese landen hebben beperktere militaire betrokkenheid buiten hun eigen werelddeel. Het is overigens de vraag of dit lang zo zal blijven, of dat de Westeuropese landen misschien gezamenlijk zouden moeten optreden bij de bescherming van aanvoerroutes. Een dergelijk probleem doemt op als bijvoorbeeld de NAVO-lidstaat Turkije vanuit Syrië of Iran aangevallen zou worden. Ook in dat geval treedt het NAVO-verdrag in werking.

De Verenigde Staten en West-Europa hebben verschillende visies op de verhouding met de landen van het Oostblok. De Verenigde Staten stelt zich harder op. Het land meent onder andere dat de USSR de in de afgelopen jaren gesloten ontspanningsakkoorden heeft gebruikt als vrijbrief om elders in de wereld de invloedssfeer uit te breiden. Washington is meer geneigd de landen in Oost-Europa over één kam te scheren. West-Europa, dat het continent nu eenmaal deelt met de landen van het Warschau-Pact, hecht grotere waarde aan de ontspanning.

Bij veel Amerikanen heerst de indruk dat de NAVO-landen in Europa onvoldoende bijdragen aan de gezamenlijke verdediging. Vooral sinds de Europese Gemeenschap zich een met de VS vergelijkbare economische macht heeft verworven. Deze economische positie heeft onder andere geleid tot meer rivaliteit en een toegenomen geldingsdrang van de Gemeenschap. In economische aangelegenheden komen belangrijke meningsverschillen voor. Amerikanen vinden dat daar een grotere bijdrage aan de NAVO tegenover moet staan. Leden van het Congres dringen daar op aan. Senator Sam Nunn dreigde in 1984 met een terugtrekking van 90.000 van de ongeveer 350.000 Amerikaanse soldaten uit West-Duitsland, als de Westeuropese NAVO-landen binnen vijf jaar hun aandeel in de defensie niet verhoogd zouden hebben. Dit zogenaamde Nunn-amendement is in de Senaat verworpen met 55 tegen 41 stemmen. Het amendement appelleert aan een zeker isolationisme, dat af en toe in de VS de kop opsteekt.

Het is niet alleen zwartgalligheid bij de beoordelaars van de verhoudingen binnen de NAVO. Er blijven voorstanders van een voortgezette samenwerking tussen West-Europa en de Verenigde Staten. Zij zien ondanks de verschillen fundamentele overeenkomsten. De NAVO is niet alleen gegrondvest op militaire of economische belangen. Veel dieper zijn de culturele en politieke overeenkomsten. De lidstaten delen allen de overtuiging dat de mensenrechten moeten worden gerespecteerd en bevorderd. Zij staan voor een democratische samenleving. Daar komt bij dat de regeringen van de Westeuropese NAVO-landen zich nog steeds

niet in staat achten de Sowjet-Unie van een aanval af te houden zonder de rugdekking van de Verenigde Staten. Zij zijn zich bewust van de nabijheid van een zwaarbewapende supermogendheid die een aantal verwante Europese volken en staten onderdrukt. Daar staat tegenover dat de Westeuropese staten nog verre van één zijn. De Verenigde Staten draagt zorg voor de bescherming van de aanvoerroutes van grondstoffen en heeft de satellietstelsels die nodig zijn voor waarnemingen, waarschuwingen en verbindingen. Bij het Verdrag van Washington van 1949 stelt de VS zich garant voor de vrijheid en territoriale integriteit van de Westeuropese NAVO-landen. Deze garantie wordt zichtbaar gemaakt door de opstelling van Amerikaanse kernwapens en de legering van zo'n 350.000 Amerikaanse militairen met hun gezinnen op Europees grondgebied. Het tot nu toe gevoerde veiligheidsbeleid ging uit van deze situatie: de samenwerking met de Verenigde Staten op het gebied van de kernbewapening, de strategie, de wapenbeheersing is wenselijk en noodzakelijk.

1a. Twee zuilen

Gaat de NAVO door op de huidige weg, dan gaan de tegenstellingen de boventoon voeren. Dat is althans de overtuiging van aanhangers van de opvatting dat West-Europa een aan de VS gelijkwaardige rol moet spelen in het Atlantische Bondgenootschap.

In hun ogen is de onderlinge verdeeldheid van de Westeuropese landen nadelig voor de verdere ontwikkeling van de NAVO. Het zwaartepunt van de belangrijkste beslissingen ligt in Washington, de Europese landen hebben er nauwelijks invloed op. Gebrek aan samenwerking, vooral door economische motieven ingegeven, betekent dat er weinig standaardisatie is in het materieel, dat militairen worden opgeleid en getraind onder verschillende omstandigheden. Het rendement van de gezamenlijke inspanningen is daardoor laag. Een grotere Europese samenwerking op defensiegebied kan een bijdrage zijn aan een oplossing van de problemen waar de NAVO mee worstelt.

Meer samenwerking betekent meer invloed en verantwoordelijkheid voor West-Europa. De conventionele sterkte kan worden vergroot, de afhankelijkheid van de Amerikaanse industrie worden verminderd. Uiteindelijk bevordert dit ook de geloofwaardigheid van de NAVO-strategie, hetgeen de afschrikking versterkt. Zodoende dient een Westeuropese defensieve samenwerking de NAVO. Het beeld van een bondgenootschap van twee gelijkwaardige partners, van twee zuilen, Europa en de Verenigde Staten, doemt op.

Over de vorm waarin de Europese defensieve samenwerking gegoten zou moeten worden bestaan nogal wat tegenstellingen. Kernpunt daarin is de 'klassieke' vraag van het Europese integratieproces of de samenwerking intergouvernementeel moet zijn of supra-nationaal. Of het blijft bij samenwerking tussen onafhankelijke staten, of landen dragen de uiteindelijke bevoegdheid over aan een hoger gezag. In deze discussie gaan die plannen het verst, die Europese defensie-samenwerking in het perspectief plaatsen van een Europese Unie. Dat betekent opname van de militaire component in de Europese Gemeenschap. De aanhangers van deze visie zijn er van overtuigd dat een echte Europese Unie niet zonder een geïntegreerde defensie zal kunnen. Dat maakt een boven de lidstaten staand gezag alsmede parlementaire controle noodzakelijk.

Ook initiatieven vanuit het Europese Parlement staan in het perspectief van de Europese Unie. Het Europese Parlement heeft zich geleidelijk aan de discussie over vrede en veiligheid toegeëigend. Het rapport-Diligent van het EP legde als eerste een rationeel verband tussen de doelstellingen van de EG en de problematiek van vrede en veiligheid (via de bescherming van de import en export). Het rapport-Haagerup deed de aanbeveling om in het kader van de EPS een eigen Europese visie te ontwikkelen op veiligheid.

EPS is de afkorting van Europese Politieke Samenwerking. Dit is een ruim tien jaar bestaand intergouvernementeel overleg van de regeringsleiders van de EG-lidstaten. Door nauw overleg streven de deelnemers naar onderlinge afstemming van standpunten op buitenlands politiek gebied. Hoewel ook de EPS in het perspectief gesteld is van de Europese Unie, kent

zij geen overdracht van soevereiniteit. Vanuit het bewustzijn dat het beter is te beginnen met de bestaande instellingen, dan te wachten op die Europese Unie, bewandelen de regeringsleiders deze weg. Van 1980 af is in de EPS over veiligheid gesproken. Het Comité Ad Hoc voor Institutionele Aangelegenheden van de Europese Raad van Ministers ('Comité-Dooge') beval dan ook eind 1984 versterkte consultaties aan over politieke en economische aspecten van veiligheidsvraagstukken als onderdeel van de EPS. Op deze wijze werkt de EG/EPS stap voor stap aan samenwerking op het gebied van veiligheid, van wapenbeheersing en defensie.

Hier is nog geen sprake van het overdragen van soevereiniteit. Desalniettemin zijn er verwachtingen dat de verdeeldheid van de Westeuropese landen hiermee kan worden bestreden: de onderlinge afhankelijkheid, de harmonisatie van het veiligheidsbeleid wordt bevorderd.

Integratie van het veiligheidsbeleid in de EPS stuit evenwel op het bezwaar van de deelname van Denemarken en Griekenland, die een uiterst kritische positie in de NAVO innemen. En van de Ierse Republiek, die geen lid van de Alliantie is. Mede daarom heeft de Franse president zich ingezet voor de herleving van de West-Europese Unie. De WEU, die ook slechts samenwerking kent tussen regeringen, is opgericht in 1948, en werd in 1955 uitgebreid met West-Duitsland. In het jaar daarvoor was de Europese Defensie Gemeenschap, waarin de defensie van de aangesloten landen zou worden overgedragen aan een Europese federatie, door Frans toedoen mislukt. Om toch West-Duitsland te kunnen opnemen in een Europees defensiesysteem (de Tweede Wereldoorlog was nog maar tien jaar achter de rug: aan Duitse herbewapening waren zekere voorwaarden verbonden) is door Frankrijk, Italië, Groot-Brittannië, België, Nederland, Luxemburg en de Bondsrepubliek het WEU-verdrag getekend. Het bevat een vergaande verplichting tot automatische militaire bijstand in geval van een aanval op een van de ondertekenaars¹².

Doordat het accent in de volgende jaren op de NAVO kwam te liggen is de Unie op de achtergrond geraakt. Wel heeft de WEU haar instellingen behouden, met inbegrip van de Raad van Ministers en de parlementaire Assemblée. Vooral uit zorg voor neutralisme en ideeën over Duitse hereniging in West-Duitsland probeert de Franse president de betrokkenheid van de Bondsrepubliek bij West-Europa te vergroten. In juni 1984 kwam de Minister-raad bijeen en besloot om in WEU-kader de volgende problemen te bestuderen: het voorkomen van een dreigende wedloop in de ruimte; het effect van problemen van de Derde Wereld op de Europese veiligheid; verbetering van de verhouding Europa-VS; vermindering van de afhankelijkheid van de Amerikaanse wapenindustrie. Ook de Assemblée, die in juni van dat jaar bijeenkwam, drong aan op een herleving. De WEU wil, kortom, een betere inhoud geven aan de Europese aspecten van het NAVO-veiligheidsbeleid. (De WEU wil dus geen alternatief zijn voor de NAVO.) Daaruit zou Europa dan een eigen bijdrage kunnen ontwikkelen aan de relatie met de landen van Oost-Europa, aan de defensie, aan wapenbeheersing. Behalve de WEU is ook de Onafhankelijke Europese Programma Groep (OEPG, in het Engels: Independent European Programme Group) nieuw leven ingeblazen. Aan de OEPG, opgericht in 1976, nemen de Europese NAVO-lidstaten deel, inclusief Frankrijk. Het doel is om door samenwerking op het gebied van militair materieel de eigen Europese industrieën meer in te schakelen en de beschikbare capaciteiten nuttiger te besteden. Bijvoorbeeld door standaardisatie en onderlinge uitwisselbaarheid. Bovendien spant de OEPG zich in om de Verenigde Staten meer Europees materieel te laten aanschaffen.

Aan de andere kant van de Atlantische Oceaan zijn ook stemmen opgekomen die streven naar een versterkte Europese bijdrage aan de NAVO. Zo pleitte de Amerikaanse oud-

12) De betreffende bepaling uit het verdrag luidt: 'Ingeval een van de verdragspartijen doelwit van een aanval in Europa zou zijn, geven de andere partijen alle militaire en andere hulp die in hun vermogen ligt'.

minister van Buitenlandse Zaken, Henry Kissinger, voor een structurele hervorming van de NAVO¹³⁾.

Een van de hoofdpunten van zijn plan houdt in dat tegen 1990 West-Europa de hoofdverantwoordelijkheid voor de conventionele verdediging te land moet dragen. De Europese bondgenoten zijn, volgens Kissinger, economisch en in aantallen manschappen sterker dan de Sowjet-Unie. Zij moeten een volwaardige conventionele defensie kunnen opbouwen. De VS kan dan zijn conventionele legermacht richten op de defensie van West-Europa en bijvoorbeeld het Midden-Oosten, Azië, etc. De Amerikaanse luchtmacht op het Europese continent zou evenwel moeten worden versterkt. De VS handhaaft zijn verantwoordelijkheid voor de kernwapens voor de kortere en de middellange afstand. Een aanzienlijk aantal Amerikaanse landstrijdkrachten moet in West-Europa gelegd blijven. De bondgenoten moeten niet de indruk krijgen dat ze in de steek worden gelaten en de Sowjets moeten niet denken dat de verdediging van Europa niet langer een wezenlijk Amerikaans belang is. Wanneer West-Europa niet tot die vergrote conventionele inspanningen bereid is, zullen kernwapens een belangrijke rol blijven spelen. Dan, dreigt Kissinger, moeten de Amerikaanse troepen in Europa in aantal maar gehalveerd worden.

De leiding van de conventionele strijdmacht in West-Europa moet in de ogen van de oud-diplomaat een Europese zaak worden. SACEUR ('Supreme Allied Commander in Europe') wordt een Europeaan, eventueel met een Amerikaanse assistent. De secretaris-generaal (na Carrington) zal een Amerikaan zijn. In hem zal de politieke coördinatie een grotere nadruk krijgen. West-Europa krijgt óók de verantwoordelijkheid voor de onderhandelingen over wapens die op Europese bodem gestationeerd zijn (middellange-afstandskernwapens, MBFR). Van de onderhandelingsdelegatie zal een Europeaan voorzitter zijn. Op die manier worden Europeanen ook zelf verantwoordelijk voor de niveaus van bewapening. Ze zullen beter begrip krijgen voor de Amerikaanse opstelling. De regeringen zullen pacifisme en neutralisme beter het hoofd moeten bieden. Daaraan zal een heroverweging van de NAVO-doctrine moeten voorafgaan, door mensen die bekend staan om hun toewijding aan de Westerse eenheid.

Ondertussen werken Frankrijk en West-Duitsland reeds aan vormen van grotere samenwerking. De Franse president Mitterrand wil neutralisme in West-Duitsland voorkomen door West-Duitsland sterker aan Frankrijk te koppelen. Oud-Bondskanselier Helmut Schmidt steunt dit streven. Hij wil een versterkte Europese identiteit in vrede en veiligheid. Hij stelt zich dit voor in de vorm van uitbreiding van de Franse atoomgarantie naar de Bondsrepubliek. Tevens zou Frankrijk een conventionele reservemacht op de been moeten gaan houden ten behoeve van inzet op Westduits grondgebied, onder Duits bevel. De BRD zal de grootste conventionele last op haar schouders nemen. In Schmidts visie blijft er ook een plaats voor de Amerikaanse bijdrage in West-Europa in de vorm van 125.000 soldaten, de Pershing-II raketten en de Amerikaanse verkennings satellieten¹⁴⁾.

Hechte Duitse betrokkenheid bij de Westeuropese veiligheid is een motief dat mede ten grondslag ligt aan de zogenaamde 'Principal Nations Approach'. Volgens dit voorstel van de Europese Beweging Nederland kunnen zich in NAVO- of EG-verband kerngroepen van wisselende samenstelling vormen. De leden van zo'n kerngroep zouden bereid en in staat moeten zijn zich in te zetten voor problemen die in hun ogen dringend een oplossing behoeven. Andere landen kunnen dan geen acties, welke de groep geïnteresseerde landen noodzakelijk acht, blokkeren. Ook kleinere landen kunnen eraan meedoen; het zou geen directoraat van grote staten moeten worden. Met betrekking tot de verdediging van West-Europa en de rol van West-Duitsland daarin zou men zich een samenwerking kunnen voorstellen die gebaseerd is op bijvoorbeeld concrete maatregelen die laten zien dat een inbreuk op de veiligheid van West-Duitsland en de Benelux automatisch een inbreuk

13) Henry Kissinger, A plan to reshape NATO, *Time* (5 maart 1984) 14-18.

14) *NRC/Handelsblad*, 28 mei 1984.

betekent op de veiligheid van Frankrijk en Groot-Brittannië. De reactivering van de WEU zou een voorbeeld van zo'n benadering kunnen zijn.

Kritieken

Voor sommigen gaat de twee-zuilenconstructie niet ver genoeg. Zij pleiten voor een onafhankelijk optreden van West-Europa door een betere benutting van de Franse en Britse kernwapens. Hun kritiek en hun alternatief komt hierna uitgebreid aan de orde. Voor zogenaamde 'Atlantici' zal de bovengeschetste ontwikkeling vaak al te ver gaan. Zij vrezen dat versterking van de West-europese samenwerking op defensiegebied wel eens ten koste zou kunnen gaan van de eendracht in het Bondgenootschap. De samenwerkende Europese landen zouden binnen het overleg in NAVO-verband een eigen fractie kunnen vormen, waarin voorgekookte standpunten worden ingenomen. Wanneer de NAVO twee 'gelijke' partners zou hebben, zou het moeilijker kunnen worden om tot gemeenschappelijke standpunten te komen.

Cynici daarentegen voorspellen dat de recente pogingen tot meer samenwerking toch op niets zullen uitdraaien. De WEU en de OEPG leiden nog steeds een voornamelijk verbaal bestaan. De EG en de EPS kunnen niet tot besluiten komen, omdat Denemarken en Griekenland een onafhankelijke opstelling wensen in te nemen en omdat Ierland geen lid is van de NAVO.

Tenslotte bestaat de vrees dat de intergouvernementele samenwerking, waarvoor de staten nu kiezen, zal leiden tot een soort directoraat. De grotere Europese landen zullen dan beslissingen nemen over de hoofden van de kleinere landen heen.

1b. Zelfstandige verdediging voor West-Europa

De veiligheidsbelangen van de Verenigde Staten en de Westeuropese partners zijn zozeer uiteengegroeid dat de NAVO haar geloofwaardigheid heeft verloren. Dat is de mening van de voorstanders van een zelfstandige verdediging van West-Europa. Door de pariteit op het gebied van de strategische kernwapens is de Amerikaanse nucleaire garantie aan West-Europa vervaagd. Plaatsing van raketten voor de middellange afstand zou aantonen dat de supermachten een eventuele kernoorlog tot West-Europa beperkt zouden willen houden. West-Europa moet zich onttrekken aan de rol van 'slagveld voor de supermachten'. De Westeuropese verdediging moet het resultaat zijn van de eigen veiligheidsbehoeften, niet een afgeleide van de strijd tussen de VS en de USSR. Een eigen Westeuropees veiligheidsbeleid zou bereikt moeten worden door het op gang brengen van de discussie daarover in het kader van bijvoorbeeld de EPS of de WEU.

Deze instellingen moeten een gemeenschappelijke Europese afschrikking tot stand brengen. De Franse en de Britse kernmachten kunnen daarvan de kern gaan vormen en de Amerikaanse nucleaire bescherming overnemen. De krijgsmachtonderdelen zouden moeten worden geïntegreerd. Geleidelijk aan zou de Amerikaanse regering dan haar troepen uit West-Europa kunnen terugtrekken. De voorstanders van dit alternatief verwachten dat deze Amerikaanse actie vervolgens zal leiden tot de terugtrekking van Russische troepen uit Oost-Europa. Immers, de USSR zou West-Europa niet meer zien als Amerikaans bruggehoofd op het Euraziatisch continent. Door het afleggen van een 'No First Use'-verklaring zou dit proces nog kunnen worden versterkt¹⁵⁾.

15) Degenkamp, mr. dr. J.Th., Nog een nieuw realisme: een nieuw Europees veiligheidssysteem?, *Europese integratie*, 64/65.

In dit alternatief vormen de Franse en Britse kernmachten het centrum van de eigen Europese afschrikking. Voorstanders van deze visie, Van Rooyen en Degenkamp, zeggen hierover: 'De Westeuropese landen, geschaard rondom de Franse en Britse kernmachten, hebben voldoende mogelijkheden tot het voeren van een autonome militaire politiek, mits de onderliggende conventionele niveaus kwaliteit behouden'¹⁶). Deze kernwapens zouden dan ook de veiligheid van geheel West-Europa moeten garanderen. Frankrijk en Engeland kunnen namelijk geen strategie staande houden die pretendeert een aanval respectievelijk bij de Rijn en bij de Noordzee te kunnen stoppen. De onderlinge verstrengeling in de EG is zo sterk geworden, dat deze landen niet meer zouden kunnen voortbestaan bij een gedeeltelijk verwoest West-Europa. In tegenstelling tot de VS kunnen deze landen zich niet onttrekken aan de geografische ruimte waar zij deel van uitmaken.

Britse en Franse kernwapens

Voor Groot-Brittannië is een belangrijke reden voor het zelf bezitten van kernwapens de onzekerheid of het onder alle omstandigheden van Sowjet-agressie op de Amerikaanse steun kan rekenen. Voornaamste reden voor het bezit was echter een middel om zich langer de status van grootmacht te kunnen aanmeten. De Britse kernmacht is opgericht en wordt aangehouden in nauwe samenwerking met de VS.

De nucleaire systemen maken deel uit van de NAVO-kernmacht. Ze worden gericht op doelen die in overeenstemming zijn met de militaire strategie. Ze vergroten de onzekerheid voor de Russische leiders: de Britse kernmacht is in staat om het grondgebied van de Sowjet-Unie te bereiken en staat onder controle van een Europese regeringsleider. De Britse strategische kernmacht bestaat uit 4 'Resolution'-onderzeeërs, ieder met aan boord 16 Polaris-raketten. Deze vloot verkeert in een proces van uitbreiding en modernisering. De Britse regering heeft de uiteindelijke beslissingsbevoegdheid over de inzet van de kernwapens.

Ook Frankrijk wilde aan zijn eigen grote-mogendhedenstatus vasthouden. De belangrijkste drijfveer voor het eigen atoomwapen was het streven naar een grotere onafhankelijkheid ten opzichte van de VS. Dit werd ingegeven door de vrees dat de VS niet bereid zou zijn de veiligheid van West-Europa nog te garanderen, wanneer de VS en de USSR een strategisch evenwicht zouden hebben. Frankrijk onder De Gaulle moest de drijvende kracht worden achter het Europa der vaderlanden. Het land stapte in de jaren zestig uit de militaire organisatie van de NAVO en hield het streven naar Europese eenwording via de weg van de Europese Gemeenschappen tegen. De Franse strategische kernmacht was onder De Gaulle een 'alzijdige verdediging', zij kon op iedere potentiële aanval gericht worden. Na de Russische inval in Tsjecho-Slowakije en het aftreden van De Gaulle werd de kernmacht gericht op '*un ennemi venant de l'Est*' (een vijand die uit het Oosten komt). Frankrijk besteedde bovendien meer aandacht aan tactisch-nucleaire strijdkrachten. Thans heeft de Franse kernmacht een gevarieerd aantal systemen die elementen hebben van een 'flexible response'. In Frankrijk of de omliggende landen zou immers een conflict kunnen uitbreken waarin het toepassen van grootschalig nucleair geweld niet zou zijn te rechtvaardigen. De militaire strategie is uitgebreid tot buiten het Franse grondgebied (West-Europa en de toegangswegen). Tactische kernwapens zijn er niet om een beperkte kernoorlog mee te voeren, maar om duidelijk te maken dat Frankrijk bereid is de strategische kernwapens in te zetten, omdat ook tactische oorlogvoering voor Frankrijk strategische consequenties heeft. De eventuele inzet van Franse kernwapens gebeurt uitsluitend op bevel van de president. Tactische kernwapens zijn een integraal onderdeel van de Franse bewapening; de Franse legers nemen hun nucleaire eenheden mee. Men laat onduidelijkheid bestaan over de vraag of een inzet van Franse kernwapens pas begint bij overschrijding van de Franse grens. Maar

16) Degenkamp, mr.dr. J.Th. en J.J.J.A. van Rooyen, Naar een zelfstandig Westeuropees verdedigingssysteem, *Nieuw Europa* (maart 1983) 16.

de erkenning dat het voor Frankrijk onmogelijk is zich te onttrekken aan een conflict in Europa vindt wel steeds meer ingang. De kernmacht van Frankrijk bestaat uit 5 onderzeeërs met elk 16 raketten; 18 S-3 raketten in silo's opgesteld (bereik 3000 km); Mirage IVa-bommenwerpers en tactisch-nucleaire wapens.

Ook Frankrijk moderniseert en breidt zijn kernmacht uit. Onder andere door vergroting van het aantal onderzeeërs en door de ontwikkeling van de neutronengranaat. De ontwikkeling en instandhouding van de Franse kernmacht heeft daarnaast wel geleid tot een verwaarlozing van de conventionele strijdkrachten.

Een Europese kernmacht, gebaseerd op deze Franse en Britse arsenalen, zou een geloofwaardige minimum-afschrikking kunnen garanderen. Die minimum-afschrikking is geloofwaardig zolang er tussen de USSR en de VS een globaal nucleair evenwicht bestaat. Aldus voorstanders van een zelfstandige Europese verdediging.

Kritieken

Dezelfde sceptische houding die geen verdere Europese samenwerking op defensiegebied verwacht, twijfelt ook aan de haalbaarheid van een zelfstandige Europese kernmacht. In Europa ontbreekt nu eenmaal een centrale autoriteit die de laatste beslissingsbevoegdheid heeft over de inzet van kernwapens. De totstandkoming van zo'n gezagsorgaan is in de huidige omstandigheden niet waarschijnlijk.

Bovendien zouden volgens critici Frankrijk en Groot-Brittannië niet bereid zijn hun atoomparaplu over heel West-Europa uit te waaiëren. Zowel Groot-Brittannië als West-Duitsland zien de Amerikaanse nucleaire garantie trouwens als de voornaamste waarborg voor hun veiligheid.

Critici wijzen er vervolgens op dat een zelfstandige Europese kernmacht onbetaalbaar is. Vereist zijn onder andere waarschuwingssystemen, verbetering van de bescherming van de onderzeeboten, vervanging van de 572 geplande Amerikaanse middellange-afstandsraketten, satelliet-systemen, etc. Een en ander zou een grote impuls voor de bewapeningswedloop betekenen. De spanningen met de Sowjet-Unie zouden eerder toe- dan afnemen. De internationale situatie wordt minder overzichtelijk. Het Verdrag tegen de verspreiding van kernwapens kan in gevaar komen.

De noodzakelijke middelen voor een zelfstandige conventionele verdediging (onder andere vervanging van de Amerikaanse land- en luchtmacht en bescherming van de aanvoer van grondstoffen) vereisen zware financiële offers.

1c. Oost- en West-Europa verenigd

Het meest vergaande perspectief op de toekomst van Europa bieden alternatieven van een 'blokvrij' Europa. Het werelddeel is nu nog verdeeld in 'Oost' en 'West'. De machtsblokken (NAVO en Warschau-Pact) houden grote legers op de been, zorgen ervoor dat de bevolking van Oost-Europa tegen haar zin wordt onderdrukt, en dat er wantrouwen is tussen beide partijen.

Uitgaande van de status quo willen betrokkenen in het zgn. Helsinki-proces de vrede, ontspanning en onderlinge contacten in Europa bevorderen. Op basis van de Slotakoorden van Helsinki vinden regelmatig vergaderingen plaats van bijna alle Europese staten, inclusief de Verenigde Staten en Canada over de veiligheid en samenwerking in Europa. Uitgangs-

punten van dat proces zijn de erkenning van de bestaande grenzen in Europa, de wil om geschillen vreedzaam te slechten, de naleving van de mensenrechten en het bevorderen van de contacten tussen volkeren.

Reeds in 1972 sprak de KVP de wenselijkheid uit van een Europese Veiligheidsorganisatie, die de NAVO en het Warschau-Pact zou kunnen overkoepelen en vervangen. Deze regionale veiligheidsorganisatie zou moeten dienen als het primaire overlegkader voor zaken betreffende de Europese vrede en veiligheid¹⁷⁾. Later is deze gedachte opgedoken in andere kringen. De Palme-commissie stelt zich bijvoorbeeld een dergelijke constructie voor (zie hoofdstuk 2). Wordt in deze voorstellen de rol van de Verenigde Staten en de Sowjet-Unie nadrukkelijk erkend, andere alternatieven willen beide supermachten het liefst uit Europa weg hebben. Juist de verdeling van Europa in blokken, die door deze landen wordt opgelegd, verscherpt volgens deze voorstellen de tegenstelling en voedt de bewapening. 'De Europese volken moeten proberen hun continent te onttrekken aan de allesverterende rivaliteit van de twee supermachten¹⁸⁾'.

Een stap in die richting is de verwijdering van de kernwapens uit Europa en de terugtrekking van de Amerikaanse bijdrage aan de verdediging in West-Europa. Dit ontnemt de Sowjet-Unie het alibi dat het land een bufferzone in de Oosteuropese landen nodig zou hebben. Veelvuldige contacten moeten positieve ontwikkelingen in Oost-Europa aanmoedigen. Ook deze landen zouden zich beginnen los te weken van de Sowjet-Unie. De toekomst is een vreedzaam 'Europa der vaderlanden', met uitzondering dan van de Sowjet-Unie. Een Europa met 450 miljoen inwoners, dat uitstekend in staat is zichzelf te verdedigen¹⁹⁾.

Kritieken

Tegen deze visie wordt veelal als kritiek ingebracht dat de terugtrekking van Russische troepen uit Oost-Europa ertoe zal leiden, dat het socialisme in die landen in gevaar komt, met alle risico's van 'besmetting' op de volken in de Sowjet-Unie zèlf. Dat is in strijd met de Sowjet-ideologie, en derhalve politiek niet toelaatbaar. Zover zal het wat de USSR betreft nooit komen. Wanneer West-Europa dit desondanks zou willen bevorderen, dan zal het zeer waarschijnlijk leiden tot verhoging van de spanning. Wanneer men toch het Westerse 'blok' eenzijdig afbreekt, riskeert men in de Russische invloedssfeer te verzeilen. West-Europa zal dan in de buitenlandse politiek rekening moeten houden met Russische verlangens en de druk op de bevolking van Oost-Europa zal zwaarder worden in plaats van lichter.

Anderen verwijten deze visie gebrek aan historisch inzicht, vooral waar het de rol van Duitsland betreft in een 'verenigd' Europa. De vraagstukken van de Duitse eenwording of van de nationale minderheden in de verschillende landen van Oost-Europa zullen zich dan opnieuw in volle scherpheid voordoen.

§2. VOORSTELLEN VAN DE COMMISSIE-PALME: EEN ALTERNATIEF ONTWERP VOOR ONTSPANNING

Een alternatief voor toenemende rivaliteit tussen NAVO en Warschau-Pact, voor toenemende bewapening, voor instabiliteit in de internationale verhoudingen, biedt de zogenaamde Onafhankelijke Commissie voor Ontwapening en Veiligheidsvraagstukken. Deze

17) *Richtlijnen voor de buitenlandse politiek*, Centrum voor Staatkundige Vorming ed. (Den Haag 1972) 16.

18) Veer, drs. B.J.Th. ter, IKV en Europa, *Europese integratie*, 85.

19) Brugsma, W.L., *Europa, Europa* (Weesp 1983) 139.

commissie werd op 13 september 1980 in Wenen opgericht, met de Zweedse premier Olof Palme als voorzitter. Andere deelnemers waren onder andere Giorgi Arbatow (USSR), Egon Bahr (BRD), Joop den Uyl (Nederland, PvdA), Cyrus Vance (VS) en David Owen (Groot-Brittannië)²⁰.

In 1982 brachten zij 'een programma voor ontwapening' uit ter gelegenheid van de tweede speciale zitting van de Algemene Vergadering van de Verenigde Naties over ontwapening. Motief van de Commissie was de groeiende onveiligheid in de wereld.

De internationale verhoudingen verslechterden, de rivaliteit tussen NAVO en Warschau-Pact groeide, de kans op verspreiding van kernwapens naar andere landen nam toe, de wapenwedloop leidde tot steeds grote onevenwichtigheid. De werking van de wederzijds verzekerde vernietiging werd in de ogen van Palme c.s. onzekerder. De gewenning aan veertig jaar vrede maakte politici roekeloos. De gedachte aan de voerbaarheid van een beperkte kernoorlog achtte de Palme-Commissie daarvan een zeer verontrustend symptoom. Vooral omdat bepaalde technologische ontwikkelingen dit mogelijk leken te maken. Volgens de Palme-Commissie zal iedere vorm van gewapend conflict onvermijdelijk leiden tot een wereldwijde nucleaire oorlog. Daarom wil de Palme-Commissie op de lange termijn toe naar algehele en volledige ontwapening. Kernwapens moeten in haar ogen verdwijnen. De nucleaire afschrikking kan op de lange termijn niet de grondslag vormen voor vreedzame internationale verhoudingen. Dat kan echter niet van de ene op de andere dag bereikt worden, maar moet verlopen via een geleidelijk proces. De Commissie biedt hiervoor een concreet actieprogramma. Wel is de afschrikwekkende werking van de wederzijdse dreiging met kernwapens uitgangspunt voor haar beleid. Angst voor de kernoorlog heeft het immers mogelijk gemaakt dat NAVO en Warschau-Pact, ondanks hun ideologische en politieke verschillen, vier decennia lang tegenover elkaar konden staan, zonder directe gewapende strijd²¹. Beide partijen kunnen alleen nog maar in samenwerking overleven. Daarom wil het Palme-rapport door een doctrine van *gedeelde veiligheid* de bestaande methode van afschrikking vervangen. De internationale vrede moet berusten op een verplichting samen te overleven en niet op een dreiging van wederzijdse vernietiging. Deze doelstelling moet tot stand komen via een evenwichtig en in onderhandelingen gevoerd proces.

Bij die besprekingen zullen in ieder geval onderwerpen aan de orde moeten komen als: vermindering van het onderlinge wantrouwen, inkrimping van het strategisch kernwapenarsenaal, een zone die vrij is van nucleaire gevechtswapens, wederzijdse vermindering van conventionele strijdkrachten op een verantwoord laag niveau.

Uitgangspunten

De Commissie-Palme noemt de volgende uitgangspunten voor gedeelde veiligheid:

1. Alle staten hebben een rechtmatige aanspraak op veiligheid. Veiligheid kan in het atoomtijdperk niet meer ten koste van anderen bereikt worden. Wanneer een staat zijn eigen veiligheid eenzijdig wil vergroten door meer en betere wapens aan te schaffen neemt de kans op oorlog toe. Voorkomen van oorlog is een gezamenlijke verantwoordelijkheid; voor de oplossing van meningsverschillen moet men samenwerken in plaats van de confrontatie te zoeken.

20) De leden van de Commissie waren: Olof Palme, voorzitter van de Zweedse Sociaal-Democratische partij; Giorgi Arbatow, lid van het Centraal Comité van de communistische partij van de Sowjet-Unie; Egon Bahr, lid van de Bondsdag voor de Duitse sociaal-democraten; Gro Harlem Brundtland, voorzitter van de Noorse Arbeiders Partij, Jozef Cyrankiewicz, voormalig premier van Polen; Jean-Marie Daillet, voorzitter van de defensie-commissie van de Franse UDF (stapte in januari 1982 uit de Commissie); Robert A.D. Ford, ambassadeur van Canada; Alfonso Garcia-Robles, ambassadeur van Mexico; Haruki Mori, voormalig ambassadeur van Japan; C.B. Muthamma, ambassadeur van India; Okisekun Obasanjo, generaal en voormalig staatshoofd van Nigeria; David Owen, voormalig minister van buitenlandse zaken van het Verenigd Koninkrijk, Shridath Ramphal, voormalig minister van buitenlandse zaken van Guyana; Salim Salim, minister van buitenlandse zaken van Tanzania; Soedjatmoko, voormalig ambassadeur van Indonesië; Joop den Uyl, voormalig minister-president van Nederland; Cyrus Vance, voormalig minister van buitenlandse zaken van de VS.

21) Palme, Olof, *Bondgenoten in veiligheid. Een programma voor ontwapening* (Alphen aan den Rijn 1982) 72.

2. Militair geweld is geen legitiem middel om geschillen tussen staten op te lossen. Staten mogen wel het recht behouden om militair geweld achter de hand te houden voor hun eigen verdediging en om slachtoffers van agressie te hulp te komen in het kader van een stelsel van collectieve veiligheid (in overeenstemming met het Handvest van de Verenigde Naties).
3. Staten moeten in het uitdragen van het nationaal beleid matiging betrachten. Het verlangen van naties om zich voordelen te verschaffen ten koste van anderen is de motor die de bewapening in gang houdt.
4. Veiligheid kan niet worden verwezenlijkt door militaire superioriteit. Pariteit tussen de belangrijkste militaire blokken moet leidend beginsel zijn voor de verhouding tussen rivaliserende staten in verschillende regio's. Bij pariteit moet wel rekening worden gehouden met geografische en strategische omstandigheden en met wezenlijke verschillen in historische achterstand en militaire traditie.
5. De kwalitatieve verbetering van de bewapening moet verminderen. Dit zou, aldus de Palme-Commissie, op zich al een goede stap zijn op weg naar meer ontspanning.
6. 'Linkage' moet worden losgelaten²²⁾. Linkage is het leggen van verbanden tussen onderhandelingen op een bepaald onderwerp en het internationale gedrag van de tegenstander in het algemeen. Meningsverschillen moeten door de diplomatie in hanteerbare/onderhandelbare onderwerpen worden opgesplitst, niet op één hoop worden gegooid. Met andere woorden: De Russische inval in Afghanistan had niet van invloed mogen zijn op de houding van de VS in de onderhandelingen over kernbewapening.

Actieprogramma

De Commissie-Palme wil het doel van de algemene en algehele ontwapening bereiken langs een concreet actieprogramma. Dit programma bevat de volgende punten:

1. Vermindering van de kernbewapening

Aangezien doorgaan op de weg van wederzijds verzekerde vernietiging op den duur te riskant wordt, moet er een basis voor de vrede worden gevonden in de samenwerking van staten. Voorbeeld van samenwerking tussen staten is de Conferentie over Veiligheid en Samenwerking in Europa die in Helsinki is gehouden en later in andere plaatsen is voortgezet. Ook de andere fora waar Oost en West onderhandelen, moeten in stand worden gehouden. Zoals de besprekingen over de strategische kernwapens. Het ABM-verdrag moet worden gehandhaafd. Als een van beide machtsblokken een defensie tegen strategische kernwapens zou opstellen, wordt de kans groot dat deze in een uiterste crisissituatie een nucleaire aanval zal beginnen, in de verwachting dat men zelf geen groot risico loopt.

Op Salt II zullen vervolgverdragen moeten komen, met name een verdrag dat voorziet in de vermindering van de kernwapens die geschikt zijn om een ontwapenende eerste slag uit te voeren. Ook op het terrein van de kernwapens voor de middellange afstand moet naar een akkoord gestreefd worden. Speciale aandacht besteedt de Palme-Commissie aan de kernwapens voor de korte afstand, de zgn. gevechtswapens. Deze wapens staan, gezien hun bereik van maximaal 150 km, in een vooruitgeschoven positie gestationeerd. In een conflict zullen ze dan ook in een vroeg stadium ingezet moeten worden, willen ze militaire waarde hebben. Deze wapens verlagen met andere woorden de atoombrem.

22) *Ibidem*, 174.

– Kernwapenvrije zone

Om die reden stelt de Commissie voor een zone in het leven te roepen, 150 km breed aan beide zijden van de grens tussen Oost- en West-Europa, waaruit deze gevechtswapens zouden moeten worden verwijderd. Ook de opslagplaatsen van deze wapensoorten zouden in deze zone moeten worden verboden.

Invoering van een dergelijke kernwapenvrije zone zou een belangrijke vertrouwenwekkende maatregel zijn, die vroegtijdig gebruik van kernwapens kan voorkomen. Wèl stelt de Palme-Commissie uitdrukkelijk voorwaarden, die aan de instelling van zo'n gebied vooraf moeten gaan. Zij wil ten eerste dat er een evenwicht bestaat tussen de conventionele strijdkrachten van Warschau-Pact en NAVO. De onderhandelaars bij de MBFR-besprekingen zullen moeten proberen de impasse te doorbreken. Bovendien verlangt de Commissie de mogelijkheid van afdoende verificatiemogelijkheden. Controle op naleving is in haar ogen een wezenlijk bestanddeel van elke overeenkomst. Dat kan vergemakkelijkt worden door bijvoorbeeld het plaatsen van onbemande apparatuur op elkaars raketterreinen. Door zo'n kernwapenvrije zone verliezen in ieder geval de kernwapens voor de zeer korte afstand, zoals de nucleaire artillerie, hun betekenis. Het zou kunnen leiden tot een aanzienlijke vermindering van het aantal kernkoppen in Europa. Overigens had de Sowjet-deelnemer Arbatow twijfels over de controleerbaarheid van het voorstel. Zijn bezwaar was dat nucleaire munitie in tijden van crisis snel in het aangewezen gebied zou kunnen worden ingevoerd. Daarom formuleerde de Rus een verdergaand minderheidsstandpunt dat in zijn ogen effectiever zou zijn. Namelijk een compleet verbod op alle middellange-afstands- en tactische kernwapens in Europa²³⁾.

2. Het beteugelen van de kwalitatieve wapenwedloop

Kwalitatieve voortzetting van de bewapening moet volgens Palme c.s. worden stopgezet door onder andere een verbod op anti-satellietwapens, een algeheel verbod op het testen en verspreiden van kernwapens, door beperking van de militaire activiteiten in de ruimte. De Commissie streeft naar evenwicht van bewapening op een zo laag mogelijk niveau.

3. Het opbouwen van vertrouwen tussen staten

Een afdoende controle op de naleving van akkoorden is een noodzakelijk bestanddeel van de onderhandelingen. Middelen daartoe zijn de ontwikkeling en bescherming van de zgn. nationale technische middelen (spionagevliegtuigen en satellieten), inspectie ter plaatse (bijvoorbeeld door onbemande apparatuur neer te zetten op elkaars raketterreinen), het nemen van vertrouwenwekkende maatregelen (het uitwisselen van waarnemers). Een geregelde uitwisseling van informatie – met name over de huidige en toekomstige militaire vermogens – draagt bij tot vermindering van het wantrouwen. Er zou zelfs een speciaal forum moeten worden opgericht waarin over de naleving van afgesloten akkoorden kan worden gesproken.

4. Versterking van de Verenigde Naties

De Palme-Commissie dringt aan op versterking van de rol van de Verenigde Naties. Deze organisatie biedt het enige forum waarop de Derde-Wereldlanden, die zozeer het slachtoffer zijn van de bewapeningswedloop, hun invloed kunnen uitoefenen. De VN zou een permanente strijdmacht moeten oprichten, die door de permanente leden van de Veiligheidsraad kan worden ingezet om de vrede in de Derde Wereld te bewaren. Van zo'n vredesmacht zou een sterk preventieve werking kunnen uitgaan.

5. Regionale benadering van het veiligheidsvraagstuk

Regionale fora zoals de Helsinki-conferentie voor Europa, zouden de veiligheid regionaal

23) *Ibidem*, 183.

kunnen bevorderen, onder andere door het nemen van vertrouwenwekkende maatregelen of onderhandelingen over geschillen.

6. Economische veiligheid

De huidige toestand van de wereldeconomie is bedreigend voor de wereldvrede, gezien de nadelige gevolgen van de bewapening, de economische ongelijkheid, etc. Bij succesvolle wapenbeperking kunnen staten nationale plannen ontwerpen voor het vrijmaken van middelen uit de defensiebegroting ten behoeve van ontwikkelingshulp. Via deze weg, die meer is dan een eenvoudige politieke keus, moet geleidelijk aan het concept van gedeelde veiligheid zijn intrede doen.

Vervolg

De Commissie-Palme richtte haar aanbevelingen tot de Verenigde Naties. Op Zweeds verzoek is het op de agenda van de Ontwapeningscommissie van de VN gezet. Deze verwelkomde het als een constructieve bijdrage, waar zij rekening mee zou moeten houden. Het rapport richtte zich echter ook tot de publieke opinie. In de praktijk ging het rapport dienen als basisstuk in de verdere ontwikkeling van het denken van sociaal-democratische partijen in West-Europa. Het concept van de gedeelde veiligheid heeft bijvoorbeeld een rol gespeeld in het zgn. Scandilux-overleg. Scandilux is een overleg van sociaal-democratische partijen van België, Denemarken, Luxemburg, Nederland, Noorwegen. De Franse Parti Socialiste, de Britse Labour Party en de Duitse SPD zijn waarnemers. Volgens 'Socialisme en Democratie', het maandblad van de Wiardi Beckmanstichting, hebben de informele discussies geleid tot zekere gemeenschappelijke ideeën²⁴.

Egon Bahr, een belangrijk woordvoerder van de SPD op het gebied van vrede en veiligheid, nam in de Palme-Commissie een minderheidsstandpunt in. Hij deed het voorstel ten eerste kernwapens weg te halen uit die Europese staten, die zelf geen eigen kernwapens bezitten. Dat zou erop neerkomen dat alle Europese landen, behalve de Sowjet-Unie, Frankrijk en Groot-Brittannië, atoom-vrij zouden worden. Dit gebied zou overigens wél onder de bedreiging, c.q. de bescherming, staan van de landen die wél kernwapens bezitten. Het gevaar van instabiliteit en escalatie zou daarmee echter afnemen. Vervolgens verlangt Bahr een evenwicht in de conventionele strijdkrachten. Kernwapens ziet men als onmisbaar, zolang de andere partij een conventioneel overwicht heeft. Wanneer dit overwicht verdwijnt, vervalt volgens Bahr de reden achter de handhaving van de kernbewapening. Tenslotte meent hij dat terwille van de stabiliteit en veiligheid de bondgenootschappen in stand moeten blijven. Gedeelde veiligheid, onderstreept Bahr, kan alleen met inschakeling van de bondgenootschappen en met de mogelijkheden die deze aanvoeren worden verwezenlijkt.²⁵ De Nederlandse sociaal-democraat Den Uyl schaarde zich achter dit voorstel.

Het is dan ook niet verwonderlijk dat het principe van de gedeelde veiligheid in ons land is overgenomen door de Partij van de Arbeid. Het verkiezingsprogramma voor de periode 1986-1990, getiteld 'De toekomst is voor iedereen', maakt daar gewag van. Hoewel echter de Palme-Commissie de oorlogvoorkomende werking van het kernwapen aanvaardt, doet de PvdA, bij monde van haar buitenland-secretaris Van Traa, dit niet. Van Traa acht gedeelde veiligheid met kernwapens in theorie denkbaar, maar dat is volgens hem niet de opvatting van de Palme-Commissie. De Palme-Commissie wil via een geleidelijk tweezijdig proces van de nucleaire afschrikking afkomen. Stappen daarheen zijn: een situatie van minimale afschrikking, wederzijdse 'no-first-use'-verklaringen, een kernwapenvrije zone, een algemeen test-stop-verdrag. Voorwaarde daarbij is een nieuwe ontspanningspolitiek. Want volgens Van Traa mag het afschaffen van kernwapens er niet toe leiden dat oorlog weer een instrument van politiek wordt. Terugdringing van het kernwapen moet daarom tegelijkertijd

24) Petersen, Nicolaj. Het Scandilux-experiment, *Socialisme en Democratie* (januari 1984) 65/66.

25) Minderheidsstandpunt Bahr, *Bondgenoten in veiligheid*, 219/220.

gepaard gaan met het versterken van andere oorlogvoorkomende maatregelen, zoals het wegnemen van de oorzaken van de Oost/West-tegenstellingen²⁶⁾. Vervolg heeft behalve het principe van de gedeelde veiligheid ook het voorstel van de kernwapenvrije zone gehad. Stromingen die de rol van de kernwapens, met name die voor het gevechtveld, willen terugdringen, menen dat de kernwapenvrije zone daarvoor een goed instrument is. Met name voorstanders van een 'No First Use'-beleid pleiten voor zgn. 'disengagement zones'. Dat zou een strook moeten zijn, aan weerszijden van de grens tussen NAVO en Warschau-Pact, waaruit alle slagveldkernwapens en conventionele wapens met een offensief karakter zouden moeten worden teruggetrokken. Daarmee zouden de spanningen kunnen verminderen, omdat beide bondgenootschappen een minder provocerende opstelling aannemen. Het idee wil de mogelijkheid van een verrassingsaanval beperken²⁷⁾.

Kritieken

De zware nadruk die de Commissie-Palme legt op het belang van onderhandelingen heeft veel kritiek ontmoet. De Commissie kiest niet voor een eenvoudige, snelle weg, maar voor het zware diplomatieke handwerk: onderhandelen, het nastreven van evenwicht op zo laag mogelijke niveaus en controle op de naleving van overeengekomen verdragen.

Eenzijdige ontwapeningsstappen wijst zij af. Daarmee stelt de Palme-Commissie zich bloot aan het verwijt dat onderhandelingen tot nu toe nog niet tot daadwerkelijke ontwapening hebben geleid.

Veel kritiek is uitgeoefend op het voorstel van de kernwapenvrije zone in Centraal-Europa. Ten eerste op de voorwaarde van de Commissie dat er een conventioneel evenwicht zou moeten heersen, alvorens tot invoering van die zone wordt overgegaan. Critici menen dat over dat conventionele evenwicht nu al jaren wordt onderhandeld, in het kader van de MBFR-besprekingen, zonder resultaat. Bovendien is voor de handhaving van een akkoord inspectie ter plaatse noodzakelijk. Het is de vraag of de Sowjet-Unie dit zal toelaten.

Fundamenteel is de kritiek die wordt geuit op het verwijderen van de kernwapens zelf uit de centrale sector. De NAVO voert aan, vanuit haar strategie van het aangepaste antwoord, dat de aanwezigheid van de kernwapens voor de korte afstand juist een sterk afschrikwekkende rol vervult. Sterker nog: afwezigheid van kernwapens zou het voeren van een conventioneel conflict minder onwaarschijnlijk maken. Kernwapens zorgen ervoor dat er een koppeling bestaat tussen de veiligheid van de Europese bondgenoten en die van de supermachten. Verwijdering van die koppeling maakt het mogelijk in Centraal-Europa oorlog te voeren, zonder dat de veiligheid van het eigen grondgebied van de VS en de USSR gerisikeerd wordt.

Het is onduidelijk of de maatregel van de kernwapenvrije zone van toepassing is op alle theaterkernwapens met inbegrip van de middellange-afstandskernwa-

26) Traa, Maarten van, en Jan Marinus Wiersma, Gedeelde veiligheid: een basis voor buitenlands beleid, *Socialisme en Democratie* (januari 1986) 17-19.

De Partij van de Arbeid heeft in haar verkiezingsprogramma 1986-1990 'De toekomst is van iedereen' het principe van gedeelde veiligheid tot uitgangspunt genomen. Daarnaast heeft de partij echter ook aandacht voor het vraagstuk van de mensenrechten in Oost-Europa. Mensenrechten dienen een centrale plaats in te nemen in het buitenlands beleid, vindt de PvdA, bijvoorbeeld in het kader van het Helsinki-proces (art. 2.1, 2.2, hoofdstuk 5). Ook vindt de PvdA dat de bezetting van Afghanistan door de Sowjet-Unie behoort te worden opgeheven (art. 2.5). In die zin laat de partij 'linkage' niet los.

27) Berg, Per en Gunilla Herolf, Aanval in de diepte, *SIPRI jaarboek 1984-1985* (Utrecht/Antwerpen) 209/210.

pens of alleen op de kernwapens voor de korte afstand. Kernwapens met een langer bereik dan 150 km, die buiten de zone staan opgesteld kunnen doelen in de zone van de ander blijven treffen.

Het voorstel zou met name gunstig zijn voor het Warschau-Pact, waar een veel grotere strategische diepte is. De kernwapens die in de Sowjet-Unie staan opgesteld worden ongemoeid gelaten. Voor de stationering van andere kernwapensystemen zal de nadruk des te meer komen liggen op de gebieden net buiten de zone. In het Westen is dat het dichtstbevolkte gebied van West-Duitsland en ook Nederland en België.

In de discussie binnen de PvdA zijn het Van Benthem van den Berg en Tromp die kritiek uitoefenen op de gedeelde veiligheid als alternatief voor de nucleaire afschrikking. Naar hun overtuiging bestaat de gedeelde veiligheid bij de gratie van de kernwapens en de NAVO. Gedeelde veiligheid of niet, als de kans zich voordoet zal de Sowjet-Unie proberen West-Europa onder controle te krijgen. Kernwapens en de NAVO zijn de basiselementen van vrede en veiligheid voor West-Europa²⁸⁾, zo schrijven zij.

§3. DEFENSIE TEGEN KERNWAPENS: EEN ALTERNATIEF VOOR DE NUCLEAIRE AFSCHRIKKING?

Niet alleen de vredesbewegingen willen de kernwapens de wereld uithelpen, ook de Amerikaanse president Reagan blijkt deze doelstelling te onderschrijven. In zijn televisietoespraak van 23 maart 1983 kondigde hij onderzoek aan dat een effectieve verdediging van de Verenigde Staten tegen aanvallen door Russische kernwapens moet opleveren. Daarmee zouden de kernwapens 'machteloos en ouderwets' worden. Het opzetten van een strategische verdediging is daarom een alternatief voor de huidige afschrikking met kernwapens.

Aangespoord door de Sowjet-activiteiten op dit gebied gaf president Carter in 1978 de opdracht met het onderzoek te beginnen. Het was echter president Reagan die de onvrede onder de Amerikaanse bevolking over de kernbewapening aangreep om zijn verrassende voorstel te doen. In de loop van het jaar 1983 droeg hij een speciale commissie van het ministerie van Defensie, onder leiding van dr. James Fletcher, op zijn ideeën uit te werken. Deze commissie concludeerde dat een systeem van strategische defensie haalbaar was. Zij stelde voor dat de Amerikaanse regering 25 miljard dollar ter beschikking zou stellen voor onderzoek en ontwikkeling van systemen die een aanval door atoomwapens onschadelijk zou kunnen maken.

De Amerikaanse regering ging vervolgens met hoge prioriteit verder met het opzetten van een programma van strategische defensie. Daarvoor werd een speciale afdeling van het ministerie van Defensie opgericht, onder de naam '*Strategic Defense Initiative*'. Op 15 april 1984 werd luitenant-generaal James Abrahamson benoemd tot directeur. Hij is luchtmacht-officier en werkte voorheen bij de NASA, waar hij de eerste vluchten met de Space Shuttle heeft geleid. Het Strategische Defensie Initiatief heeft voor het fiscale jaar 1985 een begroting van 2 miljard dollar ter beschikking gekregen en voor de periode 1986-1989 26 miljard. Met dat geld moet Abrahamson middelen vinden voor een betere basis voor de afschrikking,

28) Benthem van den Berg, G. van en B. Tromp, Repliek: uitgangspunten voor een Nederlands veiligheidsbeleid II, *Socialisme en Democratie* (januari 1984) 35.

versterking van de stabiliteit en vergroting van de veiligheid van de VS en zijn bondgenoten. Voorlopig formuleerde Abrahamson de volgende doeleinden voor zijn werkzaamheden:

- de kans op een succesvolle ontwapenende eerste slag verkleinen;
- het sparen van mensenlevens wanneer het tot inzet van kernwapens mocht komen;
- wapenbeheersing bevorderen door de waarde van offensieve eerste-slag kernwapens te verminderen²⁹⁾.

Bij het totstandkomen van dit programma heeft een krachtige lobby een grote rol gespeeld: de zogenaamde 'High Frontier', nauw verwant met de conservatieve Heritage Foundation, opgericht in 1981, onder aanvoering van luitenant-generaal Daniël O. Graham. Dezelfde pioniersgeest die honderd jaar geleden de rijkdom van het enorme Amerikaanse continent deed ontsluiten, zou zich nu op de ruimte moeten richten, de 'High Frontier'. Vanuit deze kring werd zware kritiek geleverd op de strategie van de wederzijds verzekerde vernietiging (Mutual Assured Destruction, MAD). Volgens de High Frontier laat deze strategie aan de Verenigde Staten maar één keuzemogelijkheid bij een aanval door de Sowjet-Unie: wraak nemen door inzet van kernwapens. Graham: 'Onze drijfveer is om af te komen van het afschrikkingsevenwicht, opdat het voortbestaan van de Verenigde Staten niet uitsluitend afhankelijk van de vraag hoeveel Russen wij kunnen afslachten'³⁰⁾.

Voor de aanhangers van de gedachte aan strategische ruimteverdediging is de huidige krachtsverhouding tussen de Verenigde Staten en de Sowjet-Unie bovendien onstabiel. In hun ogen richt de Sowjet-Unie haar strategische kernbewapening vooral op een snelle uitschakeling van de Amerikaanse te land opgestelde lange-afstandsraketten. Zij wijzen met name op de zware Russische raketten, die meerdere nauwkeurig richtbare atoomkoppen vervoeren. Daarmee is het mogelijk met één draagraket verschillende raket-silo's in de Verenigde Staten te verwoesten. Door deze ontwikkeling zou de mogelijkheid voor de VS van nucleaire vergelding in gevaar komen. De Sowjet-Unie zou zo in verleiding kunnen komen een ontwapenende eerste slag te slaan. Aldus dreigt de werking van de wederzijdse verzekerde vernietiging op gevaarlijke wijze te worden ondergraven.

De kans hierop wordt nog groter geacht, in de wetenschap dat ook de Sowjet-Unie over strategische defensiesystemen beschikt, die in de jaren zeventig gemoderniseerd zijn. Zo heeft de USSR radars voor het ontdekken van binnenkomende raketten aan de rand van haar grondgebied. Rondom Moskou is een defensiesysteem opgebouwd. Midden in Siberië is een centrum dat geschikt wordt geacht voor defensieve gevechtsleiding. Dit zou in strijd zijn met het ABM-verdrag. Bovendien heeft de Sowjet-Unie plannen voor de ontwikkeling van een anti-raketsysteem voor het gehele grondgebied. De High Frontier lobby en nu ook de Amerikaanse president gaan ervan uit dat een systeem van strategische defensie dit Russische overwicht zou kunnen neutraliseren. Daarom moet de wedloop in bewapening tussen Oost en West verschoven worden, volgens Graham, naar een terrein waar de Verenigde Staten een voorsprong heeft, die de Sowjet-Unie niet meer in kan halen (een *'technological end-run'*³¹⁾). Het gaat hier om uiterst moderne technologische ontwikkelingen, miniaturisering van elektronica e.d.

De kritiek dat dit tot een nieuwe wapenwedloop zou leiden, wimpelt Graham af: 'Het is veel beter dat Amerikanen en Russen in defensieve systemen concurreren dan offensieve. Als de uiteindelijke schietpartij er komt, laat die dan boven en niet in onze steden plaatsvinden'³²⁾.

Inhoud

Het SDI-programma is inmiddels in zijn eerste fase, namelijk die van het onderzoek. Deze

29) Abrahamson, Lt. Gen. J., *USIS Wireless Bulletin* (24 april 1984) 2.

30) Daniel Graham on the High Frontier, *Spaceborn defense seen possible in 5-6 years*, USIS ed. (5 april 1983) 9.

31) Graham, Lt. Gen. Daniel O., *High Frontier. A new national strategy* (Washington 1982).

32) Idem, National Defense on the High Frontier, *USA-Today* (nov. 1983) 12.

periode moet tot het begin van de jaren negentig doorgaan. Daarna komt het programma in de ontwikkelingsfase (begin jaren negentig). Na het besluit om door te gaan worden prototypen gebouwd en getest. De Verenigde Staten heeft toegezegd dat het dit zal doen in nauw overleg met de NAVO-bondgenoten en met de Sowjet-Unie. Rond het jaar 2000 treedt de overgangsfase van het SDI-programma in. Dan worden de systemen in serie gebouwd en geleidelijk opgesteld. Men verwacht dat tegen die tijd ook de Sowjet-Unie een strategische defensie zal hebben ontwikkeld, zodat beide partijen zullen overgaan tot het ontmantelen van die kernwapens die nutteloos geworden zijn. Tenslotte zou in de eindfase (na 2005) SDI volledig operationeel moeten zijn.

Voor zover de verantwoordelijke plannenmakers nu al kunnen voorspellen hoe de strategische defensie er uit zou komen te zien, onderscheiden zij meerdere fasen.

Ten eerste de zo'n 300 seconden durende lanceringsfase. Dat is de periode waarin de raketten met een grote energiestoot op snelheid komen. De grote draagraket en de enorme hitte die dan wordt ontwikkeld vormen een duidelijk herkenbaar doel. Bovendien zitten de meervoudige atoomkoppen voorin de raket nog netjes bij elkaar. Vernietiging zou moeten geschieden door conventionele onderscheppingsraketjes van satellieten af te vuren. Door de grote snelheid waarmee deze op de atoomraketten botsen, worden de laatsten uitgeschakeld. Het Strategische Defensie Initiatief onderzoekt hierbij ook mogelijkheden om de vernietiging door laserwapens te laten geschieden.

Ten tweede de ongeveer honderd seconden durende nalanceringsfase. De atoomkoppen zitten nog bij elkaar, maar de raket is uitgebrand. Dus voor de opsporing is gevoeliger apparatuur nodig. In deze eerste twee perioden zou 90% van de raketten vernietigd moeten worden. De onderschepping is niet selectief, aangezien de 'verdediger' niet weet, op welk doel de raketten gericht zijn.

Vervolgens bevinden de inmiddels losgelaten atoomkoppen zich gedurende een krap half uur in een kogelbaan buiten de dampkring. Deze relatief langdurige periode moet onderschepping en vernietiging mogelijk maken. Nadelig is dat met de atoomkoppen ook allerlei losse 'rommel' meegestuurd is, de ruimte in. Een anti-wapen weet niet welke doelen 'echte' atoomkoppen zijn en welke namaak. Ook in deze derde fase wordt aan laserwapens vanuit satellieten of zelfs bemande ruimtestations gedacht.

Uiteindelijk zal misschien nog een aantal Russische atoomkoppen de atmosfeer boven Amerikaans grondgebied binnenkomen. De silo's waarin Amerikaanse kernraketten staan opgesteld vormen daarbij een belangrijk doel. Op de grond opgestelde snelvuurkanonnen zouden met salvo's van duizenden raketjes de Russische bommen moeten neerschieten en uitschakelen voor zij tot ontploffing komen. Een radarsysteem moet hen volgen en de afvuurinstallatie automatisch richten. Dit systeem is daarom het meest plaatsgebonden. De vernietiging in laatste fase zou ook door 'gewone' raketten gedaan kunnen worden. De techniek die hiervoor nodig is, is ook toepasbaar tegen raketten voor kortere afstanden. Men denkt hierbij aan de verdediging van West-Europa tegen Russische SS-20 raketten en dergelijke.

Een grootscheeps onderzoeksproject moet bovengenoemde mogelijkheden naderbij brengen. De implicaties die dat heeft voor de huidige afschrikkingsstrategie of de verhouding met Westeuropese bondgenoten, komen hieronder aan de orde. De Amerikaanse regering heeft reeds enige criteria geformuleerd voor het SDI-programma. Een SDI-systeem moet kunnen functioneren; het moet bestand zijn tegen een vijandelijke aanval. Bovendien moet het kosteneffectief zijn: dergelijke systemen moeten goedkoper zijn dan het opstellen van grote aantallen kernraketten. Anders zou de Sowjet-Unie simpelweg meer raketten kunnen opstellen en zo de Amerikaanse strategische defensie door verzaaiing waardeloos maken. Het onderzoeksproject is duidelijk militair van aard. De bedoeling is dat bij het overgrote deel

het particuliere bedrijfsleven zal worden betrokken. De regering-Reagan verwacht dan ook belangrijke niet-militaire toepassingen, met name op het gebied van nieuwe technologieën.

Wederzijdse verzekerde vernietiging?

Zoals eerder vermeld wil president Reagan de kernwapens de wereld uit helpen door zijn Strategische Defensie Initiatief. Een verdediging tegen binnenkomende kernraketten moet een einde maken aan de situatie van 'wederzijds verzekerde vernietiging'. Naarmate de discussie over SDI echter op gang kwam, raakte deze doelstelling meer en meer op de achtergrond. Al heel snel gaven de voorstanders toe dat strategische defensie geen 100% ondoordringbaar schild zal opleveren. Dat hoefde ook niet, want ook een gedeeltelijk effectieve verdediging zou preventief kunnen werken. Immers de Sowjet-plannenmakers worden in onzekerheid gelaten hoeveel van hun raketten de doelen zullen bereiken en al helemaal over de vraag welke atoomkoppen tot ontploffing worden gebracht boven welke doelen. De potentiële agressor weet dus niet of hij de doeleinden van zijn aanval zal bereiken. Met andere woorden: de kansen op een succesvolle ontwapenende eerste slag door de Sowjet-Unie nemen aanzienlijk af.

Het bleek dan ook dat het de verantwoordelijke Amerikanen helemaal niet om een afschaffing van de afschrikking ging. Volgens defensie-minister Weinberger moet SDI leiden tot een versterking van de afschrikking en van de stabiliteit. Want men verwacht, dat ook de Sowjet-Unie wel een systeem zal ontwikkelen van strategische defensie, waardoor een ontwapenende eerste slag door de Verenigde Staten onmogelijk wordt. Dan zouden de kernraketten die voor dat doel zijn opgesteld aan betekenis inboeten. Hun aantallen zouden in onderhandelingen aanzienlijk worden verminderd, zowel bij de Verenigde Staten als de Sowjet-Unie. Bovendien kunnen, aldus deze stroming, de eigen op het land gestationeerde raketten tegen een aanval worden beschermd. Dit laatste zou de mogelijkheid tot nucleaire vergelding versterken. Kruisvluchtwapens en bommenwerpers die uitgerust zijn met de zogenaamde 'stealth'-(geniep)-technologie sluipen onder het verdedigingschild door. Beide gaan relatief langzaam, zodat ze ongeschikt zijn om een snelle eerste ontwapenende slag uit te voeren. Uiteindelijk moet SDI daardoor leiden tot versterking van de afschrikking en de stabiliteit, gebaseerd op een mix van nucleaire wapensystemen en strategische defensie. Pas in een slotperiode, in de volgende eeuw, zullen de kernwapens naar hun mening in het ideale geval tot nul zijn gereduceerd.

Blijkens recente uitspraken is de Amerikaanse president zelf nog steeds uit op afschaffing van de nucleaire afschrikking. In zijn 'State of the Union' (de 'Troonrede' van de Amerikaanse regering) van 1986 verklaarde hij dat de nieuwe ruimtetechnologieën het grootste probleem van de twintigste eeuw kunnen oplossen. Een verdedigingschild kan kernwapens uit-de-tijd maken en de mensheid bevrijden uit de gevangenis van de nucleaire terreur. Aldus de Amerikaanse president³³⁾.

Verdragen

Een strategische defensie kan gunstig zijn, schrijft Frank Barnaby in zijn boek 'Future War'. Kernwapens zouden zo sterk in waarde kunnen dalen dat de USSR en de VS serieuzer worden inzake ontwapening³⁴⁾. Onderhandelen zullen zij in ieder geval, zowel in het kader van Genève (daar wordt nu reeds gesproken over offensieve en defensieve systemen) als in het kader van het ABM-verdrag. Het ABM-verdrag verbiedt namelijk opstelling van systemen die binnenkomende strategische kernwapens uitschakelen. De High Frontier lobby vindt dat dat verdrag dan maar geamendeerd moet worden. Het zou alleen maar een symbolische waarde hebben, een 'wettische vluchtplaats voor aanhangers van de MAD-doctrine'³⁵⁾. De Amerikaanse regering spreekt zich wat voorzichtiger uit. Zij heeft verklaard voorshands aan

33) 'America: Growing stronger each day', Reagan says, *USIS official text*, 4 februari 1986.

34) Barnaby, Frank, *Future War. Armed conflict in the next decade* (Londen 1984) 105.

35) Graham, *High Frontier*, 105, 106.

het ABM-verdrag te willen vasthouden. Dat kan ook, aangezien de overeenkomst onderzoek toelaat. De overeenkomst kent pas verbodsbepalingen bij ontwikkeling en plaatsing. Daarom wil de Amerikaanse regering eerst afwachten wat het onderzoek oplevert. En met de USSR onderhandelen, voor zij aan de door het ABM-verdrag niet-toegestane fase van het SDI-programma komt. Tenslotte wil zij nauw overleg met de NAVO-partners.

Europa

Voor de veiligheid van de Europese NAVO-bondgenoten heeft het Strategische Defensie Initiatief namelijk belangrijke consequenties. Of die gevolgen gunstig of ongunstig zijn is voorwerp van discussie.

Voorstanders van de SDI-voornemens, zoals Graham, zijn ervan overtuigd dat de Amerikaanse strategische garantie voor de veiligheid van Europa weer geloofwaardig wordt. In Europa was men dienaangaande sceptisch geworden, door het evenwicht tussen de supermachten in strategische kernwapens. Dankzij een strategische defensie zal Amerikaanse inzet van kernwapens ten behoeve van Europa niet meer leiden tot zelfvernietiging van VS-grondgebied. De NAVO-strategie wordt geloofwaardiger³⁶⁾. Bovendien zullen de vruchten van SDI-onderzoek ook aan Europa ter beschikking gesteld kunnen worden. Daarmee zouden de Westeuropese NAVO-landen een verdedigingssysteem kunnen opbouwen tegen binnenkomende Sowjetraketten (SS-20, -21, -22, -23). Deze mogelijkheid zou de atoomdrempel helpen verhogen. De Sowjet-Unie beschikt namelijk over conventionele en kernraketten waarmee zij snel belangrijke militaire NAVO-inrichtingen (vliegvelden, commandocentra, bases) kan vernietigen. Daardoor zou de NAVO minder goed in staat zijn de eerste stoot van een conventionele verrassingsaanval door het Warschau-Pact op te vangen. Een anti-raketsysteem in West-Europa zou dit kunnen voorkomen en de gevolgen van een Sowjet-aanval doen verminderen. Met dit in het vooruitzicht vraagt de Amerikaanse regering dan ook aan haar Europese bondgenoten mee te doen aan het SDI-onderzoek. Onder benamingen als ATBM-systemen (*Anti Tactical Ballistic Missile*) of EDI (*European Defense Initiative*) worden voorstellen in deze richting gedaan.

Voor zover SDI uitgelegd wordt zoals de Amerikaanse president dat doet, vrezen tegenstanders dat een effectief systeem van strategische defensie juist een ontkoppeling van de Amerikaanse en Europese veiligheid teweeg zal brengen. Wanneer beide supermachten over een strategische verdediging beschikken, zouden zij zich voor elkaar onkwetsbaar hebben gemaakt. Dat betekent dat zij in Europa een oorlog kunnen voeren zonder noemenswaardig risico voor het eigen grondgebied. Want SDI laat de conventionele bewapening ongemeoid.

Gezien dit meningsverschil over de gevolgen van SDI is het niet verwonderlijk dat de reacties van Westeuropese regeringen uiteenlopen. Groot-Brittannië heeft positief gereageerd, maar heeft een aantal voorwaarden gesteld. Het doel van SDI mag niet zijn om het Westen superioriteit te geven. Voordat tot plaatsing van systemen wordt overgegaan, moeten de supermachten onderhandelen. SDI moet leiden tot het versterken van de afschrikking, waarbij door onderhandelingen het aantal kernwapens moet worden verminderd.

De reactie van de Westduitse regering is voorlopig terughoudend. Zij wil overeenstemming met Washington over de algemene voorwaarden voor de wederzijdse overdracht van de resultaten van wetenschappelijk en technologisch onderzoek. Binnen dat kader kan over SDI worden gepraat, teneinde de positie van Duitse deelnemers (bedrijven, onderzoeksinstituten) te beschermen. De Duitse regering zelf doet niet mee. Wel wil Bonn overleg met de Westeuropese bondgenoten over de politiek-strategische consequenties, bijvoorbeeld in de WEU.

De Nederlandse regering keurt het project niet af, maar zal om economische redenen zelf

36) *Idem*, 87, 88.

niet meedoen. Wel zijn Nederlandse bedrijven vrij om onderzoekscontracten met de Amerikaanse regering af te sluiten inzake SDI.

Ronduit negatieve reacties zijn gekomen uit Denemarken, Griekenland, Noorwegen en Frankrijk. Frankrijk verwerpt het Strategische Defensie Initiatief. Het land vreest dat zijn eigen kernwapens, waar het zo enorm veel kapitaal in investeert, waardeloos zullen worden. Bovendien zal, volgens de Franse regering, deelname aan SDI ertoe leiden dat alle hoog gekwalificeerde kennis in Europa naar de VS zal wegstromen. Dat zal de technologische achterstand van Europa nog vergroten. En Europa zal nooit op basis van gelijkwaardigheid kunnen deelnemen. Vandaar dat Frankrijk begin 1985 een alternatief lanceerde: het *European Research Coördination Agency*, kortweg Eureca. Eureca is een instituut dat de Europese samenwerking op het gebied van informatietechnologie, telecommunicatie en nieuwe materialen grootschalig moet stimuleren en vooruit helpen. Een eigen project moet de Europese kennis in eigen huis houden. Het moet primair een economisch project worden, dat eventueel toepassingen oplevert voor de militaire sector. De reacties van de meeste EG-landen zijn positief. De eerste stappen naar verdere vormgeving aan Eureca zijn gezet. Abrahamson, de directeur van het Amerikaanse SDI-programma is positief over Eureca. Hij ziet daarin de mogelijkheid voor Europese landen beter samen te werken. Dat kan alleen maar de economie en de defensie ten goede komen³⁷⁾.

Kritieken

Kritiek is in de eerste plaats geuit door de Sowjet-Unie. Het Kremlin verwijt de Amerikaanse regering dat deze haar grondgebied wil vrijwaren van mogelijke nucleaire tegenaanvallen door de USSR. Daarmee zou de Amerikaanse regering ongestraft een eerste ontwapenende slag aan de Sowjet-Unie kunnen toebrengen. De Amerikanen zouden daarmee aansturen op een oorlog. Bovendien zegt partijleider Gorbatsjov dat SDI het ontwapeningsproces in gevaar brengt. De Sowjet-Unie zal namelijk met tegenmaatregelen moeten komen. Bijvoorbeeld meer en betere strategische kernwapens. Zoveel meer dat er nog voldoende door een eventueel Amerikaans verdedigingschild heen zullen dringen.

De vrees dat een strategische defensie zeer destabiliserend zal werken, wanneer één supermogendheid erover beschikt, wordt ook door critici in het Westen gedeeld. Wanneer de ene supermacht voor zichzelf een dergelijk stelsel ontwikkeld heeft, kan hij de ander straffeloos een ontwapenende eerste slag toebrengen. Die andere supermacht zal er alles aan doen om te voorkomen dat hij vroegtijdig in zo'n positie gemanoevreerd wordt. Daarbij zou hij best zelf een eerste onverwachte aanval met kernwapens kunnen uitvoeren. Dergelijke overwegingen vergroten de instabiliteit en daarmee de kans op een conflict. Vooral de aanhangers van het oorspronkelijke idee van de wederzijds verzekerde vernietiging komen tot deze kritiek. Zij vrezen dat de MAD, die volgens hen al dertig jaar de supermachten in toom heeft gehouden, nu opzij wordt gezet. De MAD is immers gebaseerd op de veronderstelling dat verdediging tegen binnenkomende raketten moet worden uitgesloten. De vernietiging moet wederzijds en verzekerd kunnen zijn. Wanneer de Amerikaanse regering overgaat naar een opstelling die de gevolgen van een kernoorlog tracht te

37) Abrahamson in: *Financial Times*, 24 mei 1985.

beperken, kan zij een kernoorlog beter voerbaar achten. Zelfs als een afweersysteem zo'n 90% van de binnenkomende raketten weet tegen te houden, zijn de overblijvende 10% nog altijd in staat onherstelbare schade aan te richten, is een volgend veelgenoemd bezwaar. Veel critici verwachten dat SDI zal leiden tot een nieuwe bewapeningsronde. De Sowjet-Unie zal reageren met de opstelling van meer strategische kernraketten. Beide partijen zullen proberen hun raketten minder kwetsbaar te maken tijdens hun vlucht door de ruimte. Anti-raketsystemen in de ruimte zullen doelwit worden van weer nieuwe anti-wapens.

§4. FREEZE: EEN ALTERNATIEF ONDERHANDELINGSVOORSTEL

Tot nu toe hebben onderhandelingen over wapenbeheersing niet geleid tot een stopzetting van de wapenwedloop. Vanuit de Verenigde Staten is het idee gelanceerd om hiertegenover een alternatief voor te stellen dat eenvoudig klinkt en de kernbewapening tot stilstand zou moeten brengen. 'Freeze!' is de naam van een breed opgezette campagne die vooral in het jaar 1982 tot grote activiteit kwam.

Negen staten, meer dan vijftig grote en zo'n 500 kleinere Amerikaanse steden, namen zogenaamde 'Freeze'-resoluties aan. Onrustgevoelens onder de bevolking over de kernbewapening ontladden zich. Opiniëpeilingen toonden aan dat minstens 70% van de Amerikanen achter de 'Freeze' stond. Politici, artsen, wetenschappers en vele anderen schaarden zich achter het voorstel.

De tot dan toe gevoerde onderhandelingen over wapenbeheersing hadden maar beperkt resultaat. De wapenwedloop was doorgedaan, de kwaliteit en de trefzekerheid van de kernwapens waren toegenomen. De vrees voor een mogelijke kernoorlog was aanwezig en werd gevoerd door boeken en films met een apocalyptisch karakter. De regering-Reagan droeg daaraan bij door te speculeren over de haalbaarheid van een beperkte nucleaire oorlog. De relatie met de Sowjet-Unie was gespannen.

Voorstellen die daartegenover stelden dat het nu wel genoeg was, sloegen aan. Het bevroeren van de wapenwedloop zou gevaarlijke nieuwe ontwikkelingen in de kernbewapening tegengaan en een begin kunnen zijn van een proces van onderhandelingen.

Inhoud

In verschillende fora, in vergaderingen, gemeenteraden, deelstaatsparlementen en in het Congres werden zogenaamde 'Freeze'-resoluties ingediend. Een belangrijk voorbeeld is de resolutie van de senatoren Edward Kennedy en Mark Hatfield, voorgelegd aan Senaat en Huis van Afgevaardigden:

'Overwegende dat het voorkomen van het uitbreken van een kernoorlog de grootste uitdaging is waar de aarde voor staat;

Overwegende dat de nucleaire wapenwedloop het risico op de laatste oorlog van de mensheid gevaarlijk vergroot;

Overwegende dat een bevroering gevolgd door reducties in nucleaire ladingen, raketten en andere overbrengingsmiddelen nodig is om de nucleaire wapenwedloop tot stilstand te brengen en het risico van een kernoorlog te verminderen;

Besluiten de Senaat en het Huis van Afgevaardigden van de Verenigde Staten in Congres bijeen:

1. Met als onmiddellijk doel strategische wapenbeheersing tussen de Verenigde Staten en de Sowjet-Unie:
 - a. een complete stopzetting van de nucleaire wapenwedloop na te streven;

- b. te beslissen wanneer en hoe zij een wederzijdse en verifieerbare bevrozing van het testen, de produktie en verdere plaatsing van nucleaire ladingen, raketten en andere overbrengingsmiddelen kunnen bereiken; en
 - c. speciale aandacht te richten op destabiliserende wapens, waarvan de opstelling zulk een bevrozing moeilijker tot stand zou laten komen.
2. Als volgende stap na deze bevrozing moeten de Verenigde Staten en de Sowjet-Unie belangrijke, wederzijdse en verifieerbare reducties in nucleaire ladingen, raketten en andere overbrengingsmiddelen nastreven, door jaarlijkse percentages of andere methoden die even effectief zijn, op een wijze die de stabiliteit versterkt.³⁸⁾

Deze resolutie werd in 1982 evenwel zowel door de Senaat (met ruime meerderheid) als door het Huis van Afgevaardigden (204 tegen 202 stemmen) verworpen. In juli 1982 nam de Democratische Partij in haar zgn. Midterm Conference de 'Freeze' over. Het Huis van Afgevaardigden nam een jaar later toch een 'Freeze'-resolutie aan, hoewel deze door amendering nogal afgezwakt was. De Amerikaanse atoomonderzeeërs werden er bijvoorbeeld van uitgesloten, evenals wapensystemen waar beide partijen het niet over eens konden worden. Steun voor de 'Freeze' was er ook in andere landen. In oktober 1982 dienden Mexico en Zweden in de Algemene Vergadering van de Verenigde Naties een 'Freeze'-resolutie in van soortgelijke strekking. Deze had evenwel een tijdslimiet van vijf jaar. De Warschau-Pact-landen stemden voor de resolutie, de NAVO-landen (die middenin de problematiek van de modernisering van de middellange-afstandskernwapens zaten), tegen. Sinds de herverkiezing van president Reagan in 1984 met een overweldigende meerderheid, speelt de 'Freeze' in de Verenigde Staten nauwelijks nog een rol.

Het 'Freeze'-voorstel omvat meer dan alleen een simpele stopzetting van de bewapening. Wanneer er een principe-overeenkomst is, kunnen de Verenigde Staten en de Sowjet-Unie tegelijkertijd een moratorium afkondigen. Ondertussen beginnen ze onderhandelingen, die voornamelijk zullen gaan over de verificatie, de wijze van controleren of de afspraken worden nagekomen. 'Freeze' beoogt overigens niet om via veroudering van de kernwapens af te komen. De mogelijkheid om de kernladingen of de overbrengingsmiddelen door andere te vervangen, wanneer deze uitgewerkt of versleten zouden zijn, wordt opengelaten.

De 'Freeze'-voorstellen gaan er vanuit dat er momenteel een globaal evenwicht bestaat tussen de nucleaire arsenalen van de Verenigde Staten en de Sowjet-Unie. Daardoor is er een zekere stabiliteit die men door een 'Freeze'-verdrag kan vasthouden. Het is dan ook opvallend dat in het 'Freeze'-voorstel op zich geen moreel oordeel over het kernwapen of de afschrikking wordt uitgesproken. Sterker: het voorstel berust op de impliciete aanvaarding van de nucleaire afschrikking. Kennedy en Hatfield, met wie christen-democraten zich vanwege hun inspiratie en hun beleid verwant weten, zijn politici die versterking van de oorlogvoorkomende werking van de afschrikking nastreven³⁹⁾. Zij grijpen de 'Freeze' aan om ontwikkelingen in de bewapening te voorkomen die dat zouden kunnen ondermijnen. Zij geven op strikt rationeel-politieke wijze vorm aan hun ethische bezorgdheid. Tot de aanhangers van de 'Freeze'-campagne horen echter ook vele mensen die de afschrikking met kernwapens afwijzen. Zo bijvoorbeeld de Assemblée van de Wereldraad van Kerken, die in Vancouver in 1983 de 'Freeze' ondersteunde maar eveneens het afschrikkingsevenwicht veroordeelde. En de Amerikaanse bisschoppen die in hun brief van mei 1983 de 'Freeze' op strategische wapensystemen aanbevelen⁴⁰⁾. Achter de 'Freeze' scharen zich veel vogels van zeer verschillende pluimage.

38) Kennedy, E. en M. Hatfield, *Freeze! How you can help prevent nuclear war* (New York 1982) XVIII.

39) *Freeze!* 132.

40) *De uitdaging van de vrede: Gods belofte en ons antwoord. Herderlijke brief over oorlog en vrede van de r.k. bisschoppen van de Verenigde Staten van Amerika* (Den Haag/Amersfoort 1983) 64.

Centrale gedachten in het 'Freeze'-voorstel

a. Evenwicht en wapenwedloop

In de 'Freeze'-beweging gaat men er vanuit dat er momenteel een globaal strategisch evenwicht bestaat tussen Oost en West. Die strategische stabiliteit bestaat echter alleen als de wederzijds verzekerde vernietiging werkt. Dat wil zeggen: beide partijen moeten, na een eerste nucleaire aanval te hebben ondergaan, voldoende slagkracht over hebben voor vergelding. Zolang dit zogenaamde vergeldingsvermogen bestaat, zal de tegenstander niet als eerste met kernwapens toeslaan. De voorraden zijn aan beide kanten groot genoeg, zodat er na een eerste slag voldoende vergeldingswapens overblijven. Op die manier is er stabiliteit. Bij de Sowjet-Unie wordt het vergeldingsvermogen verzekerd door grote aantallen op het land opgestelde intercontinentale kernraketten in zwaar versterkte silo's. Bij de Verenigde Staten vooral door de met kernraketten uitgeruste atoomonderzeeërs. Eén zo'n onderzeeër herbergt al voldoende vernietigend vermogen om 192 steden van de Sowjet-Unie met de grond gelijk te maken. Het vergeldingsvermogen moet relatief onkwetsbaar zijn. Communicatie- en richtsystemen moeten gegarandeerd kunnen werken. Verdediging tegen binnenkomende raketten is uit den boze. Waarschijnlijk zal een 'Freeze'-verdrag de bereidheid vergroten bij Oost en West om het ABM-verdrag te versterken⁴¹: zij zullen destabiliserende ontwikkelingen des te meer willen voorkomen. Een 'Freeze' op de verdere ontwikkeling van de kernbewapening kan dit bewerkstelligen. Nieuwe generaties kernwapens, die het vertrouwen in het vergeldingsvermogen ondermijnen, moeten worden tegengehouden.

b. Verificatie

Centraal element in de verschillende 'Freeze-resoluties' is de verificatie, de controle op het nakomen van de afspraken. Zonder verificatie is een verdrag waardeloos, of in de woorden van Kennedy en Hatfield: Wat niet kan worden gecontroleerd, kan niet worden bevroren⁴². Beviezingsvoorstellen vragen dan ook geen verbod op het onderzoek naar kernwapens. Dat heeft geen zin, want dat is niet te controleren.

Wat 'Freeze' wél verlangt is allereerst een volledig verbod op het testen van kernwapens. Het doel is te voorkomen dat nieuwe wapens worden uitgeprobeerd. Dat zal beide zijden ontmoedigen om nieuwe onuitgeprobeerde wapens te produceren. Verificatie moet geschieden door bijvoorbeeld steeds nauwkeuriger wordende seismografische instrumenten en fotograferende satellieten en spionagevliegtuigen.

Controle op het verbod op produktie van kernwapens is moeilijker. Met de zogenaamde 'nationale technische middelen' (satellieten en spionagevliegtuigen) valt slecht te zien wat binnen de fabriekshallen gebeurt. Maar men constateert met tevredenheid dat de bereidheid van de Sowjet-Unie om inspectie ter plaatse toe te staan de laatste jaren enigszins toeneemt.

Wat plaatsing betreft: kernkoppen kunnen slecht in militair-relevante aantallen worden opgesteld zonder dat het opvalt. De combinatie van controle op alle drie tezamen levert in de ogen van de 'Freeze'-aanhangers afdoende verificatie op. De bezwaren die men zou kunnen aanvoeren, gelden ook voor de controlemogelijkheden op bestaande onderhandelingsafspraken.

Freeze en Europa

De 'Freeze'-campagne is in de eerste plaats een Amerikaanse beweging. Voor de Amerikanen zijn de strategische (intercontinentale) kernwapens het meest bedreigend. Daarom richt de campagne zich in de eerste plaats op de tienduizenden atoomwapens van dat type. Kennedy en Hatfield vinden het dan ook niet noodzakelijk de Franse en de Britse kernwa-

41) Sigal, Leon V., *Warning to the freeze*, Foreign Policy (1982, nr. 48) 58.

42) *Freeze!*, 138.

pens bij de 'Freeze' te betrekken. De enkele honderden die er daar zijn, vallen weg tegen het globaal strategisch evenwicht van VS en USSR⁴³⁾.

Het gaat de Amerikanen verder om een wereldwijde 'Freeze'. Een bevrozing van de kernwapens in Europa alleen wijzen Kennedy en Hatfield dan ook af⁴⁴⁾. Die houding blijkt trouwens ook uit de brief van de Amerikaanse bisschoppen van 1983. Daarin bevelen zij een 'Freeze' aan op *strategische* wapensystemen⁴⁵⁾.

Desondanks laat de Amerikaanse 'Freeze'-beweging geen onduidelijkheid bestaan over de nucleaire middellange-afstandswapens in Europa. Kennedy en Hatfield vinden dat 'Freeze' ook van toepassing is op de kernwapens van de VS en de USSR in Europa. Op 6 februari 1983 wezen de 'Freeze'-aanhangers in een landelijke bijeenkomst de plaatsing van kruisvluchtwapens en Pershings-II af. Motivering: de VS beschikt toch over genoeg nucleaire wapens om de veiligheid van de Europese NAVO-partners te garanderen. Iedere suggestie dat dat niet zo zou zijn, brengt de veiligheid van de NAVO in gevaar. Hiermee zijn overigens niet alle aanhangers van een bevrozing het eens. In juli 1982 nam de Democratische Partij een 'Freeze'-resolutie aan. Maar zij stelde daarbij tevens dat het NAVO-dubbelbesluit al vast lag en dat de 572 middellange-afstandskernwapens bij het te bevrozen evenwicht horen. Dit standpunt nam ook de CDA-Tweede Kamerfractie in. Zij steunt de 'Freeze' waar er evenwicht is, maar een bevrozing mag niet de overmacht aan Russische kernwapens voor de middellange afstand in Europa legitimeren⁴⁶⁾.

Kritieken

De regering-Reagan heeft, vooral in het jaar 1982, de 'Freeze'-voorstellen fel bestreden. Haar kritiek richtte zich in de eerste plaats op het door de bevrozingsaanhangers veronderstelde evenwicht tussen de Verenigde Staten en de Sowjet-Unie. Zij wees erop dat drievierde van de Russische strategische kernwapens hoogstens vijf jaar oud was. In de jaren zeventig, toen de Verenigde Staten zich eenzijdig beperkingen oplegde wat betreft de stationering van nieuwe kernwapens, bouwde de USSR haar kernwapenarsenaal alsmaar uit. Zij voerde strategische kernwapens in, die speciaal gericht zijn op de Amerikaanse raketsilo's. Dat wil zeggen: gericht om een eerste ontwapenende slag te slaan. In de ogen van de Amerikaanse regering is die situatie dan ook helemaal niet evenwichtig. En een bevrozing zou die onevenwichtigheid juist vastleggen. De Sowjet-Unie zou haar overwicht dan ook opgenomen zien in een 'Freeze'-verdrag en zou niet bereid zijn dat overwicht in onderhandelingen over vermindering op te geven.

Evenzo richten critici vanuit deze hoek, die überhaupt sceptisch zijn (geworden) over de mogelijkheden van wapenbeheersing, zich op het probleem van de verificatie. Zij voeren aan dat de controleerbaarheid zoals 'Freeze' die verlangt onhaalbaar is. Volgens hen wijst de Sowjet-Unie inspectie ter plekke, het volgen van het gebruik van het 'nucleair bouw materiaal', de vrije toegang tot elk gevraagd terrein, stelselmatig af als spionage.

Ook het Nederlandse Interkerkelijk Vredesberaad, dat enige tijd heeft overwogen de 'Freeze' over te nemen heeft kritiek. Het zou liever gehad hebben dat bevrozing zou inhouden dat bestaande kernladingen niet meer vervangen

43) *Freeze!*, 152.

44) *Freeze!*, 137.

45) *De uitdaging van de vrede*, 64.

46) Motie De Vries, *Verslag van de Handelingen in de Tweede Kamer der Staten Generaal, 1983, nr. 3* (11 oktober 1983) 315.

mochten worden. Dan zouden ze op den duur allemaal uitgewerkt raken en zou de wereld van de kernwapens afkomen. Vervolgens meent het dat de 'Freeze' te vaag is, waar het de vervanging en modernisering betreft van de overbreningsmiddelen (raketten, vliegtuigen, onderzeeërs). Tenslotte zouden ook grote conventionele wapensystemen, die steeds effectiever worden in de 'Freeze' moeten worden opgenomen⁴⁷.

§5. 'NO FIRST USE': EEN ALTERNATIEF VOOR HET AANGEPASTE ANTWOORD

'De NAVO moet verklaren niet als eerste kernwapens te gebruiken'. Aldus McGeorge Bundy, George Kennan, Robert MacNamara en Gerard Smith, alle vier functionarissen in de regering-Kennedy, in een geruchtmakend artikel in *Foreign Affairs*⁴⁸. Deze heren, ook wel 'de Bende van Vier' genoemd, bieden een alternatief voor de huidige militaire strategie van de NAVO van het aangepaste antwoord. In deze strategie laat de Alliantie bewust de mogelijkheid van het eerste gebruik van kernwapens open (zie hoofdstuk II §1). Zou de Sowjet-Unie overwegen een aanval op West-Europa uit te voeren dan riskeert zij onaanvaardbare schade voor het eigen grondgebied, als de NAVO met kernwapens zou reageren. Dit risico schrikt de Sowjet-Unie af om zo'n aanval te beginnen. Het zijn de Amerikaanse tactische en strategische kernwapens die hiervoor achter de hand worden gehouden. De Verenigde Staten stelt zich, volgens deze officiële doctrine, nucleair garant voor de veiligheid van West-Europa. Dat werkt nu evenwel niet meer, vinden Bundy en de zijnen. Doordat de Sowjet-Unie met haar kernbewapening een overwicht heeft gekregen op het Westen, is deze garantie in gevaar gekomen. Wanneer de VS Europa te hulp zou komen met een eerste inzet van kernwapens, zal dat zeer waarschijnlijk uitdraaien op vernietiging van Amerikaans grondgebied door Sowjet-bommen. Westeuropeanen verwachten nog steeds dat de Verenigde Staten bereid is zijn eigen veiligheid te riskeren voor die van henzelf. Dat is irreal. Kernwapens verdedigen in de huidige situatie, aldus Blackaby, een voorstander van de 'No First Use', alleen nog maar de Verenigde Staten zelf. Voor hem is een verklaring niet als eerste kernwapens te gebruiken een noodzakelijke aanpassing aan die realiteit⁴⁹.

Door deze ontwikkelingen is, volgens de 'Vier', niet alleen de geloofwaardigheid van de NAVO-strategie aangetast, maar is bovendien de eenheid binnen het Bondgenootschap verzwakt. Westeuropeanen zijn bezorgd dat de VS niet meer garant staat voor hun veiligheid. De huidige strategie van het aangepaste antwoord veroorzaakt spanningen: niemand weet hoe en onder welke omstandigheden de NAVO tot eerste inzet van kernwapens zal overgaan. Een regionaal beperkte kernoorlog zal Europa volledig verwoesten. De publieke opinie keert zich steeds sterker tegen kernbewapening. Destabilisering, paniek of militair avonturisme kunnen het gevolg zijn. Dat willen Bundy, Kennan, MacNamara en Smith voorkomen, door de NAVO te laten verklaren dat zij nooit als eerste kernwapens zal gebruiken. Dan kunnen volken en regeringen weer in de NAVO geloven, dan kan de consensus worden hersteld. Eenheid in de NAVO is belangrijker dan militaire sterkte, vinden zij.⁵⁰ Aan deze politieke redenen voegden de Amerikaanse bisschoppen een jaar later morele argumenten toe. In hun herderlijk schrijven noemden zij het beginnen van een kernoorlog moreel niet te rechtvaardigen⁵¹.

47) *De Amerikaanse Freeze en de Nederlandse Vredesbeweging*, Kernschrift nr. 1/2, IKV ed. (Den Haag 1984) 23.

48) Bundy, McGeorge; Kennan, George F.; MacNamara, Robert S.; Smith, Gerard, *Nuclear Weapons and the Atlantic Alliance*, *Foreign Affairs* (1982 nr. 4) 753-768.

49) Blackaby, Frank; Goldblat, Jozef; Lodgaard, Sverre (red.), *No-First-Use* (London/Philadelphia 1984) 18.

50) *Nuclear Weapons and the Atlantic Alliance*, 766.

51) *De uitdaging van de vrede: Gods belofte en ons antwoord* (Den Haag/Amersfoort 1983) 54, 55.

Oorlogvoorkoming

Een 'No First Use'-verklaring ter versterking van de NAVO. Daarop komt het voorstel van de 'Vier' neer. In de eerste plaats versterkt zo'n uitspraak de interne gezondheid van de Verdragsorganisatie: de vrees voor het uitbreken van een kernoorlog kan worden verminderd, en daarmee de onvrede van de bevolking van West-Europa over de eigen verdediging. Ook vindt er een schoning plaats in het kernwapenbestand. De NAVO hoeft alleen nog maar die kernwapens te houden die geschikt zijn voor een reactie op eerste inzet door de Sowjet-Unie. Andere opties kan de NAVO afstoten. Daarmee wordt de strategie duidelijker, eenvoudiger en dus geloofwaardiger. De kans op een onbedoelde kernoorlog neemt af.

De geloofwaardigheid van de NAVO-strategie is zeker gediend met de wetenschap dat de veiligheid van de Verenigde Staten nauw gekoppeld is aan de veiligheid van West-Europa. Een aanval op één is een aanval op allen. Voorstanders van 'No First Use' geloven niet dat die koppeling wordt zichtbaar gemaakt door de tactische kernwapens van Amerika. Dat land zal zich bij een Warschau-Pact-aanval toch niet blootstellen aan totale verwoesting. De 350.000 man Amerikaanse soldaten in West-Duitsland vinden zij een veel sterkere betrokkenheid bij de veiligheid van West-Europa⁵².

Zo'n opstelling van de NAVO is veel geloofwaardiger en verkleint het risico op het uitbreken van een conventionele oorlog, menen Bundy en de zijnen. Bovendien, mocht een oorlog toch uitbreken, dan zullen de gevolgen (althans voor de VS) minder erg zijn. De inzet van kernwapens is minder waarschijnlijk geworden. De kernwapens die de NAVO heeft opgesteld voor de eerste inzet zijn doelen bij uitstek van een nucleaire aanval van het Warschau-Pact. Die doelen vallen weg.

Tenslotte biedt de verklaring brede perspectieven op wapenvermindering. 'No First Use' doet de druk op uitbreiding van het eigen wapenarsenaal verminderen en stimuleert de Sowjet-Unie zich eveneens terughoudend op te stellen⁵³.

Het aannemen van de 'No First Use' leidt niet tot afschaffing van de kernwapens. Kernwapens blijven aanwezig, om te voorkomen dat de Sowjet-Unie deze als eerste zal inzetten. De NAVO zal dus een tweede-slag-vermogen achter de hand moeten houden. Dat vermogen moet zo onkwetsbaar zijn, dat het een eerste slag kan overleven. En zo sterk dat het onacceptabele schade kan toebrengen aan elk land dat als eerste kernwapens gebruikt. Daarnaast is het nooit zeker dat een verdediger die zijn positie verloren ziet gaan, niet geneigd zal zijn om naar kernwapens te grijpen als laatste redmiddel. De verklaring dat het Westen nooit als eerste kernwapens zal inzetten kan nooit een waterdichte garantie zijn⁵⁴. Dat erkent Bundy c.s. ook. Maar in ieder geval zullen de strijdende partijen, in geval van oorlog, even wachten voor zij kernwapens inzetten. Dat geeft op zijn minst een zekere pauze⁵⁵. Bovendien legt een 'No First Use'-verklaring een enorm zware last op degene die de verantwoordelijkheid van schending ervan op zich zou nemen⁵⁶.

Conventioneel

Het bovenstaande laat al zien dat een verklaring op zichzelf geen zekerheid biedt. Zo heeft de Sowjet-Unie in 1982 de intentie uitgesproken om nooit als eerste kernwapens te zullen gebruiken. Toch heeft de NAVO deze uitspraak niet vertrouwd. De militaire doctrine, de wapenopstelling en de mogelijkheden voor een snelle verrassingsaanval (zie hoofdstuk II §2) bleven namelijk onveranderd. De 'No First Use'-verklaring heeft alleen zin als deze door maatregelen wordt ondersteund. De tegenpartij moet de voornemens uit daden kunnen

52) Gottfried, Kurt; Kendall, Henry; Lee, John M., 'No first use' of nuclear weapons, *Scientific American* (maart 1984) 25.

53) *Nuclear Weapons and the Atlantic Alliance*, 767.

54) *Ibidem*, 766.

55) Frei, Daniel, Alternatives to the first use of nuclear weapons, Blackaby e.a., *No-First-Use* (London/Philadelphia 1984) 91.

56) *Nuclear Weapons and the Atlantic Alliance*, 766.

aflezen. Niet alleen biedt zo'n verklaring op zichzelf geen zekerheid, zij kan bovendien de afschrikking ondermijnen. Het Warschau-Pact mag de 'No First Use' immers niet uitleggen als een teken van verminderde Amerikaanse interesse in de verdediging van West-Europa. Afzien van het eerste gebruik door de NAVO zou de taak van een Warschau-Pact-generaal kunnen verlichten, omdat hij geen nucleaire tegenactie hoeft te verwachten. Dat willen voorstanders van 'No First Use' nu ook weer niet. Daarom pleiten zij ervoor dat de NAVO een lange-termijnbeleid voert, dat de afschrikking geloofwaardiger maakt en waarvan het afzien van het eerste gebruik van kernwapens als sluitstuk zou kunnen dienen. Over het hoe daarvan verschillen de 'No First Use'-aanhangers van mening. Er zijn drie lijnen te onderscheiden:

1. *Versterking van de conventionele bewapening.* Hiervoor pleiten Bundy, Kennan, MacNamara en Smith. Toegenomen militaire paraatheid, toepassing van nieuwe technologieën, het opbouwen van grote reserves, het versterken van de Amerikaanse troepenmacht in West-Duitsland kunnen hiertoe dienen. De NAVO zal namelijk in staat moeten zijn een conventioneel offensief met conventionele middelen tot staan te brengen en af te schrikken. Dat zal het Bondgenootschap meer geld kosten. Een deel daarvan kan worden opgebracht, doordat de NAVO dat deel van haar kernwapens dat bedoeld is voor de eerste inzet afschaft. Maar allereerst is daar volgens de 'Vier', de politieke wil voor nodig. Overigens wijzen zij er op dat bij de vergelijking van de troepensterkte van NAVO en Warschau-Pact te vaak vergeten wordt dat de eerste een verdedigende organisatie is en dus met minder toe kan. Dat betekent bovendien dat zij goed bekend is met het terrein dat moet worden verdedigd en in geval van oorlog kan rekenen op de steun van de bevolking.
Hierin vinden Bundy en de zijnen aansluiting bij het huidige NAVO-beleid dat eveneens gericht is op versterking van de conventionele defensie. De NAVO-opperbevelhebber richt zich op een '*No early use*'-beleid. Hij wenst de noodzaak voor de NAVO om reeds in een vroeg stadium van een conflict kernwapens in te zetten te verminderen. Juist in het geval van een onbedoeld uitbreken van een oorlog is er zo de ruimte om langs diplomatieke weg tot oplossingen te komen, nog voordat door inzet van kernwapens onherstelbare schade is aangericht. Zie hiervoor hoofdstuk III §6. De NAVO moet de mogelijkheid tot een eerste inzet in deze visie echter openhouden om niet gedwongen te worden tot overgave als de conventionele verdediging faalt. Voorstanders van 'No First Use' wensen vanuit dit beleid echter verder te gaan naar een situatie waarin de NAVO helemaal kan afzien van het eerste gebruik.
2. *Conventioneel evenwicht door onderhandelingen.* Aan versterking van de conventionele verdediging zit het nadeel dat het Warschau-Pact zou kunnen reageren met uitbreiding van de eigen bewapening. Op die wijze zou de gevreesde onevenwichtigheid alleen maar op een hoger niveau worden vastgelegd. Vandaar dat onder anderen het Britse Lagerhuislid David Owen voorstelt een 'No First Use'-beleid te voeren door te streven naar conventioneel evenwicht op lager niveau door onderhandelingen. Vertrouwenwekkende maatregelen, zoals een zone waaruit alle wapens zijn teruggetrokken, het uitwisselen van waarnemers, etc., moeten de indruk versterken dat noch de NAVO noch het Warschau-Pact agressieve bedoelingen hebben. Het resultaat zou kunnen zijn dat Oost en West (eventueel onder een aantal voorwaarden) beide verklaren niet als eerste kernwapens te zullen gebruiken.
3. *Non-provocatieve defensie.* Een aantal aanhangers van een 'No First Use'-beleid deelt de bezwaren tegen conventionele versterking. Maar ook over onderhandelingen zijn zij sceptisch. Daarmee zou het Westen teveel concessies van het Warschau-Pact verlan-

gen⁵⁷⁾. Zij stellen daarentegen voor eenzijdig een niet-nucleaire defensie op te stellen die in het Oostblok niet bedreigend overkomt. Met conventionele middelen zou de NAVO moeten bereiken dat de oorlogvoorkomende werking van kernwapens vervangen kan worden. De weg daarheen zou kunnen gaan via het 'No early use'-beleid dat de Alliantie momenteel voert. Het sluitstuk daarvan is dan de verklaring niet als eerste kernwapens te zullen inzetten⁵⁸⁾. Zie hiervoor hoofdstuk III §7.

Kritieken

De 'No First Use' ontmoet als grootste bezwaar dat een verklaring, hoe plechtig ook afgelegd, nooit een absolute garantie kan zijn. Zo zijn er regelmatig oorlogen gevoerd tussen landen die onderling niet-aanvalsverdragen hebben gesloten. Ook het Handvest van de Verenigde Naties, dat aanvalsoorlogen uitsluit, biedt geen garantie⁵⁹⁾. De extra waarde van een 'No First Use'-verklaring door de NAVO is bovendien nog beperkt, gezien de verbintenis van de geallieerden nimmer als eerste enig geweld te gebruiken. Ook het Warschau-Pact is een defensieve organisatie in deze zin, maar heeft het toch nodig gevonden een extra verklaring af te leggen dat het bovendien niet als eerste kernwapens zal inzetten.

Vervolgens voeren tegenstanders aan dat de risico's voor de USSR verbonden aan een aanval op West-Europa kleiner worden. Deze kritiek is vooral geventileerd door vier vooraanstaande Westduitse politici, die in een tegenartikel in Foreign Affairs op Bundy c.s. hebben gereageerd⁶⁰⁾. Warschau-Pact-generaals moeten nu nog rekening houden met een tegenactie van de NAVO door de inzet van kernwapens, die onherstelbare schade voor de Sowjet-Unie kan veroorzaken. Door een 'No First Use'-verklaring valt dat risico weg. Dan komt de nadruk plotseling te liggen op het overwicht dat het Warschau-Pact op conventioneel gebied heeft. Dat zou verklaren waarom de USSR zelf aandringt op zo'n uitspraak. Voor West-Europa betekent een conventioneel conflict tussen beide supermachten miljoenen slachtoffers en onherstelbare schade. De mogelijkheden tot nucleaire chantage door de Sowjet-Unie worden groter. Zelfs voorstanders geven toe dat beperkte operaties van het Warschau-Pact (een verovering van Hamburg, een 'oplossing' van de Berlijnse kwestie) mogelijk worden⁶¹⁾.

Niet alleen de Sowjet-Unie wordt bevrijd van het risico van schade voor eigen grondgebied. Ook de Verenigde Staten hoeven daarvoor niet te vrezen. Sowjet-bevelhebbers hebben verklaard dat zij op inzet van Amerikaanse kernwapens die afgeschoten worden vanuit West-Europa op Russisch grondgebied zouden reageren met het treffen van doelen in Amerika. Op die manier is ook de veiligheid van Amerika gebaat bij een 'No First Use'-verklaring. Bij een oorlog met conventionele wapens gevoerd in West-Europa blijven de supermachten buiten schot. Daarmee wordt de kans op zo'n oorlog groter⁶²⁾. Europa wordt gereduceerd tot de status van een van de vele mogelijke slagvelden in de wereld.

De Franse generaal Gallois gaat nog een stap verder. Volgens hem zou een 'No First Use'-verklaring het einde van de NAVO betekenen. De 'Vier' grijpen het

57) Frei, *Ibidem*, 84.

58) Boeker, prof. dr. E., Een realistisch defensiebeleid, *Internationale Spectator* (mei 1984) 268.

nucleaire evenwicht tussen Amerika en Rusland aan om van de veiligheids-garantie van de VS aan West-Europa af te komen⁶³). De nucleaire pariteit ondermijnt de Amerikaanse garantie helemaal niet, schrijft hij. Er zijn zoveel kernwapens in Oost en West dat het onderscheid tussen overwicht en achterstand zinloos is. Het Kremlin is te voorzichtig om ook maar enige Amerikaanse nucleaire actie te riskeren. Het afzien van het eerste gebruik komt volgens Gallois dan ook neer op puur Amerikaans nationalisme. Kernwapens zouden alleen maar de veiligheid garanderen van de landen die zelf over kernwapens beschikken. De ervaringen van Vietnam laten zien waar Amerikaanse deelname aan een moderne conventionele oorlog in een bepaalde regio toe kan leiden⁶⁴).

§6. VERDEDIGING IN DE DIEPTE: EEN ALTERNATIEVE GEVECHTSMETHODE

De NAVO-strategie van het aangepaste antwoord moet geloofwaardiger gemaakt worden. Dat is het doel van modellen die alternatieve gevechtsmethoden voorstaan door een correctie op de bestaande wijze van verdedigen. Zij beogen behalve de voorwaartse verdediging, 'het front', ook aanvallen tot diep in het achterland van de agressor. Naar het oordeel van voorstanders van deze alternatieven, zoals generaal B.W. Rogers, de opperbevelhebber van de NAVO-strijdkrachten in Europa, heeft de *'flexible response'* aan geloofwaardigheid ingeboet. Zij vinden dat de NAVO de conventionele bewapening te veel heeft verwaarloosd. Afsgesproken begrotingspercentages zijn niet gehaald. En waar wél verbeteringen tot stand werden gebracht, bleven deze ver achter bij de conventionele versterking van het Warschau-Pact. Bovendien is de beoogde wijze van oorlog voeren aldaar flexibeler geworden, onder andere door de zogenaamde echelonnering (zie hoofdstuk II §1). Zij vrezen dat daardoor de NAVO niet meer goed in staat is een Sowjet-aanval te kunnen weerstaan. Althans wanneer de Verdragsorganisatie alleen van haar niet-nucleaire wapens gebruik zou willen maken. Daardoor zou de NAVO gedwongen zijn al in een vroeg stadium van een conflict naar kernwapens te grijpen. Bovendien zou de Sowjet-Unie ook op het niveau van de theater-nucleaire wapens een overwicht hebben gekregen. Daardoor staat de bereidheid van de NAVO tot nucleaire escalatie over te gaan nog eens extra onder druk. Het zou er, aldus Rogers, toe kunnen leiden dat de Sowjet-Unie West-Europa kan intimideren en chanteren zonder een schot te hoeven lossen⁶⁵).

Tegenover deze situatie bestaat een aantal verschillende, zij het verwante, alternatieven. Zij spelen zich af op het niveau van het militaire optreden, wanneer een oorlog eenmaal uitgebroken is. Zij willen voor de NAVO de mogelijkheid scheppen om aanvallen uit te kunnen voeren in de diepte. Dat wil zeggen: het achterland van het Warschau-Pact (waarin zich de aanvoerlijnen, militaire reserves, de tweede echelons bevinden) wordt de verbinding met het front ontzegd. Daardoor kunnen versterkingen het front niet bereiken. De eigen NAVO-eenheden zijn dan beter in staat stand te houden. Men hoopt hierbij gebruik te maken van

59) Artikel 2 lid 4 van het Handvest der Verenigde Naties luidt: 'In hun internationale betrekkingen onthouden alle leden zich van bedreiging met of het gebruik van geweld tegen de territoriale integriteit of de politieke onafhankelijkheid van de Staat en van enig andere handelwijze die onverenigbaar is met de doelstellingen van de Verenigde Naties'.

60) Kaiser, Karl; Leber, Georg; Mertes, Alois; Schulze, Franz-Josef, Nuclear Weapons and the preservation of peace, *Foreign Affairs* (1982 nr. 5) 1157-1170.

61) 'No First Use' of nuclear weapons, 26.

62) *Nuclear weapons and the preservation of peace*, 28-31.

63) Gallois, Pierre M., Quatre pas vers le désengagement, *Défense Nationale* (juni 1982) 20.

64) *Idem*, 23.

65) Rogers, Gen. B.W. in: *NRC/Handelsblad*, 29 mei 1984.

technologische vernieuwingen. Deze 'emerging technologies' maken wapens mogelijk met een grotere reikwijdte en precisie. Al met al zou de beslissing om tot inzet van kernwapens over te gaan kunnen worden uitgesteld of zelfs voorkomen. De geloofwaardigheid van de NAVO-strategie zou hierdoor toenemen.

FOFA

Eén van de voorstellen, die aanvallen in de diepte beogen, is afkomstig van het NAVO-opperbevel in Europa. In 1981 kwam in opdracht van generaal Rogers de studie gereed naar de aanval op tweede echelons strijdkrachten. November 1984 keurde de Defensie-plannencommissie van de NAVO de 'Long Term Planning Guideline for Follow-on Forces Attack' (FOFA) goed. FOFA is sindsdien richtlijn voor het beleid met betrekking tot de defensieplanning van de NAVO-landen. Het geeft aan op welke wijze legereenheden zouden moeten optreden in het geval de afschrikking niet zou werken. FOFA is een onderdeel van een totaal beleid dat dat probleem moet aanpakken. Het omvat drie hoofdelementen:

- versterking, vooral kwalitatief, van de conventionele strijdkrachten in de voorwaartse verdediging;
- het inzetten van reserves tegen eventuele doorgebroken Warschau-Pact-eenheden;
- aanvallen op vaste en bewegende doelen in het achterland van de tegenstander (FOFA), over de volle diepte van het Europese slagveld, met inbegrip van de meest westelijke districten van de Sowjet-Unie⁶⁶⁾.

'Follow-on Forces' zijn de troepen van het Warschau-Pact die nog onderweg zijn naar het front. Dat kunnen bijvoorbeeld de zogenaamde tweede echelons zijn (zie hoofdstuk III §2). Uitschakeling van deze eenheden moet de vaart uit de Warschau-Pact-aanval halen. Dit moet de voorwaartse verdediging van de NAVO ten goede komen.

Air/Land Battle

Onvrede over het defensieve karakter van de militaire doctrine en de mogelijkheden van nieuwe technologieën zijn belangrijke overwegingen die hebben geleid tot verandering van de theorie van het oorlogvoeren van het Amerikaanse leger.

De nieuwe operationele doctrine van het Amerikaanse leger (Field Manual FM 100/5) heet 'Air/Land Battle'. Het wil 'het initiatief in de strijd zien te behouden of te verwerven en het op agressieve wijze toepassen teneinde de vijand te verslaan'⁶⁷⁾. Het handboek beoogt aanvallen diep in vijandelijk gebied met een geïntegreerd gebruik van conventionele, chemische en nucleaire wapens⁶⁸⁾. Aanvallende eenheden moeten doorbreken, gewelddadige aanvallen uitvoeren, vooral op de nog niet op de strijd voorbereide tweede echelons, en beslissende veldslagen ontwijken. Twee gevechten moeten tegelijkertijd en gecoördineerd plaatsvinden: het gevecht aan het front en het doen van aanvallen elders op vijandelijke troepen die nog niet in gevecht zijn verwickeld. Land- en luchtmacht werken nauw samen.

Air/Land Battle 2000

'Air/Land Battle 2000' (ofwel: 'Army 21') is iets anders dan 'Air/Land Battle', hoewel beide begrippen snel met elkaar verward kunnen worden. Het is een speculatieve visie van het Amerikaanse leger hoe het slagveld er rond het jaar 2000 uit zou kunnen zien. Het tracht daaruit de toekomstige militaire behoeften af te leiden. Het voorziet een slagveld met zeer ingewikkelde systemen dat tot hoog in de lucht en tot diep in het achterland van de vijand is uitgebreid. Veldslagen zullen kort, hevig en beslissend zijn. De publikatie van 'Air/Land Battle 2000' is in augustus 1982 mede ondertekend door het Westduitse leger. De Bondsrepubliek

66) Geldorp, P.C. van, *Air/Land Battle (2000) en de ACE Follow-on forces attack*, *Militaire Spectator* (september 1984) 404.

67) Ege, K., *Air/Land Battle; the army's new aggressive strategy*, *Counterspy* (december 1982/februari 1983) 40.

68) Doerfel, J.S., *Air/Land Battle*, *Military Review* (mei 1982) 6.

Tradoc Pamphlet 525-5, 25 maart 1981, 4.

ziet 'Air/Land Battle 2000' uitsluitend als basis voor ontwikkeling, maar wil door samenwerking met de Verenigde Staten de afstemming van de Amerikaanse plannen op de Westeuropese belangen zeker stellen.

Verschillen tussen FOFA en Air/Land Battle

FOFA is een produkt van het NAVO-opperbevel in Europa. 'Air/Land Battle' is het handboek van het Amerikaanse leger. NAVO-eenheden in Europa, dus ook die van de Verenigde Staten, vallen onder bevel van Rogers.

'Air/Land Battle' voorziet in een geïntegreerde inzet van nucleaire, chemische en conventionele wapens. FOFA sluit het gebruik van kernwapens door de NAVO niet uit, maar voor de aanvallen in de diepte maakt FOFA juist gebruik van de modernste conventionele wapens. 'Air/Land Battle' veronderstelt dat de aanvallen in de diepte worden uitgevoerd door manschappen. Volgens FOFA zal de NAVO met grondtroepen de Oostgrens niet overschrijden, hoewel een tegenaanval om verloren terrein terug te winnen wel mogelijk is.

Daartegenover staat dat FOFA aanvallen beoogt die dieper het achterland van het Warschau-Pact raken (400 à 500 km) dan 'Air/Land Battle' (100 à 150 km). Bij 'Air/Land Battle' is het gevecht in de diepte nauw verbonden met het gevecht aan het centrale front. Bij FOFA gaat het om twee afzonderlijke operaties.

Tenslotte beoogt 'Air/Land Battle' een sterk gedecentraliseerd optreden van militaire eenheden. FOFA houdt op centraal niveau alle eenheden gecoördineerd.

De middelen

FOFA maakt dankbaar gebruik van de nieuwste vindingen op technologisch gebied. In grote lijnen zijn de volgende militaire middelen te onderscheiden:

- systemen voor verkenning en doelopsporing. Met de eerste kunnen de bedoelingen van de vijand worden beoordeeld, alsmede wat hij daarvoor laat uitrukken. Met de tweede kunnen afgevuurde projectielen door deze systemen naar hun doel worden geleid;
- niet-stoorbare, beschermde en bedrijfszekere middelen voor commando, controle en communicatie. Meerdere informatiestromen moeten kunnen worden verwerkt, beslissingen moeten worden voorgelegd aan bevelhebbers, bevelen moeten worden doorgegeven aan de uitvoerende eenheden;
- wapens die vaste (vliegvelden, verkeersknooppunten, ondergrondse installaties) en bewegende (tanks, militaire colonnes, vliegtuigen) doelen in de diepte kunnen uitschakelen. Vliegtuigen, kruisvluchtwapens, helicopters of raketten vervoeren munitie over grote afstand. Eenmaal in de buurt van het doel gebracht zoeken munitie of submunitie zelfstandig (bijvoorbeeld afgaand op de hitte-uitstraling) hun slachtoffer op. Een aantal technologieën is beschikbaar, veel is in ontwikkeling.

Voorwaarde voor invoering van dit alles is echter wèl, dat de NAVO-lidstaten bereid zijn hiervoor de benodigde financiële offers te brengen. Volgens Rogers is een jaarlijkse reële toename van de defensiebegrotingen van 4% voldoende. Zelfs dan verwacht hij niet al zijn verlangens vervuld te zien. Daarom werkt de NAVO-opperbevelhebber aan een breder militair kader waarin de verschillende prioriteiten tegen elkaar afgewogen worden.

De rol van kernwapens

Met FOFA wil Rogers de atoomdrempel uiteindelijk zó hoog opkrikken dat met conventionele middelen een conventionele aanval afgeschrikt kan worden. Ontregeling van de aanvoer van versterkingen voor een Sowjet-agressie zal de kans op succes van de NAVO-verdediging versterken. Als de conventionele verdediging van de NAVO succesvol is, is het aan de Sowjet-Unie te kiezen tussen ófwel stoppen ófwel te escaleren naar nucleair niveau. Daaraan heeft volgens Rogers dat land net zo'n hekel als het Westen⁶⁹⁾.

69) Rogers, *Keeping peace with freedom, Ibidem*, 11.

Dat betekent niet dat de NAVO de bereidheid om als eerste kernwapens in te zetten zou moeten opgeven. Rogers: 'De potentiële agressor moet ervan overtuigd blijven dat de risico's van agressie groter zijn dan welk doel ook'⁷⁰⁾.

Kritieken

FOFA is onderdeel van de NAVO-strategie die als geheel gericht is op oorlogvoorkoming. Volgens vele critici zijn de defensieve intenties van de NAVO weinig overtuigend als zij met FOFA in een vroeg stadium van een conflict groot-scheepse aanvallen kan uitoefenen op Warschau-Pact-doelen. In plaats van op het voorkómen van een conflict (en mocht dat niet lukken: het beperkt houden ervan) is de nadruk komen te liggen op het vermogen het Warschau-Pact in een vroeg stadium een ontwapenende slag toe te brengen⁷¹⁾.

Voorts benadrukt Rogers weliswaar dat FOFA en 'Air/Land Battle' los van elkaar ontwikkeld zijn, maar er blijft onduidelijkheid over de wijze van optreden van het Amerikaanse leger. Vecht dat in Europa ook onder 'Air/Land Battle' met gebruik van chemische en nucleaire wapens?⁷²⁾

Een groep van critici vraagt zich af of 'verdediging in de diepte' wel tot verhoging van de atoomdrempel zal leiden. In ieder geval wordt de grens tussen de slagveldkernwapens en uiterst moderne conventionele wapens steeds vager. Bovendien kan een NAVO-aanval in de diepte door de Sowjet-Unie worden uitgelegd als ontwapenende eerste slag, als voorspel op een groot-scheepse nucleaire aanval. Dat zou de USSR kunnen nopen zélf een preventieve nucleaire aanval te doen.

Aan de andere kant is er juist weer een stroming, vooral in West-Duitsland, die bevreesd is voor een door FOFA nagestreefde verhoging van de atoomdrempel. Zij menen dat het taboe op de inzet van conventionele wapens niet zo hoog is als op het gebruik van nucleaire. Maar de gevolgen van een 'gewone' oorlog zijn voor Europa en met name de Bondsrepubliek nauwelijks kleiner. De bewering dat kernwapens oorlog voorkomen achten zij tegenstrijdig met het streven afzonderlijke regionale conventionele evenwichten in het leven te roepen. De Verenigde Staten noch de Sowjet-Unie mogen hopen zélf betrekkelijk ongeschonden uit een conflict in Europa te voorschijn te komen⁷³⁾.

Verwant hieraan is de twijfel of de energie die in de capaciteit tot aanvallen in de diepte gestoken wordt niet ten koste gaat van de voorwaartse verdediging. Zonder een sterke voorwaartse verdediging kan het Warschau-Pact doorbreken en heeft FOFA geen zin. Het is in het belang van de Europese NAVO-landen de Sowjet-Unie een snelle overwinning te ontzeggen en het conflict in een stellingenoorlog om te zetten. Vragen over het nut van FOFA zijn gerezen, nu volgens sommigen de USSR zich meer heeft toegelegd op een snelle verrassingsaanval. Wordt zo'n verrassingsaanval ondernomen, dan zal de Sowjet-

70) Rogers, Gen. B.W. in: *Veranderingen in het Westerse veiligheidsbeleid, waaronder de strategie van het aangepaste antwoord*. Hoorzitting Tweede Kamer, (Den Haag 1983) 6.

71) Zie: Siccama, *Roepnaam Air/Land Battle*, 43;

Ege, *Ibidem*, *passim*;

Berg, P. en Herolf, G., *Aanval in de diepte: nieuwe technologieën voor conventionele interdictie*, *SIPRI Jaarboek 1984-1985* (Utrecht/Antwerpen 1984) 204/205.

72) Ege, K., *Ce que serait une guerre en Europe: la nouvelle doctrine 'Air Land Battle'*, *Referatenblad* (11 februari 1983) 4, 5.

73) Siccama, *Roepnaam Air/Land Battle*, 43, 48.

Unie niet echelonneren. Het zwaartepunt ligt dan juist bij de kracht die van de voorste linies uitgaat.

Praktischer zijn de bezwaren tegen het grote vertrouwen op nieuwe technieken. Men wijst erop dat proeven onder t  gunstige omstandigheden zijn genomen. Het is de vraag of mensen de ingewikkeldheid en veelheid van de informatie kunnen overzien. Bovendien zal v rgaande automatisering de flexibiliteit kunnen doen verminderen.

Tenslotte wordt gewezen op de kosten. Men schat 4% reële verhoging van de defensie-uitgaven al aan de lage kant, terwijl de meeste NAVO-lidstaten de afgesproken 3% niet eens halen. Hoe dieper de NAVO trouwens wil kunnen aanvallen in het achterland, hoe hoger de kosten.

§7. DEFENSIE ZONDER PROVOCATIE: EEN ALTERNATIEVE GEVECHTSMETHODE

Ontspanning tussen Oost en West is het doel van het hieronder te behandelen alternatief voor de gevechtsmethode van de NAVO. Door deze niet-provocerend te maken zou het wantrouwen tussen Oost en West kunnen verminderen.

Frank Barnaby en Egbert Boeker (beiden VU-Amsterdam) streven dit na op grond van onrust onder veel mensen over de toenemende bewapening. Zij constateren dat er een aantal gevaarlijke ontwikkelingen zijn. Nieuwe generaties kernwapens hebben steeds grotere nauwkeurigheid en beperktere vernietigingskracht. Dat maakt hen geschikt voor militaire doelen en verhoogt de gevechtswaarde.

Nauw verbonden hiermee is het geleidelijk aan loslaten van het vertrouwen op de wederzijds verzekerde vernietiging en vervanging hiervan door een strategie die speculeert op een voerbare beperkte kernoorlog.

Het onderscheid tussen conventionele en tactisch-nucleaire wapens vervaagt. De kernwapens kunnen de afgelopen dertig jaar het uitbreken van een oorlog hebben voorkomen, zo concluderen Barnaby en Boeker, maar de vraag is of die garantie ook voor de toekomst geldt. Een kernoorlog kan volgens hen ieder ogenblik uitbarsten door bijvoorbeeld een verkeerde interpretatie van computergegevens. Door de steeds kortere vluchtijd wordt het moeilijker te beoordelen of een computermelding correct is of niet. Daarnaast: onderhandelingen hebben de afgelopen jaren er niet toe geleid dat er wapens zijn afgeschaft of vernietigd. Het publiek is misleid. Barbany en Boeker zoeken naar een manier waarop de risico's verbonden aan de kernbewapening kunnen worden vermeden, zonder schade toe te brengen aan de verdediging van West-Europa. De unanieme veroordeling door de Verenigde Naties van kernwapens verplicht ieder land ertoe een praktische weg te vinden om kernwapens uit de wereld te helpen.

Zonder provocatie

Hun voorstel komt neer op een 'defensie zonder provocatie'. Het behelst een Europese vredespolitiek die de spanning in de wereld en met name in Europa zal doen verminderen. Europa onttrekt zich op de lange duur aan de machtsstrijd tussen de Verenigde Staten en de Sowjet-Unie. West-Europa neemt een niet-provocerende defensie over en oefent druk uit op de Sowjet-Unie om de bezetting van Oost-Europa op te geven. West-Europa moet zich gaan verdedigen door een geloofwaardige defensie zonder kernwapens (of andere massavernietigingswapens). 'Opstelling, training, logistiek en doctrine' van de strijdkrachten moeten zodanig zijn, dat ze kennelijk ongeschikt zijn voor het offensief⁷⁴⁾.

74) Barnaby, prof. dr. F. en Boeker, prof. dr. E., *Defensie zonder kernwapens* (Amsterdam 1982) 83.

Algemene kenmerken van een non-provocatieve defensie zijn bijvoorbeeld minimale offensieve mogelijkheden. Met 'defensie zonder provocatie' moet een defensie-systeem tot stand worden gebracht dat stabiel is tijdens crisissituaties. Daarom moet de verdediger trachten geen waardevolle doelen te bieden (grote militaire installaties, luchtmachtbases). Deze lokken namelijk een aanval uit. Het is ook niet nodig een antwoord te hebben op alle mogelijke wapensoorten van de tegenstander.

Als eerste stap moeten de kernwapens worden weggehaald uit die staten die geen zeggenschap hebben over de inzet van kernwapens: de Bondsrepubliek Duitsland, Nederland, België en Luxemburg. (Daarbij scharen Barnaby en Boeker zich achter het standpunt van twee leden van de Commissie-Palme, Egon Bahr en Joop den Uyl; (zie hoofdstuk III §2.)

Deze landen bezitten zelf geen kernwapens. Zij zijn daarnaast onderhandelingsseenheid in bijvoorbeeld de bespreking over de wederzijdse en evenwichtige troepenreducties in Wenen (tegenover Polen, Oost-Duitsland en Tsjechoslowakije). Tenslotte is in deze landen de volksbeweging tegen de kernwapens het sterkst.

Barnaby en Boeker achten Westeuropese samenwerking noodzakelijk om de 'defensie zonder provocatie' op te bouwen. Zij wensen een versterking van de Europese Politieke Samenwerking, met controlerende bevoegdheid voor het Europese Parlement⁷⁵⁾. De politieke en militaire structuur van die samenwerking moet zodanig zijn, dat het niet-provoocerende karakter duidelijk zichtbaar blijft. Europees bezit van kernwapens bevat een provocatief element. Het streven naar een eigen Europese kernmacht wijzen Barnaby en Boeker dan ook af. Europa moet plannen ontwikkelen voor het geval de aanvoer van grondstoffen zou stagneren (olie). 'Defensie zonder provocatie' houdt echter in dat de mogelijkheid van militair ingrijpen in bijvoorbeeld het Midden-Oosten wordt afgewezen. Volgens Barnaby en Boeker is zulks in de huidige situatie trouwens ook onmogelijk. De Europese landen moeten de grondstoffenvoorziening voor de lange termijn waarborgen door economische politiek en het stimuleren van wederzijdse handelsvoordelen.

Voor de concrete vormgeving aan de 'defensie zonder provocatie' maken zij gebruik van een aantal modellen. Hieronder volgen de drie voornaamste:

1. Hannig

De parate, ondoordringbare verdedigingslinie van Norbert Hannig moet in staat zijn met een lichte, beweeglijke uitrusting een barrière van vuurkracht aan te leggen, die een agressor niet kan doordringen. Toepassing van de moderne micro-electronica werkt ten voordele van het defensief. Geavanceerde projectielen paren optimale onkwetsbaarheid (mobiliteit) aan grote trefzekerheid en vernietigingskracht. Met het zgn. 'assault-breaker'-systeem kunnen op afstand van tientallen kilometers concentraties van tanks en pantservoertuigen worden uitgeschakeld. Voor de luchtverdediging is de toekomst aan de geleide projectielen, zoals de Patriot-raket, die door radar met grote precisie naar hun doel worden geleid. Onbemande vliegtuigjes voeren verkenningsvluchten uit. Ondersteuning van grondtroepen en ondersteuning van hoogvliegende toestellen van de tegenpartij geschiedt door bemande vliegtuigen met een korte actieradius. De micro-electronica maakt een optimale informatieverwerking mogelijk. Communicatie vindt plaats via ondergrondse netwerken. Zo wordt een barrière gevormd van vier kilometer diep, zo dicht mogelijk langs de grens met de Warschau-Pact-landen. De verdediging vindt plaats op eigen grondgebied, dat men van te voren optimaal heeft ingericht en verkend.

Als voorwaarde voor realisering hiervan noemt Hannig: De paraatheid van de troepen moet worden verhoogd. Meer troepen moeten permanent langs de beoogde verdedigingslinie gelegerd worden. Versterkingen moeten snel, langs betrouwbare Oost-West-verbindingen aangevoerd kunnen worden. De mobiliteit van de troepen langs het front zal vooral gebaat zijn bij goede Noord-Zuid-verbindingen.

75) Boeker, *Naar een realistisch defensiebeleid*, 296.

2. Afheldt

Een andere vorm van non-provocatieve defensie is het voorstel van Horst Afheldt, onderzoeker aan het Westduitse Max Planck-Instituut. Zijn ideeën gaan uit naar een systeem van territoriale verdediging. Barnaby en Boeker beschouwen een dergelijk stelsel als aanvulling op de ondoordringbare verdedigingslinie, namelijk om in het achterland eventuele doorbraken te kunnen opvangen. Afheldt presenteert zijn voorstel echter als op zichzelf voldoende. Territoriale verdediging omvat een netwerk van infanterie-eenheden verspreid over het hele te verdedigen land. Elke militaire eenheid van zo'n 25 man bestrijkt een bepaald gebied van tien à vijftien vierkante kilometer, dat zij door en door kent. Vervolgens kent het systeem van Afheldt een netwerk van precisiegeleide anti-tank-artillerie. En ten derde een uitgebreid informatie- en communicatienetwerk, dat het contact tussen de verschillende eenheden verzorgt. Een Warschau-Pact-aanval loopt steeds meer stuk, naarmate deze dieper doordringt in de NAVO-verdediging. Dit moet een zeer goedkoop en zeer effectief stelsel zijn, volgens Afheldt, dat geen belangrijke tactische doelen biedt en het voor het Warschau-Pact onmogelijk maakt om zijn militaire macht in te zetten voor het bereiken van politieke doelen⁷⁶⁾.

3. S.A.S.

Ten derde ontwikkelt ook de *'Studiengruppe für alternative Sicherheitspolitik'* (S.A.S.), een onafhankelijke groep economen, officieren en politici, een vorm van 'defensie zonder provocatie'. Hun 'SAS-model' wil door een combinatie van complexiteit en eenvoud zowel een snelle verrassingsaanval als een grootscheepse aanval uitsluiten. De aanvaller moet met een zodanig complexe verdediging geconfronteerd worden, dat hij zijn aanvalsdogma daarop niet kan voorbereiden. De elementen van de defensieve doctrine moeten echter op zichzelf zo simpel zijn, dat deze eenvoudig uit te voeren is. Hiertoe bestaat het SAS-model uit drie onderdelen. Allereerst het 'vangnet', dat dient om de verrassingsaanval te voorkomen. Het bestaat uit allerlei actie-gebieden in een strook langs de Oost/West-grens. De actiegebieden zijn dichter bemand naarmate zij verder naar achter liggen (eerste strook actiegebieden 30 km, tweede 50 km daarachter). Dit vangnet vangt de aanval op met mijnen, hindernissen, precisie-geleide antitankwapens, onbemande vliegtuigjes. Tweede onderdeel is de 'brandweer'. Deze bestaat uit gemechaniseerde troepen, die een beperkte actieradius hebben. Zij voeren bijvoorbeeld tegenaanvallen uit, waar de vijand zijn aanval concentreert. Zij zijn bewapend met beperkte aantallen tanks, licht gepantserde anti-tank-eenheden. Het vangnet vangt de aanvallen op en kanaliseert de bewegingen. De brandweer blust de 'branden' waar zij nodig is. Ten derde zorgen lichte infanterie-eenheden voor de beveiliging in de diepte. Zij beschermen belangrijke doelen en rekenen af met diepe penetraties en luchthandingen.

Zonder kernwapens

Het voorstel van Barnaby en Boeker is onderdeel van een totaalprogramma, waarin de kernontwapening een belangrijke rol speelt.

Verwijdering van de kernwapens uit West-Duitsland en de Benelux betekent dat er van deze landen geen militaire bedreiging meer uitgaat. Dit geeft de meer gematigde leden van het Sowjet-Politburo indirect een steun in de rug. Het Westen mag een Oosteuropes antwoord verwachten in de vorm van denuclearisering van bijvoorbeeld Polen, Oost-Duitsland en Tsjechoslowakije. Als, volgens Boeker, in West-Europa geen kernwapens meer staan opgesteld, wordt het risico op een kernoorlog kleiner. Maar de kans erop blijft groter dan nul. Dat betekent dat de Sowjet-Unie behoedzaam zal moeten blijven. Volgende stappen kunnen zijn: de plechtige verklaring door de supermachten dat ze geen kernwapens zullen inzetten

76) Afheldt, Horst, *The necessity, preconditions and consequences of a no-first-use policy*, Blackaby, Frank; Goldblat, Josef; Lodgaard, Sverre (red.), *No First Use* (Londor/Philadelphia 1984) 61.

tegen landen die zelf niet over die wapens beschikken. Vervolgens: de verklaring om onder alle omstandigheden niet als eerste kernwapens in te zetten. Vandaar dat men Barnaby en Boeker ook tegenkomt bij de voorstanders van een 'No First Use'-beleid (zie hoofdstuk III §5). Op den duur moet de internationale stabiliteit zo groot worden, dat er nooit een situatie zal ontstaan waarin één van beide zijden overweegt om kernwapens in te zetten. In de verre toekomst kan dan een internationaal verbod op het gebruik en het bezit van kernwapens en op alle offensieve systemen tot stand komen in de vorm van een verdrag van 'defensie zonder provocatie'.

Voor de korte termijn erkent Boeker dat West-Europa de Verenigde Staten nodig heeft voor de verzekering van de veiligheid. De 'defensie zonder provocatie' voorkomt volgens hem een Russische verrassingsaanval; het machtsevenwicht tussen de VS de USSR houdt de strategische status quo in stand. Hij acht in deze overgangperiode de aanwezigheid van de Amerikaanse troepen in West-Duitsland dan ook gewenst⁷⁷⁾.

Volgens Boeker zal de VS zich niet kunnen veroorloven dat West-Europa in de Sowjet-invloedsfeer raakt. De economische kracht van West-Europa is zo groot, dat dan de USSR op wereldschaal de baas zou zijn. Daarom verwacht hij dat de Amerikaanse regering zich met alle politieke, economische en militaire middelen zal verzetten tegen zo'n wezenlijke machtsuitbreiding van de Sowjet-Unie. Op de vraag of ook de Franse en Britse kernwapens moeten worden afgeschaft kan Boeker geen direct antwoord geven. Hij laat wel twee keuzemogelijkheden zien:

- a. Na invoering van 'defensie zonder provocatie' verwijdering van alle kernwapens uit Europa. Dat heeft het voordeel dat het Westen geen belangrijke doelen biedt aan de Sowjet-Unie. Dat vernietiging van de Bondsrepubliek politiek zinloos is. Dat de USSR de inzet van kernwapens tegenover haar bondgenoten en de eigen bevolking niet meer kan legitimeren. En: als de USSR dan toch nog het taboe op kernwapeninzet doorbreekt, zal zij zelf 'vanuit de VS in voorkomende gevallen niet gespaard blijven'. Finlandisering van West-Europa is niet waarschijnlijk, aangezien West-Europa in politiek en economisch opzicht veel sterker is dan de Sowjet-Unie.
- b. Invoering van 'defensie zonder provocatie', onder handhaving van een nucleaire vergeldingsmacht op zee. Deze zou dienen om een eerste inzet van kernwapens door de tegenstander nucleair te kunnen wreken. De Franse en Britse kernwapens dienen als basis voor zulk een vermogen.

Boeker acht de keus tussen beide opties moeilijk te maken. Voorlopig ziet hij de Franse en Britse kernwapens als zo'n vergeldingsmacht. Dat geeft tijd voor definitieve meningsvorming⁷⁸⁾.

Tenslotte menen Barnaby en Boeker dat de kosten van hun voorstel voor conventionele verdediging niet groter zullen zijn dan de huidige uitgaven. In een 'defensie zonder provocatie' wordt immers afgezien van offensieve systemen en gebruik gemaakt van relatief goedkopere defensieve wapens. De pantserbestrijding met antitankwapens wordt steeds effectiever. De reikwijdte, de mobiliteit, de onkwetsbaarheid ervan neemt toe. Als bijkomende voordelen noemen zij nog: de tegemoetkoming aan het streven de rol van de kernwapens te verminderen en het teken van goede wil aan de Derde Wereld dat van hun voorstel uitgaat. De verwijdering van kernwapens uit landen die niet zelf daarover zeggenschap hebben beantwoordt immers aan het streven van het Verdrag tegen de Verspreiding van Kernwapens.

77) Barnaby, Boeker, *Defensie zonder kernwapens*, 86.

78) Boeker, prof. dr. E., *Europese veiligheid, alternatieven voor de huidige veiligheidspolitiek* (Amsterdam 1986) 71-74.

Kritieken

Het is de vraag in hoeverre de koppeling van de Westeuropese veiligheid met de Amerikaanse strategische garantie in stand kan blijven. De Atlantische Commissie in Nederland vreest dat daar wel een heel zware wissel op wordt getrokken wanneer de Amerikaanse nucleaire systemen uit West-Europa zijn verwijderd⁷⁹. Volten deelt deze kritiek in de *Internationale Spectator* en constateert dan ook dat Boeker realist genoeg is om de Franse en Britse kernwapens niet bij het kernwapenvrije gebied te betrekken. Bovendien erkent Boeker de rol van het kernwapen als vergeldingswapen. Volten meent dat Boeker daarvoor uiteindelijk ook vertrouwt op de vergeldingsmacht van de Verenigde Staten: de Amerikaanse betrokkenheid is van fundamenteel belang voor de Europese verdediging⁸⁰.

Het systeem van de voorwaartse verdedigingslijn van Hannig ontmoet als bezwaar dat het Warschau-Pact het kan omzeilen. Zoals Hitler in 1940 bij zijn invasie van Frankrijk de Maginot-linie ontweek. Het Warschau-Pact zou grootscheepse luchtlandingen kunnen uitoefenen achter het front. Het zou aan de periferie kunnen optreden, zoals in Noorwegen, in West-Berlijn. Met een non-provocatie defensie is het voor de NAVO in ieder geval onmogelijk geworden om door een tegenaanval verloren terrein terug te winnen.

Voorstellen die sterk vertrouwen op de mogelijkheden van de pantserbestedingswapens kunnen leiden tot een wapenwedloop. Het Warschau-Pact zou immers tegenmaatregelen kunnen nemen, bijvoorbeeld door betere bepantsering.

Barnaby en Boeker hebben, volgens critici, optimistische verwachtingen ten aanzien van het gedrag van de Sowjet-Unie. Als dat land onverhoopt toch kernwapens zou inzetten, zou de NAVO daarop geen antwoord hebben.

De alternatieven van Barnaby en Boeker geven geen antwoord op maritieme activiteiten door de Sowjet-Unie, zoals bijvoorbeeld een blokkade van de aanvoerroutes over de Atlantische Oceaan. Bescherming van de aanvoer heeft in de ogen van Boeker tweede prioriteit: een verrassingsaanval loopt over land. Daarbij speelt de zee geen rol. Daarom is voor hem een sterke landverdediging eerste noodzaak, met als taak voor de marine: bescherming van de korte verbindingen over de Noordzee.

§8. SOCIALE VERDEDIGING: EEN ALTERNATIEVE AFSCHRIKKING

Macht komt niet alleen uit de loop van een geweer. Op dit principe is de strategie van de sociale verdediging gebaseerd. Sociale verdediging of geweldloze weerbaarheid is een door de hele samenleving gedragen strategie ter voorkoming of verijdeling van aanvallen van binnenuit of van buitenaf. Het gaat niet zozeer om de verdediging van een territorium als wel om het instandhouden van democratische principes, structuren en vrijheden waarop de samenleving berust. Sociale verdediging wordt veelal gezien als een alternatief voor militaire defensie. Argument hiervoor is allereerst dat de te verdedigen waarden uit de gekozen middelen moeten blijken. Bovendien heeft de heersende defensiemethodiek als zwakte dat zij zulke zware middelen introduceert, dat men de ondergang riskeert van datgene wat verdedigd moet worden.

79) Atlantische Commissie, *Minder afhankelijk van kernwapens?* (Den Haag 1983) 38.

80) Volten, dr. P.M.E., *Denken over strategie: back to basics*, *Internationale Spectator* (mei 1984) 273.

Conflicten waarin de fundamentele beginselen van menselijke samenleving in het geding zijn, zijn daarmee niet uitgesloten. Maar geweld is geen geschikt strijdmiddel meer, volgens sociale-actievoerders. Conflicten kunnen daarom beter langs geweldloze weg beslecht worden. De theorievorming gaat daarbij uit van de veronderstelling dat de uitoefening van macht afhankelijk is van de instemming van degenen die aan die macht zijn onderworpen. Als zij hun instemming onthouden, wordt de macht ondergraven. Volgens de aanhangers van de sociale verdediging keert de macht van een machthebber, die gebaseerd is op geweld, bij consequent doorgevoerde sociale actie zich tegen hem. Wanneer hij namelijk op verzet reageert met onderdrukking en meer geweld, dan geeft hij daarmee toe dat de geweldloze actie een serieuze bedreiging vormt. Actievoerders worden gemotiveerd om door te gaan. De machthebber vervreemdt zich steeds meer van de bevolking. Uiteraard wordt hiermee van het geweldloos verzet bijzonder veel moed gevraagd. Maar het leed dat men moet ondergaan is niet minder aanvaardbaar dan leed dat toegebracht wordt in militaire conflicten.

Het doel van een systeem van sociale verdediging is in de eerste plaats eventuele agressoren af te schrikken. Lukt dat niet, dan moet met geweldloos verzet gepoogd worden de bezetting ten einde te brengen of althans het gedrag van de bezetter in de gewenste richting te beïnvloeden. Dat kan op verschillende manieren. Ten eerste doordat de tegenstander tot inkeer komt. Het lijden dat actievoerders ondergaan, contact met het verzet, pressie vanuit andere staten kunnen zulks bewerkstelligen. Ten tweede kan de bezetter zich aanpassen. Hij is daarmee niet helemaal tot inkeer gekomen, maar realiseert zich dat voortzetting van onderdrukking geen zin heeft. Tenslotte kan hij toegeven aan geweldloze dwang. Dan worden eisen van het verzet gerealiseerd tegen de wil van de bezetter in.

Sociale verdediging is geheel iets anders dan alles gelaten over zich heen laten komen. De technieken vertonen zekere overeenkomsten met militaire defensie: van beide is het oogmerk het gedrag van de tegenstander te beïnvloeden. Beide maken onderscheid in strategische doeleinden en tactische zetten, waarbij een goede organisatie noodzakelijk is. Het verschil is gelegen in de middelen, maar vooral in de richting waarin het verzet wordt uitgeoefend. Militair verzet richt zich tegen de gewapende uitingsvorm van een conflict. Sociale verdediging is gericht tegen de oorzaken. Het verzet scheidt het personeel van de bezetter zoveel mogelijk van het systeem waarvoor de bezetter staat.

Macht en maatschappij

Gene Sharp is een bekend auteur op het terrein van geweldloze actie. Hij maakt vooral studie van de bronnen van macht van een (rechtmatige of onrechtmatige) overheid. Daarop voortbordurend heeft hij een maatschappijmodel ontwikkeld dat de beste garantie moet bieden tegen machtsmisbruik. Macht noemt hij het vermogen om het gedrag van anderen direct of indirect te controleren. Politieke macht wordt aangewend om politieke doelstellingen te realiseren, in het bijzonder door overheidsinstellingen.

Daar staat tegenover dat de macht van de overheid afhankelijk is van de instemming van de onderdanen. Die medewerking c.q. gehoorzaamheid is het resultaat van een afweging van de onderdanen tussen hun wilskracht, eventuele sancties op ongehoorzaamheid en de omstandigheden waarin zij verkeren. Het laatste element kan de positie van de onderdanen belangrijk ten goede komen. De maatschappij moet zodanig zijn ingericht dat de machthebber geen misbruik van zijn positie kan maken. De beste garantie daartegen is een maatschappij waarin de macht is verspreid in onafhankelijk opererende machtscentra (kerken, vakbonden, politieke partijen, culturele organisaties). Het is de mate van spreiding van verantwoordelijkheden die de sterkte van de machthebber bepaalt. De institutionele structuur is daarvan afgeleid. Een maatschappij waarin de verspreide machtscentra zwak zijn, of

het nu formeel een democratie is of niet, is samengesteld uit betrekkelijk gelijke maar gedesintegreerde en hulpeloze individuen, die niet meer in staat zijn de macht van de overheid te controleren of te beperken⁸¹⁾. Desintegratie van een samenleving is een klassiek kenmerk van een totalitaire maatschappij.

Ook via deze weg komt de leer van de sociale verdediging trouwens tot een afwijzing van het gebruik van militaire middelen. Militaire defensie zal veelal leiden tot vernietiging van de gespreide centra van macht. Oorlogen en revoluties bevorderen centralisatie. Geweldloos verzet draagt bij aan de verspreiding van macht. Van veel deelnemers wordt een grote mate van verantwoordelijkheid gevraagd. Na succesvolle strijd zullen de gespreide machtscentra versterkt te voorschijn komen.

De techniek van geweldloze strijd

Net als voorstanders van militaire defensie menen voorstanders van sociale verdediging dat van hun alternatief een afschrikwekkende werking uitgaat. Iedere poging van binnenuit of van buitenaf de macht te grijpen zal worden geconfronteerd met van te voren voorbereid verzet. Het doel van geweldloos verzet is verandering in de situatie, waarin de afschrikking niet heeft gewerkt. Drie hoofdcategoryën van actiemethoden worden onderscheiden:

1. *Geweldloos protest en overreding*: aandacht trekken, de kracht van het verzet laten zien, symbolische acties, optochten, het opplakken van biljetten, demonstraties. Hieronder valt ook contact onderhouden met de tegenstander teneinde hem tot ander inzicht te brengen, te demoraliseren of de publieke opinie in zijn eigen land wakker te schudden.
2. *Non-coöperatie*, het bewust opzeggen van de gebruikelijke vormen van medewerking met de machthebber: weigeren om de normale sociale relaties met betrokkenen voort te zetten; isoleren van personen; niet meedoen aan bepaalde evenementen; economische boycotts of stakingen. Op politiek gebied zou non-coöperatie kunnen inhouden dat men alleen gehoorzaam is aan wat door het wettige gezag was/is vastgesteld. Ook burgerlijke ongehoorzaamheid valt onder deze categorie.
3. *Geweldloze interventie*, zgn. offensieve methodes met een sterk ontwrichtende werking. Voorbeelden: hongerstakingen, treiteren; blokkades, bezettingen; sociale interventie (overbelasten van voorzieningen, opzetten van alternatieve voorzieningen); economische interventie (bedrijfsbezettingen); politieke interventie (overbelasten bestuur, onthullen identiteit geheime agenten, opzetten van een voorlopige regering).

Voor welke strijdwijze het verzet kiest is afhankelijk van verschillende factoren. Bijvoorbeeld van: cultuur, opgedane ervaringen, sociale en politieke omstandigheden, doelstellingen en werkwijze van de tegenstander, sterkte in kwaliteit en omvang van het verzet, houding van de bevolking. Deze strijdtechnieken moeten toepasbaar zijn tegen de meeste inbreuken op de nationale integriteit, zoals in de eerste plaats een invasie. In dat geval is sociale verdediging het meest effectief in de cruciale ogenblikken dat de bezetter zijn posities aan het innemen is, niet in het tegenhouden aan de grens. Een leidinggevende groep zal het voortouw moeten nemen, verzetsdoelen formuleren, de geschikte momenten bepalen voor de eerste tactische zetten. De zwakte van de bezetter, namelijk dat hij de medewerking van de bezette bevolking nodig heeft, is de kracht van het verzet. Daarom zal het verzet zich eerst moeten richten op symbolische acties om het moreel van de bevolking te versterken, op contact met het personeel van de invasie (om het van zijn ongelijk te overtuigen), en vervolgens algemene stakingen en vormen van non-coöperatie. De wettige regering en het parlement moeten zo

81) Sharp, Gene, *Macht en strijd. Theorie en praktijk van geweldloze actie* (Utrecht 1982) 78.

nodig uitwijken naar niet-bezette gebieden. Het verzet moet zoveel mogelijk alleen blijven gehoorzamen aan de oude regering en de oude wetten. Steun vanuit internationale organisaties kan verzet extra legitimatie geven.

Wat te doen bij bijvoorbeeld een bombardement met kernwapens? In de thans geldende situatie wordt zulks afgehouden door het vermogen met dezelfde middelen wraak te nemen. Sociale verdedigers brengen daartegen in dat van wraak niemand wijzer wordt. Ook een land met een adequate militaire grensverdediging kan tegen een kernwapenaanval weinig inbrengen. Sterker nog: bij succesvolle militaire verdediging zou de agressor die weerstand wel eens kunnen breken door over te gaan tot een nucleair bombardement. Geweldloos verzet houdt in dit geval in zich niet door een bombardement tot overgave te laten dwingen. Zelfs in de agressiefste dictatuur zou aarzeling kunnen bestaan om massamoorden te plegen. Trouwens, een aanvaller wint niet zoveel met de totale verwoesting van het te veroveren land.

Enkele voorbeelden

Voorstanders van sociale verdediging voeren aan dat de toepassing van hun alternatief in het verleden te weinig bestudeerd is. Dat zou er volgens hen toe bijdragen dat er zoveel scepsis bestaat over de haalbaarheid ervan. Veelgenoemd voorbeeld van een staatsgreep die door geweldloos verzet mislukte is de Kapp-Putsch (maart 1920). Militaire eenheden onder leiding van Kapp en Von Lüttwitz, die in de Duitse Weimarrepubliek de monarchie wilden herstellen, bezetten de hoofdstad Berlijn. De wettige regering-Ebert verliet de stad zonder strijd te leveren. Maar de putschisten werden onmiddellijk geconfronteerd met totale non-coöperatie: deelstaat-regeringen weigerden medewerking, ambtenaren en commandanten van de Reichswehr namen alleen orders aan van Ebert, alle Berlijnse drukkers gingen in staking. Kapp zag binnen enkele dagen in dat zijn positie uitzichtloos was. Hij trad af en ontvluchtte het land. De staatsgreep was mislukt zonder dat er een schot was gelost.

Gevangen genomen Duitse legerofficieren verklaarden na de Tweede Wereldoorlog dat in hun ogen het geweldloze verzet tegen de Duitse bezetting zeer effectief was⁸²⁾. Zij waren alleen geoefend in het omgaan met geweld. Hoe ze op geweldloze acties moesten reageren, wisten ze niet. Zo slaagden Noorse leraren erin door non-coöperatie te voorkomen dat door het bewind van Quisling hun lerarenorganisatie zou worden 'gelijkgeschakeld'. In Nederland was er veeleer sprake van een mengeling van gewapend en ongewapend verzet. Vrij massaal was de ongehoorzaamheid waar het de hulp aan onderduikers betrof of het luisteren naar de BBC.

Een omvangrijke beweging tegen discriminatie van negers streed in de jaren vijftig en zestig in de Verenigde Staten met geweldloze actie. Door boycot van het busvervoer, economische boycot-acties, grote demonstraties onder leiding van ds. Martin Luther King wist men te bereiken dat geleidelijkaan de rassenscheiding werd opgeheven.

Het geweldloze verzet van regering en bevolking van Tsjecho-Slowakije tegen de Russische inval in augustus 1968 mislukte. Wel had de Tsjechische regering direct na de invasie een proclamatie uitgegeven waarin zij de actie van de Oosterburen afwees. Daarmee was het verzet gelegitimeerd. Uitgebreide verzetsacties, gecoördineerd en gesteund door de radio volgden: een algemene staking, pogingen Russische soldaten te overreden de wapens neer te leggen. Russische druk hield echter aan. Zodra een deel van de verzetsleiding aan die pressie begon toe te geven, werd het verzet gebroken. De ene concessie na de andere volgde. Het verzet brak. In april 1969 was de oude toestand hersteld.

Politiek

Over het algemeen beschouwt de literatuur sociale verdediging als een alternatief voor militaire defensie. Een enkel geschrift ziet echter een goed voorbereide sociale verdediging

82) Liddel Hart, B.H., Lessons from resistance movements – guerilla and non-violent, Roberts, *Strategy*, 205.

als een versterking van het totale spectrum van de afschrikking. Omdat bijvoorbeeld de inzet van militaire middelen aan bepaalde ethische grenzen onderhevig is⁸³⁾. De meeste auteurs achten beide verdedigingsmethoden onverenigbaar met elkaar. Principiële redenen zijn al eerder genoemd.

Wil sociale verdediging effectief zijn dan is een gedegen voorbereiding noodzakelijk. De voorbereidingen hebben betrekking op zowel de binnenlandse als de buitenlandse politiek. Op het binnenlands terrein staat het tot stand brengen of versterken van een gedecentraliseerde maatschappij voorop. Zeer belangrijk is daarnaast het doordringen van de samenleving van de waarden die verdedigd moeten worden; het stimuleren van de verzetsbereidheid. De taak van de overheid richt zich voorts op het treffen van voorzorgsmaatregelen: opstelling en bekendmaking van een gedragscode voor ambtenaren, geheime instructies voor de vernietiging van apparatuur of databestanden, oefening in geweldloze strijdmethoden. Tegelijk met deze opbouw van sociale verdediging wordt de traditionele defensie afgebroken.

Vooraf dat laatste heeft consequenties voor de buitenlandse politiek: uittreden uit eventuele militaire allianties is noodzakelijk. Nieuwe bondgenootschappen worden aangegaan met gelijkgestemde landen. Door informatie aan andere landen laat de regering zien dat zij geen militaire bedreiging meer vormt. De regering betreft evenwel in de strategie in vredetijd óók de bevolking van de potentiële tegenstander. Doordat het ene land niet bedreigend overkomt, zal de machthebber in het rivaliserende land een aanzienlijk deel van zijn legitimiteit verliezen. Alle vormen van contact met diens bevolking worden gestimuleerd. Studies naar taal en cultuur worden bevorderd. Op de bevolking wordt propaganda gericht om niet mee te werken aan agressieve bedoelingen van haar regering en zelfs om krachten te steunen die een omwenteling in gunstige zin teweeg kunnen brengen⁸⁴⁾.

Kritieken

De gedachte dat burgers door onthouding van hun medewerking een machthebber tot overgave kunnen dwingen ontmoet veel kritiek. Nog iedere dag blijkt dat regimes die elke legitimiteit missen zich dankzij de steun van leger en politie kunnen handhaven⁸⁵⁾. Sociale verdediging zou daarom alleen enig effect kunnen hebben als bezetter en bevolking zekere morele waarden delen. Het verzet moet het personeel van de machthebber ergens op kunnen aanspreken. Dit lukt niet wanneer de bezetter een niets ontziende dictatoriale macht is of wanneer juist een fundamenteel verschil in levensbeschouwing ten grondslag heeft gelegen aan de bezetting⁸⁶⁾.

Die steun van de bevolking zal de bezetter gemakkelijk kunnen missen, volgens critici, wanneer deze slechts beperkte doelen ambieert, zoals geïsoleerde militaire steunpunten. Intrekken van de medewerking heeft dan geen enkel effect. Andersom blijft de invloed van geweldloos verzet uit, wanneer de

83) A.R.P. ed., *Geweldloze defensie tegen vreemde mogendheden* (Den Haag 1970) 13.

Jones, Alan Gwyne, *Forms of military attack*, Roberts, *Strategy*, 29/30.

Siccama, drs. J.G., *Militaire defensie en sociale verdediging* (Den Haag 1978) 10.

84) Roberts, Adam. *Civilian defence strategy*, Adam Roberts (red.), *The strategy of civilian defence* (London 1967) 221.

85) Koch, Koen, *Sociale verdediging: een alternatief voor militaire defensie?* Vree, Joh. K. de (ed.), *Oorlog en vrede* (Alphen a/d Rijn) 207.

86) Koch, *Sociale verdediging*, 209.

Siccama, *Militaire defensie*, 5.

Jones, *Forms of military attack*, 23-25.

Tromp, H.W., *Veiligheid in het nucleaire tijdperk*, Everts, Ph.P. en Tromp (ed.), *Tussen oorlog en vrede* (Amsterdam 1982) 104.

bezetter omzichtig en creatief reageert op acties. Daarmee kan hij zelfs sympathie winnen.

Kritiek is gericht tegen het maatschappijbeeld van de gespreide machtscentra. Grote delen van de samenleving zouden al zozeer afhankelijk zijn geworden van de overheid, dat de laatste met steeds meer succes gehoorzaamheid kan afdwingen. Critici wijzen erop dat met name bij een bezetting door een dictatoriale mogendheid van de burgers wel zeer veel heldenmoed en incasseringsvermogen gevraagd wordt. Sociale-verdedigingsacties kunnen repressailles uitlokken waarvan de bevolking het grootste slachtoffer wordt.

Overige kritiekpunten:

- methoden van gewelddoos verzet kunnen behalve tegen een vreemde bezetter ook toegepast worden tegen de eigen regering;
- met sociale verdediging is nog nauwelijks ervaring opgedaan;
- sociale verdediging vereist een verregaande consensus over de te verdedigen waarden, om die in stand te houden is een krachtig vijandsbeeld nodig;
- de voorbereiding op een systeem van niet-gewelddadige verdediging kan de ideologische tegenstellingen in de wereld vergroten en daarmee de ontspanning teniet doen.

Hoofdstuk IV

VREDESBELEID: EEN CHRISTEN-DEMOCRATISCHE BENADERING

Wat moeten christen-democraten van deze alternatieven denken? Wie zich een oordeel over de verschillende voorstellen wil vormen, zal zekere afwegingen maken. Zo'n afweging is altijd meer dan alleen de voors en tegens op elkaar in laten werken. Een visie op waar het met de wereld naar toe moet leverf al bepaalde voorkeuren op. De politieke overtuiging speelt daarin een onmisbare rol. Daarom volgt in hoofdstuk IV allereerst een beschrijving van een christen-democratische politieke benadering van buitenlandse politiek en van defensieproblemen. Deze biedt de lezer een instrumentarium ter toepassing op de verschillende alternatieven. Op die manier kan hij of zij richting vinden in de veelheid van wegen die alle zeggen naar wereldvrede te leiden. Bovendien, het is al eerder gesignaleerd, dit rapport kan onmogelijk alle nieuwe ideeën omvatten. Ook dienen zich regelmatig nieuwe voorstellen aan. Dit instrumentarium is echter evengoed op alternatieven toe te passen, die niet in dit rapport vermeld staan.

Vrede in gerechtigheid dient het doel van buitenlandse politiek te zijn. De christen-democratie staat met deze stelling in de hoofdstroom van het christelijk denken, die vindt dat het Evangelie richting moet geven aan het politieke handelen. Het CDA tracht de consequenties te trekken uit de boodschap van de Heilige Schrift voor de politieke realiteit. De politieke overtuiging, die hierop het antwoord is, dient bepalend te zijn voor de inbreng van het CDA in de buitenlandse politiek. Deze doelstelling houdt in dat wereldwijd de rechten van de mens worden gerespecteerd, dat landen hun solidariteit met elkaar daadwerkelijk beleven, dat zorgvuldig met de schepping wordt omgegaan, dat geschillen vreedzaam worden geslecht. Werken aan een internationale rechtsorde in het kader van de Verenigde Naties is een belangrijke bijdrage aan meer gerechtigheid. Het rapport 'Over Vredesbeleid' van het Wetenschappelijk Instituut voor het CDA heeft een voorzichtige schets gemaakt van zo'n internationale ordening. Deze zou volgens dat rapport ongeveer vergelijkbaar moeten zijn met de inrichting van de samenleving, zoals die binnen staten gerealiseerd kan worden. Ook binnen ons land bestaan tal van tegenstellingen. Maar er is een zekere mate van overeenstemming over de manier waarop geschillen bijgelegd moeten worden. Daardoor is het mogelijk op vreedzame wijze te overleggen, afspraken te maken en besluiten uit te voeren. Er is een overheid die tracht onpartijdig de rechten van personen en organisaties te beschermen en die zonodig ingrijpt in de verdeling van de welvaart, zo stelt genoemd rapport terecht. Vertoonde de internationale samenleving maar een dergelijk beeld! Dan zou er meer internationale ordening bestaan. Eén die vreedzame beslechting van geschillen mogelijk zou maken, die de mensenrechten wereldwijd zou beschermen en zou zorgen voor een betere verdeling van de welvaart. Zo'n situatie zou meer tekenen van gerechtigheid veronen dan de huidige. Dit ideaalbeeld komt ook in bepaalde alternatieven tot uitdrukking. Maar bij het schetsen van dit ideaal mag het niet blijven. De christen-democratie probeert op vele manieren deze doelstellingen te verwezenlijken. De aard van het vraagstuk is helaas zodanig, dat dat niet snel en spectaculair kan geschieden. Niettemin zullen stappen in de goede richting gezet moeten worden.

Gespreide verantwoordelijkheid

Dat doel dichterbij brengen vraagt de inzet van de hele samenleving. Christen-democratisch vredesbeleid wordt gerealiseerd langs het ordeningsprincipe van de gespreide verantwoordelijkheid. Politieke overheden hebben een doorslaggevende rol in het waarborgen van de publieke gerechtigheid, ook die tussen staten en internationale organisaties. Daarom is de overheidstaak specifiek gericht op de verdediging van rechten en vrijheden van de samenle-

ving. Met andere woorden: de randvoorwaarden scheppen waarbinnen personen en (particuliere) organisaties optreden. De zorg voor de naaste en het zorgvuldig beheer van milieu en grondstoffen is niet aan landsgrenzen gebonden. Dat betekent dat christen-democratische politiek principieel internationaal georiënteerd is. Dat is een eis van rechtvaardigheid, solidariteit en rentmeesterschap.

Het begrip nationale soevereiniteit is maar relatief. Vaak zal een internationale aanpak van problemen, die nationale overheden niet aankunnen, trouwens ook de enige oplossing zijn. Daarom hecht de christen-democratie grote waarde aan de Verenigde Naties. De VN en haar instellingen, hoe gebrekkig zij momenteel ook zouden functioneren, zijn de kaders waarbinnen de opbouw van de internationale rechtsorde zich afspeelt: hervorming van de internationale economische verhoudingen; bevorderen van de mensenrechten; behoud van de vrede.

Zolang de VN niet voldoende aan die doelstellingen kan beantwoorden, zijn er andere, beperktere instrumenten nodig. Zo werken democratische landen in West-Europa en Noord-Amerika samen bij het instandhouden van hun defensie. Apart zouden zij dat niet kunnen, tezamen wel. Daarom biedt de NAVO in de huidige omstandigheden het geschiktste kader voor het beleid met betrekking tot het voorkomen van oorlog en het bevorderen van ontspanning en ontwapening.

Een ander belangrijk instrument voor de totstandkoming van een rechtvaardiger ordening in de internationale verhoudingen is de Europese Gemeenschap. Deze gaat zelfs verder dan samenwerking: de lidstaten hebben delen van hun nationale zeggenschap overgedragen aan een hogere overheid. Overigens jammer genoeg nog zonder de daarbij behorende effectieve parlementaire controle. Op Europees niveau kan een beleid gevoerd worden (bijvoorbeeld economische of landbouwpolitiek) dat meer vruchten afwerpt dan een nationale aanpak zou kunnen.

De normen van solidariteit en rentmeesterschap gelden echter niet alleen voor overheden. In internationale verhoudingen spelen ook personen en niet-statelijke organisaties en factoren hun belangrijke rol. Het is een bekend feit dat bijvoorbeeld de internationale publieke opinie het beleid van overheden kan beïnvloeden. Het principe van gespreide verantwoordelijkheid houdt dan ook in dat ruimte moet worden geboden aan initiatieven die niet binnen de kring van de overheid plaatsvinden. Vormen van particulier initiatief kunnen op hun terrein veel directer en gericht optreden dan overheden. Organisaties van missie en zending weten vaak veel beter de armste groepen in ontwikkelingslanden te vinden dan overheden. Een mensenrechtenorganisatie als Amnesty International kan in bepaalde opzichten veel beter de vinger op de zere plekken leggen dan het officiële diplomatenkorps zou kunnen. De Nederlandse overheid kan het zich niet veroorloven te proberen met een scheepje in de Stille Oceaan Franse atoomproeven tegen te gaan. Greenpeace wel. Geloofsgemeenschappen in het Westen kunnen, onder andere door het leggen van contacten, veel betekenen voor geloofsgemeenschappen in Oost-Europa. Het is de eigen taak van internationaal opererende overheden de randvoorwaarden te scheppen, opdat mensen en hun organisaties elkaar recht doen. Waar het particulier initiatief de normen van solidariteit en rentmeesterschap dreigt te verwaarlozen is optreden gewenst. Duidelijk is dat bijvoorbeeld bij de inschakeling van het bedrijfsleven in ontwikkelingssamenwerking. Het kan in positieve zin bijdragen aan welvaart en welzijn in Derde-Wereldlanden. Het beschikt bijvoorbeeld over kennis en kwaliteiten die overheden niet kunnen overdragen. Maar de overheid dient ervoor te zorgen dat het geen afbreuk doet aan solidariteit en rentmeesterschap. Regeringen van arme landen verkeren vaak in een zwakke onderhandelingspositie. Voorkomen moet worden dat bedrijven misbruik maken van een overgroot arbeidsaanbod of dat zij milieubelangen veronachtzamen.

De heersende omstandigheden

Een verantwoord beleid probeert de heersende omstandigheden te veranderen volgens de eerder geformuleerde normen. Die omstandigheden hebben vooralsnog meer weg van een militaire krachtsorde dan van een internationale rechtsorde. Spanning tussen Oost en West, schending van mensenrechten en het schandaal van de onderontwikkeling zijn aan de orde van de dag. Een aantal verschijnselen speelt een vooraanstaande rol in het kader van de beoordeling van de alternatieve veiligheidsvoorstellen.

Zo is de aanwezigheid van staten in de internationale verhoudingen een belangrijke realiteit. Staten zijn weinig geneigd te erkennen dat zij elkaar nodig hebben en medeverantwoordelijk zijn voor het algemeen welzijn. Daar staat tegenover dat de onderlinge afhankelijkheid van de landen sterk is toegenomen. Deze is echter weinig gestructureerd.

Realiteit zijn de ontwikkelingen in de kernbepapening: kernwapens dwingen de supermachten tot oorlogvoorkoming. Het zijn namelijk middelen waarvan de inzet nauwelijks verantwoord kan worden. De militaire bruikbaarheid van kernwapens neemt echter toe. De nucleaire strategieën van de Verenigde Staten en van de Sowjet-Unie lijken zich daarbij aan te passen. De mogelijkheden tot het voeren van oorlogen waarin van kernwapens gebruik gemaakt wordt, spelen daarin een belangrijke rol. Dit probleem wordt nog versterkt doordat de strategie van oorlogvoorkoming met kernwapens geloofwaardig moet zijn. Dit probeert men aan te tonen met militaire scenario's, waarin het gebruik van kernwapens voorkomt. Bepapening is een geldverslindende aangelegenheid. Wat regeringen aan hun veiligheid uitgeven, kunnen zij niet aan andere zaken besteden. Het gaat te ver om te beweren dat de Oost/West-tegenstelling de oorzaak is van de armoede in de Derde Wereld. Dat neemt niet weg dat het ongehoord is dat onderontwikkeling en enorme bepapening naast elkaar bestaan. Bij het streven naar een internationale rechtsorde neemt ontwikkelingssamenwerking een prominente plaats in. Op zijn minst moeten de bepapeningsuitgaven mede daarom in toom worden gehouden. Problematisch daarbij is, dat kernwapens zijn ingevoerd omdat zij relatief goedkoper waren. Het is in het algemeen duurder om met conventionele (niet-nucleaire) systemen dezelfde oorlogvoorkomende werking te bereiken, als die welke van kernwapens uitgaat.

Terughoudendheid ten aanzien van het kernwapen mag overigens niet gepaard gaan met een perfectionering van andersoortige massa-vernietigingswapens. Onder wat zich tegenwoordig allemaal als 'conventionele' wapens aandient, bevinden zich systemen die in verschillende opzichten nucleaire wapens evenaren. Technologische ontwikkelingen gaan met een zeker automatisme door. Een open oog voor deze ontwikkelingen is noodzakelijk. Ook de positie van de Sowjet-Unie in de internationale verhoudingen is een voorwerp van zorg. Het CDA beschouwt de Sowjet-Unie als een supermacht, die door verwerpelijke ideologische doeleinden en machtspolitieke overwegingen wordt beheerst. De feitelijke militaire krachtsverhoudingen beperken de mogelijkheden tot het bereiken van deze doelstellingen. Dit weerhoudt het Kremlin van avonturen. Het brengt zijn ideologie in toepassing met een duidelijk gevoel voor verantwoordelijkheid voor het voortbestaan van de op marxistisch-leninistische leest geschoeide maatschappij, in eigen land en in de overige socialistische landen.

De Westeuropese landen en de Verenigde Staten ervoeren en ervaren de aanwezigheid en het optreden van de Sowjet-macht in Oost-Europa als bedreigend. Dat is de oorzaak van het bestaan van de NAVO en van het streven om daartegenover een adequate defensie op te stellen. Men kan erover van mening verschillen of tussen de NAVO en het Warschau-Pact een evenwicht bestaat of dat het Warschau-Pact een groeiend overwicht heeft. De NAVO hoeft ook niet uit te zijn op gelijke militaire sterkte. Zeker is wèl dat een oorlog, óók een waarin uitsluitend met conventionele wapens gevochten wordt, in Europa zeer zware verwoestingen teweeg zal brengen. Verwoestingen die in menig opzicht een kernoorlog evenaren.

Politieke opdracht

In die omstandigheden speelt christen-democratisch beleid zich af. De eerste politieke opdracht die daaruit voortvloeit is die van het voorkomen van iedere oorlog tussen Oost en West. Voor zover het kernwapen een nog te verantwoordende rol speelt in de internationale verhoudingen, dan is het als instrument in de oorlogvoorkoming. De traditie van de rechtvaardige oorlog, zoals deze eeuwenlang binnen het christendom gehanteerd is, schiet in deze situatie echter te kort. Met kernwapens kan men geen gerechtvaardigde oorlog meer voeren. Door toedoen van het kernwapen is op het voeren van oorlog de sanctie van zelfvernietiging komen te liggen. Wèl wordt één criterium uit de kerkelijke traditie extra duidelijk: namelijk dat overheden pas een oorlog mogen overwegen nadat *alle* vreedzame initiatieven zijn uitgeput. In de huidige omstandigheden zijn staten verplicht alle vreedzame initiatieven tot het bijleggen van geschillen uit te proberen.

Door het kernwapen is in de Oost/West-verhouding de situatie ontstaan dat militaire middelen onbruikbaar zijn geworden als instrument van politiek. Een andere weg naar het onaanvaardbaar maken van oorlog is nog niet gevonden. Op deze paradox is de vrede tussen Oost en West gebaseerd. Met middelen die bij gebruik onaanvaardbaar zouden zijn wordt de oorlog, die onaanvaardbaar is, voorkomen. De christen-democratie kan niet zo één, twee, drie een verantwoorde oplossing voor dit dilemma aanreiken. De kerken trouwens ook niet⁸⁷⁾.

Des te groter de taak om de vrede, die nu niet veel meer is dan geen oorlog, o.a. kwalitatief te versterken en steviger fundamenten voor vredesbeleid aan te leggen, die de afhankelijkheid van het kernwapen voor de oorlogvoorkoming, met alle dilemma's die daaraan verbonden zijn, naar de achtergrond kan doen verschuiven. Een rechtvaardige politiek van oorlogvoorkoming is gericht op het hogere doel van gerechtigheid en vertoont daar zelf tekenen van. Vanuit de christelijke kerk zijn belangrijke normen aangegeven, die christen-democratische politici ook aanleggen:

- alleen internationale rechtvaardigheid maakt een duurzame vrede mogelijk. Dat betekent onvoorwaardelijk respect voor de rechten van de mens en voor de rechten van volken;
- mensen, volken en organisaties hebben niet alleen rechten, maar ook verantwoordelijkheden voor het lot van de medemens. Deze solidariteit moet ook internationaal beleefd en gegarandeerd worden;
- geschillen tussen landen of groepen van landen moeten op vreedzame wijze bijgelegd kunnen worden. Verzoening moet in de plaats komen van wantrouwen;
- een wereldwijde, boven de staten functionerende autoriteit moet de onderlinge betrekkingen in bovenstaande zin in goede banen leiden en het algemeen welzijn meehelpen bevorderen. De Verenigde Naties vormt hiertoe een onmisbaar instrument.

Het beleid van oorlogvoorkoming staat ten dienste van dit doel. Christen-democratische vredespolitiek zal dan ook, voorzover dat mogelijk is, uitdrukking moeten geven aan bovenstaande normen.

In de huidige omstandigheden is daarbij een adequate defensie onmisbaar. Het voorkomen van vijandelijke bezetting van het grondgebied, de verzekering van het vrije gebruik van de zee en de beveiliging van het luchtruim kunnen het best worden nagestreefd in NAVO-verband. De doelstellingen van de Alliantie: het veiligstellen van de democratie, persoonlijke vrijheid en rechtsorde, het bevorderen van stabiliteit en welvaart in het Noordatlantisch gebied en de wens om in vrede te leven met alle volken, dienen de internationale rechtsorde. Ook de samenwerking van staten in een 'blok', waarin zij hun uiteenlopende belangen in één lijn proberen te brengen, is een stap in deze richting. Een meer nationalistische aanpak, van land tot land, is in de regel vanuit christen-democratisch oogpunt een stap terug. De norm

87) Voor een goed inzicht in het vraagstuk van de ethiek van de kernbewapening is bestudering van het rapport 'Over vredesbeleid' van het Wetenschappelijk Instituut voor het CDA onontbeerlijk. Het is niet nodig de afweging die daarin gemaakt wordt hier over te doen. De studie is in 1981 gepubliceerd en heeft nog niets van haar waarde ingeboet.

van de verzoening, van het verminderen van wantrouwen, vereist van de NAVO dat haar militaire opstelling terughoudend is en objectief gezien niet agressief. Vandaar het enorme belang van de NAVO-verbintenis om nooit als eerste enig geweld te gebruiken.

Gegeven de omstandigheid dat het voeren van een gewapend conflict in West-Europa onvoorstelbaar veel leed zal veroorzaken, dient de strategie en de militaire opstelling van de NAVO gericht te zijn op het voorkomen van oorlog, van iedere oorlog. Ook het bezit van kernwapens is hieraan onderworpen. Kernwapens kunnen een onmiskenbaar oorlogvoorkomende werking hebben. Daarvan moet de politiek op verantwoorde wijze gebruik maken. Het lichtvaardig denken over de mogelijkheid van een beperkt nucleair conflict is verwerpelijk. Dat betekent dat de gedachte aan het toekennen van een gevechtsrol voor kernwapens onwenselijk is. Het kernwapenarsenaal moet daarom zodanig worden ingericht dat oorlogvoorkoming het beste wordt gediend. Geen van de partijen moet daarom in staat zijn ongestraft de ander een ontwapenende slag toe te brengen. De aanwezigheid van een onkwetsbaar aantal vergeldingskernwapens is hiervoor noodzakelijk. Het vermogen om een ontwapenende eerste slag uit te voeren is uit een oogpunt van oorlogvoorkoming ongewenst. Systemen, waaronder kernwapens, die hiervoor werden ingericht, zetten een premie op snel gebruik. Derhalve moeten deze bij voorrang in onderhandelingen worden ingebracht. De Verenigde Staten en de Sowjet-Unie mogen niet de indruk krijgen dat zij een conventioneel conflict, of een oorlog met beperkt gebruik van kernwapens, op Europees grondgebied kunnen voeren zonder onaantvaardbare gevolgen voor de eigen veiligheid.

Wil een rechtvaardig beleid van oorlogvoorkoming het kernwapen naar de achtergrond doen verschuiven, dan zijn wapenbeheersing en wapenvermindering onmisbaar. Wapenbeheersing om te trachten via afspraken de bewapening in het algemeen in meer verantwoorde banen te leiden. Wapenvermindering, om oorlogvoorkoming mogelijk te maken met een zo laag mogelijk aantal wapens. Daarmee moeten Oost en West proberen niet meer kernwapens op te stellen dan voor afschrikking van agressie (afschrikking door dreiging met vergelding), minimaal noodzakelijk is. Wanneer eenzijdige-ontwapeningsstappen door de NAVO ten goede komen aan oorlogvoorkoming, behoren ook die tot de mogelijkheden. Internationale rechtvaardigheid is evenwel het meeste gebaat bij zo weinig mogelijk massale vernietigingswapens aan beide kanten. Wapenvermindering door onderhandelingen die leiden tot wederzijdse controleerbare ontwapening is daarom noodzakelijk.

Een rechtvaardig beleid van oorlogvoorkoming dient te bevorderen dat de openheid tussen NAVO en Warschau-Pact toeneemt. Beide partijen moeten zoeken naar gemeenschappelijke belangen. Dat betekent dat christen-democraten vertrouwenwekkende en veiligheidsbevorderende maatregelen krachtig ondersteunen. Hieronder vallen bijvoorbeeld afspraken over het uitwisselen van waarnemers, of een meer achterwaartse opstelling van kernwapens.

Verdergaand, maar des te meer noodzakelijk, is een beleid dat erop gericht is een ander en hechter fundament onder de vrede te storten dan de nucleaire afschrikking. Dat komt onder andere neer op het bevorderen van kerkelijke, toeristische, familiale, vriendschappelijke, economische, culturele, wetenschappelijke contacten. Hoe meer de onderlinge verstrengeling van contacten toeneemt, hoe kleiner de bereidheid om deze door een gewapend conflict weer teniet te doen. Vrede in gerechtigheid vereist evenwel internationaal respect voor de rechten van de mens. De solidariteit draagt mensen, organisaties en overheden op de rechten van de bevolking van de Oosteuropese landen in het vredesbeleid te betrekken. Dit kan alleen op vreedzame wijze worden uitgevoerd. Bevrijding kan alleen door de Oost-Europeanen zelf en via de weg van de geleidelijkheid tot stand worden gebracht. Dat wil niet zeggen dat West-Europeanen machteloos staan. Kerken en vredesbewegingen ervaren dit ook zo. Zij proberen op hun manier de onderdrukking van personen, van kerken, van maatschappelijke organisaties te verzachten en te bestrijden. Ook de overheid heeft hier een taak. Zij dient bijvoorbeeld in EPS-verband de voorwaarden te scheppen waaronder die solidariteit beleefd kan worden. De Akkoorden van Helsinki van 1975 zijn in dit verband

uiterst belangrijk. Het is noodzakelijk, ondanks teleurstellingen, het Helsinkiproces voort te zetten.

Naar de mate waarin de vrede wereldwijd en op rechtvaardige wijze gestalte krijgt, kan het militaire element in de internationale verhoudingen meer naar de achtergrond geraken. En daarmee de kernbewapening.

Conclusies

Het voorgaande biedt een kader dat de beoordeling van de verschillende alternatieven mogelijk maakt. De samenstellers van dit rapport hebben niet de pretentie één weg uit te stippelen. Wel willen zij aangeven tegen welke elementen zij principiële bezwaren hebben, namelijk:

- tegen alternatieven die de eigen veiligheid of de eigen vrede zo absoluut beschouwen, dat zij geen rekening wensen te houden met de gevolgen daarvan voor andere landen. Dat geldt zowel voor alternatieven die uit zijn op totale eenzijdige onwapening, als die uit zijn op eenzijdige vestiging van superioriteit.
- tegen voorstellen die neerkomen op een nationalistische aanpak. Besluiten genomen in internationaal verband, zoals de VN, de NAVO, de EG, hebben een prae boven een puur nationale aanpak. Dat zijn namelijk organisaties die de internationale rechtsorde dienen.
- tegen alternatieven die de afhankelijkheid van het kernwapen niet verminderen en daarmee niet naar de achtergrond verschuiven. (Het kernwapen kan voorlopig niet gemist worden in de doelstelling van het voorkomen van oorlog. Maar een verantwoorde omgang met die omstandigheid houdt het afschaffen van die nucleaire wapens in, die de oorlogvoorkomende functie te boven gaan. Bovendien hebben die alternatieven de voorkeur, die tweezijdig en verifieerbare ontwapening dichterbij willen brengen.)
- tegen alternatieve voorstellen die leiden tot wezenlijke toename van de spanning tussen Oost en West. (Daarbij moet uiteraard ook in rekening worden gebracht dat het karakter van het Sowjet-regime het naar binnen en naar buiten toe vaak tot ongerechtvaardigde opstellingen brengt.)
- tegen voorstellen die verslechtering van de politieke, sociale en culturele omstandigheden waarin de mensen in Oost-Europa moeten leven tot gevolg hebben. (Zo mogelijk moeten ze zelfs de rechtvaardigheid in de samenleving daar helpen bevorderen.)
- tegen nieuwe ideeën voor het defensiebeleid die leiden tot een onevenredige toename van de bewapeningsuitgaven. (Defensieuitgaven moeten in redelijke verhouding staan tot andere begrotingsposten en tot het resultaat.)
- tegen alternatieven die alleen de militaire kant van de vredesproblematiek belichten. De vrede kan op tal van niveaus worden gediend. De christen-democratie wijst verenging van de wereldvrede tot louter een zaak van overheden of tot een militair vraagstuk af.

Vijf criteria

Om bovengenoemde overwegingen toe te kunnen passen op de alternatieven zou men deze kunnen samenvatten tot vijf criteria. Vijf criteria die in volgorde van zwaarte kunnen bijdragen aan de beantwoording van de vraag: Welke voorstellen zouden voor het CDA van betekenis kunnen zijn? Welke niet?

1. Vredesbeleid dient bij te dragen aan een rechtvaardige internationale orde. Het is solidair en niet alleen gericht op de vergroting van de eigen veiligheid. Het omvat daarom met name bescherming van de mensenrechten in eigen land en bevordering van mensenrechten elders.
2. Vredesbeleid moet gericht zijn op verbetering van de feitelijke situatie en moet dus duidelijk betrekking hebben op de huidige omstandigheden.

3. Vredesbeleid moet bijdragen aan een versterking van de oorlogvoorkoming.
4. Vredesbeleid moet de afhankelijkheid van kernwapens in de internationale verhoudingen verminderen en deze naar de achtergrond doen verschuiven.
5. Vredesbeleid moet de bewapeningsuitgaven op zijn minst in toom houden.

Aan de hand van deze criteria kan de lezer zèlf de verschillende alternatieven beoordelen. In het volgende hoofdstuk volgt een aanzet daartoe.

Hoofdstuk V

BEOORDELING

In het voorafgaande hoofdstuk is een kader aangegeven waarmee de lezer de vredesvoorstellen kan beoordelen. Op grond van de vijf criteria is het mogelijk deze op hun waarde voor het CDA te wegen.

1a. EUROPA 'TWEZ ZUILEN'

1. *Rechtvaardige internationale orde*

Voorstanders van de 'Twee zuilen' zijn uit op verbetering van de eenheid binnen de Alliantie. Een meer aaneengesloten West-Europa kan meer verantwoordelijkheid nemen binnen de NAVO. Wanneer niet telkens de Amerikanen de boventoon voeren en de taken beter verdeeld zijn, staat het sterker. Voorwaarde is wel dat de Westeuropese lidstaten op defensie-gebied nauwer samenwerken. Nauwere Westeuropese samenwerking en betere verhoudingen binnen de NAVO dienen de internationale ordening.

Toenemende Westeuropese samenwerking kan geen doel zijn in zichzelf. Het is een stap in het streven naar een rechtvaardige internationale orde. Defensie is daar een onderdeel van, maar evengoed ontwikkelingssamenwerking en een mensenrechtenbeleid. Europa dient niet alleen de eigen veiligheid en de eigen ontwikkeling. Daarom moet voorkomen worden dat Westeuropese samenwerking op defensiegebied zal leiden tot relatief minder aandacht voor c'è andere terreinen van buitenlandse politiek. Wat betreft die veiligheidssamenwerking: deze vormt een middel tot verkleining van de kansen op oorlog en tot versterking van de geloofwaardigheid van de NAVO. De Westeuropese landen zouden zich daarbij moeten bezinnen op de specifiek op hun werelddeel van toepassing zijnde dreigingen.

Een zelfstandiger rol voor West-Europa biedt de gelegenheid contacten met Oosteuropese landen (waaronder de handel) te bevorderen en uit te breiden. En ook om meer invloed uit te oefenen op de inrichting van de NAVO-bewapening, opdat deze zo min mogelijk bedreigend is voor de bevolking aldaar, maar juist wèl voor mogelijk òns bedreigende regimes.

2. *Verbetering feitelijke situatie*

De 'Twee zuilen' zijn bedoeld als antwoord op het waargenomen uiteengroeien van de Verenigde Staten en West-Europa. Hiermee komt deze gedachte tegemoet aan de wens van de VS tot grotere Westeuropese samenwerking. Dit zal echter eveneens tot grotere spanningen binnen de NAVO kunnen leiden. Wanneer West-Europa bijvoorbeeld de grotere verantwoordelijkheid zal willen omzetten in meer zeggenschap. Dit voorstel beoogt de eenheid binnen de NAVO te herstellen. Of de Verenigde Staten zo zal reageren als bedoeld, is een zaak van verwachtingen en inzet. Voorstanders van de variant van de zelfstandige Europese verdediging lijken zich daar al bij te hebben neergelegd.

3. *Oorlogvoorkoming*

NAVO en Warschau-Pact houden elkaar met militaire middelen af van avonturen. Daardoor is de vraag veel belangrijker geworden of de bondgenootschappen politiek sterk genoeg zijn om de militaire middelen daarvoor in te zetten. Oorlogvoorkoming is daarom ook op politiek niveau gebaat bij hechte Transatlantische samenwerking. Voor zover het 'Twee zuilen'-voorstel daartoe leiden zal, dient het de oorlogvoorkoming. Bovendien helpt het voorkomen dat de Sowjet-Unie de verschillende landen tegen elkaar uitspeelt.

4. *Minder afhankelijkheid kernwapens*

Het 'Twee zuilen'-voorstel heeft indirect betrekking op de kernbewapening. In die zin namelijk dat de samenwerkende Westeuropese landen meer invloed zouden gaan uitoefenen op het beleid met betrekking tot de kernbewapening en wapenbeheersing van de

NAVO. Indien dat zou gebeuren zouden de Westeuropese landen uit moeten zijn op een geringere rol voor kernwapens in de verdediging.

5. Bewapeningsuitgaven

Een grotere rol voor West-Europa binnen de NAVO betekent dat bedoelde landen een grotere bijdrage gaan leveren aan de defensiemiddelen. Hogere defensieuitgaven zijn daardoor niet uitgesloten. Daartegenover staat dat samenwerking op materieelgebied kansen biedt op kostenbesparing en effectiviteitsvergroting. De militaire doctrine waarvoor de NAVO in deze situatie zou kiezen speelt hierin een grote rol.

1b. EUROPA ZELFSTANDIG

1. Rechtvaardige internationale orde

Voorstanders van een zelfstandige Europese verdediging zijn pessimistischer dan aanhangers van de 'Twee zuilen'. Zij menen dat de Amerikaanse kernwapens in de huidige omstandigheden West-Europa niet meer beschermen. West-Europa is daarvoor aangewezen op de nucleaire arsenalen van Frankrijk en Groot-Brittannië. Dit bevordert de overzichtelijkheid in de internationale verhoudingen niet. De Atlantische band wordt losgesneden. De Sowjet-Unie wordt met lossen van elkaar opererende kernmachten geconfronteerd.

2. Verbetering feitelijke situatie

Voorstanders van een eigen Europese defensie vrezen dat de Amerikaanse kernwapens West-Europa niet meer beschermen en dat West-Europa zelf voor zijn nucleaire afschrikking moet zorgen. Daarbij kan West-Europa de wapenonderhandelingen bemoeilijken: aan de gevolgen van de zelfstandige verdediging op de relatie tussen VS en USSR geven zij minder prioriteit. Hun optie speelt het Russische streven een wig te drijven tussen Europa en de Verenigde Staten in de kaart.

3. Oorlogvoorkoming

De Franse en Britse kernwapens moeten de basis vormen van de oorlogvoorkoming in Europa. In de visie van de zelfstandige Europese verdediging kunnen deze landen zich niet onttrekken aan het continent waarvan zij deel uitmaken. Daarom zouden zij eerder bereid zijn hun kernwapens in te zetten voor de verdediging dan de VS. Daartoe is een grote samenwerking van de betrokken landen noodzakelijk. In deze situatie is voor de Sowjet-Unie de onzekerheid groter dat een mogelijke aanval onaanvaardbare schade oplevert voor het eigen grondgebied. In dat opzicht is de oorlogvoorkoming versterkt. Maar de voorstanders van dit voorstel voorzien dat de Verenigde Staten geleidelijk aan zich uit de Westeuropese verdediging zal terugtrekken. West-Europa komt er dan alleen voor te staan. Van de Atlantische solidariteit, onmisbaar onderdeel in de oorlogvoorkoming, blijft dan niets meer over.

4. Minder afhankelijkheid kernwapens

Uit 3. blijkt eveneens dat de kernwapens in het model van de zelfstandige Europese verdediging een grote rol spelen. Bovendien verkeren de Franse en Britse arsenalen in een stadium van forse uitbreiding en modernisering. Ook in aantallen komen de kernwapens dus meer op de voorgrond. West-Europa moet, door benutting van de Franse en Britse kernwapens, een zelfstandige verdediging gaan vormen. De afhankelijkheid van deze nucleaire systemen neemt dus toe. Hoe zit het met de afhankelijkheid van West-Europa van de Amerikaanse kernwapens? De Franse en Britse weerhouden het Warschau-Pact alleen maar van een aanval, omdat zij een aanvulling zijn op de Amerikaanse kernwapens. Op zichzelf zijn zij onvoldoende. Helemaal onafhankelijk van de Amerikaanse kernwapens zullen de voorstanders van de zelfstandige verdediging toch niet willen zijn.

5. Bewapeningsuitgaven

Dit alles vraagt nu al van de betrokken landen (Frankrijk en Groot-Brittannië) zware inspanningen. Bovenop de kosten die het voorstel van de 'Twee zuilen' vraagt komen nog eens fikse uitgaven ten behoeve van eigen waarschuwings- en verbindingssystemen, satellieten en commandocentra. Ook de vervanging van de Amerikaanse strijdkrachten en de bescherming van de nog belangrijker wordende aanvoerroutes moet gecompenseerd worden.

1c. EUROPA 'BLOKVRIJ'

1. Rechtvaardige internationale orde

Voorstanders van een blokvrij Europa riskeren een terugval in nationalisme. Dat kan alleen maar de sterkste macht in dit werelddeel ten goede komen. Blokken zijn niet slecht: zij vereenvoudigen de conflictstof, maken deze bespreekbaar en onderhandelbaar. Degenen, wie een blokvrij Europa voor ogen staat, veronderstellen dat vrede in gerechtigheid in Europa is gediend met het terugtrekken van de supermachten naar hun eigen grondgebied. Hiervan zouden vooral de landen van Oost-Europa moeten profiteren, die dan bevrijd worden van de Sowjet-overheersing. Dat doel is nastrevenswaardig.

De ontwikkeling naar gerechtigheid in Europa is meer gediend met voortgang van het Helsinki-proces. Daarin zijn de elementen vervat die voor een rechtvaardige vrede in Europa essentieel zijn: vreedzame slechting van geschillen, meer openheid tussen de verschillende landen, naleving van de mensenrechten, toenemende bewegingsvrijheid en onderlinge contacten. Reeds bestaande samenwerkingsverbanden, zoals de EPS, de NAVO en het Warschau-Pact nemen aan het Helsinki-proces deel. Het zou wenselijk zijn dat hieruit op den duur een effectief regionaal veiligheidsforum zou groeien.

2. Verbetering feitelijke situatie

Ideeën over het 'blokvrije' Europa houden weinig rekening met de huidige omstandigheden: voorstanders hiervan zien in West-Europa onvrede over de (Amerikaanse) kernwapens. Zij ervaren onvrede in het Oostelijk deel over de Russische overheersing. Door de blokken aan te wijzen als de schuldigen hopen zij twee vliegen in één klap te slaan. Haal de blokken weg en alles komt goed. Dat kan, in hun ogen, omdat zij ervan uitgaan dat de aanwezigheid van Amerikaanse troepen in West-Europa een alibi verschaft om Oost-Europa bezet te houden. Dit is in strijd met de historische ontwikkelingen. Bovendien verwaarlozen zij hiermee de ideologische overwegingen die achter de Sowjet-overheersing van de Oosteuropese landen steken.

Tenslotte is het niet zeker of het Europa waaruit de supermachten verdwenen zijn, wel zo vredig zal zijn. Het voorstel is voor de Sowjet-Unie immers zeer bedreigend. Zij krijgt ineens een industrieel hoog ontwikkeld Europa met 450 miljoen inwoners, wellicht onder leiding van een verenigd Duitsland, als buur. Ofwel dat Europa zou bestaan uit allerlei 'onafhankelijke' landen, een grote lappendeken, een gewillige dienaar van de Sowjet-wensen.

Tenslotte is de omschrijving van het blokvrij Europa meestal nogal arbitrair. Estland, Letland en Litouwen blijven gewoonlijk, ten onrechte, buiten beschouwing.

3. Oorlogvoorkoming

Ook voorstanders van een blokvrij Europa willen oorlogvoorkoming. Zij willen dit bereiken door de terugtrekking van de Amerikaanse troepen en kernwapens uit West-Europa, die in hun ogen gevolgd zal worden door de terugtrekking van de Sowjets uit het Oostelijk deel. Daarmee breken zij reeds bereikte vormen van internationale samenwerking af, die tot de oorlogvoorkoming hebben bijgedragen. Bovendien nemen zij de oorlogvoorkomende werking van de Amerikaanse kernwapens in West-Europa weg.

4. Minder afhankelijkheid kernwapens

Zij halen dus de Amerikaanse en Russische kernwapens weg uit die landen in Europa die zelf niet over kernwapens beschikken. De Franse en Britse kernwapens laten zij ongemoeid. Dat houdt in dat ook de Russische kernwapens, gestationeerd in de Sowjet-Unie, die gericht staan op West-Europa (SS-20) en vice versa ongemoeid blijven. Wat dat betreft blijft dus de mogelijkheid bestaan voor de Sowjet-Unie (of de Verenigde Staten) om eenzijdige druk op Europa uit te oefenen. Dit zou andere Europese landen kunnen bewegen om zelf kernwapens te willen bezitten.

5. Bewapeningsuitgaven

Een 'blokvrij' Europa houdt in dat iedere staat weer op zichzelf is aangewezen in de zorg voor de defensie. Zelfstandige verdediging (zoals in Zweden) is altijd duurder dan het delen van de lasten in een militair bondgenootschap. Of de staten zouden met minder defensie moeten willen toekomen.

Conclusies

Meer Westeuropese samenwerking, ter versterking van de reeds bereikte vormen van internationale samenwerking juichen wij toe. Deze dient te leiden tot meer verantwoordelijkheid van de landen van West-Europa voor de vaststelling en uitvoering van het NAVO-beleid. Dat betekent meer invloed op het beleid met betrekking tot ontspanning en wapenbeheersing. En meer invloed op de bewapening en de militaire doctrine waarvoor de NAVO kiest. De zorg om de mensen in Oost-Europa kan hierin meespelen (bijvoorbeeld door kernwapens zo min mogelijk te richten op doelen in die landen). Zou blijken dat de Verenigde Staten de 'Twee zuilen' (het idee komt oorspronkelijk van henzelf) in de praktijk niet accepteren dan kunnen de Westeuropese landen alsnog terugvallen op een betere benutting van de Franse en Britse kernwapens. Dat zou echter neerkomen op ernstige schade voor de NAVO. Ook leidt dit tot een situatie waarin kernwapens een veel grotere rol spelen. En daar zijn wij niet op uit.

Beide wegen hebben als nadeel dat meer verantwoordelijkheid ook inhoudt de bereidheid zwaardere lasten te dragen. Hoewel meer samenwerking ook tot kostenbesparing kan leiden.

Uiteindelijk willen wij toegroeien naar een rechtvaardiger vrede in Europa waarin het militaire element meer naar de achtergrond is geraakt. Hiervoor is het Helsinki-proces zeer belangrijk. De elementen die nu nog bijdragen aan de oorlogvoorkoming, de NAVO en de kernwapens, kunnen evenwel niet zomaar afgeschaft worden, vooruitlopend op een betere vredesregeling.

2. VOORSTELLEN VAN DE PALME-COMMISSIE

1. Rechtvaardige internationale orde

De Palme-commissie heeft tot een belangrijke ontwikkeling in het denken over veiligheid in Europa bijgedragen. De Palme-commissie relateert de veiligheid van staten uitdrukkelijk. Gedeelde veiligheid houdt in dat de veiligheid van de één niet ten koste mag gaan van de veiligheid van de ander. En de veiligheid van allen wordt ten dienste gesteld van de Verenigde Naties. In die zin draagt de commissie bij aan een wereldrechtsorde. Zij pleit voor een permanente vredesrijdmacht van de VN, voor regionale fora voor veiligheid (Helsinki-proces), voor economische relaties. Toch schiet de Palme-commissie te kort: zij beschouwt

88) De Partij van de Arbeid heeft in haar verkiezingsprogramma 1986-1990 'De toekomst is van iedereen' het principe van gedeelde veiligheid tot uitgangspunt genomen. Daarnaast heeft de partij echter ook aandacht voor het vraagstuk van de mensenrechten in Oost-Europa. Mensenrechten dienen een centrale plaats in te nemen in het buitenlands beleid, vindt de PvdA, bijvoorbeeld in het kader van het Helsinki-proces (art. 2.1, 2.2, hoofdstuk 5). Ook vindt de PvdA dat de bezetting van Afghanistan door de Sowjet-Unie behoort te worden opgeheven (art. 2.5).

staten kennelijk als biljartballen die wèl reageren op elkaar, maar die zèlf ondoordringbaar zijn. Niet internationale gerechtigheid is voor haar het hoogste doel, maar internationale veiligheid. Haar rapport negeert de mensenrechten. Sterker, zij vindt dat 'linkage' moet worden losgelaten. Op die manier maakt zij de mensenrechten in Oost-Europa ondergeschikt aan de veiligheid⁸⁸).

2. Verbetering feitelijke situatie

De Commissie-Palme is duidelijk uit op verbetering van de feitelijke situatie, maar zij ziet alleen maar staten. Staten die zich bewapenen, staten die oorlog voeren, staten die veiligheid willen. Dat beeld is realistisch, maar niet toereikend. Daardoor verwaarloost de commissie de belangen en strevingen van de bevolking van Oost-Europa. Bovendien heeft de Palme-commissie geen oog voor de ideologische overwegingen die regeringen in staten maken bij het vormgeven aan hun beleid. Daarom wil zij niet weten van de motieven van de machthebbers in het Kremlin. De Palme-Commissie beschouwt de Sowjet-Unie alleen maar als een gewone staat die recht heeft op veiligheid.

3. Oorlogvoorkoming

Palme c.s. gaan uit van de oorlogvoorkomende werking van het kernwapen. De aanwezigheid van kernwapens is noodzakelijke voorwaarde voor het bestaan van de situatie van gedeelde veiligheid. Door een steeds verdergaand proces van samenwerking zal de nucleaire dreiging, die met kernwapens gepaard gaat, moeten verdwijnen. Of het kernwapen ook echt kan verdwijnen, en of daarmee niet ook die noodzakelijke voorwaarde die de oorlogvoorkoming in stand houdt, zal ontbreken, werkt de commissie in haar rapport onvoldoende uit.

4. Minder afhankelijkheid kernwapens

Vooraf door een lange-termijnbeleid wil de Palme-commissie het kernwapen naar de achtergrond verschuiven. Door toenemende internationale samenwerking en veel onderhandelen; door een kernwapenvrije zone of door het weghalen van alle kernwapens uit staten die die wapens niet zelf bezitten, onder de voorwaarde van evenwicht in de conventionele bewapening. Palme c.s. rekenen wèl op de oorlogvoorkomende werking van het nucleaire evenwicht.

5. Bewapeningsuitgaven

Via onderhandelingen wil de Palme-commissie de bewapening verminderen. Zij legt nadrukkelijk een verband tussen de uitgaven die aan bewapening worden uitgegeven en de onderontwikkeling in de Derde Wereld.

Conclusies

De Palme-commissie geeft met haar visie op de gedeelde veiligheid een mogelijke weg naar vrede. Haar voorstel bevat veel bruikbare elementen. Wij steunen de gedachte dat staten in hun buitenlands beleid rekening moeten houden met de belangen van andere staten. Dit is een stap op weg in de richting van een internationale ordening. Wij menen echter dat de Palme-commissie het element verwaarloost dat deze vredesregeling ten opzichte van de betrokken mensen en volken rechtvaardig dient te zijn. Dat wil zeggen dat de mensenrechten daar onverbrekelijk deel van uitmaken. Zolang de bevolking van de Oosteuropese landen tegen hun zin bepaalde regimes opgedrongen krijgen, kan er wel sprake zijn van afwezigheid van oorlog, maar hoeft dit nog geen rechtvaardige vrede te betekenen.

De nadruk echter, die de Palme-commissie legt op onderhandelen, op meer openheid in de verhoudingen, op controleerbaarheid van afspraken is terecht. Al verdient het voorstel aanvulling.

3. STRATEGISCHE DEFENSIE TEGEN KERNWAPENS (SDI)

1. *Rechtvaardige internationale orde*

Voorstellen voor een strategische rakettendefensie spelen zich af op het niveau van de militaire strategie. Het is nog steeds onduidelijk of de SDI-voorstellen nu afschaffing van de afschrikking beogen of juist een versterking ervan. Deze onzekerheid is niet bevorderlijk voor internationale verhoudingen. SDI heeft namelijk eenzijdige aspecten.

Allereerst is er een duidelijk element van Amerikaans isolationisme bij aanwezig. Eenzijdige vergroting van de eigen veiligheid, zonder al te veel interesse in de gevolgen voor bijvoorbeeld de bondgenoten op het Europese continent, betekent een terugval in nationalisme.

Daarnaast kan een gevaar optreden wanneer slechts een van beide supermachten een ruimteschild heeft. Dat biedt de mogelijkheid de andere een eerste ontwapenende slag toe te brengen, terwijl men zelf minder kwetsbaar is voor massale vergelding.

Een initiatief dat de verhoudingen zozeer door elkaar schudt, vereist nauwere samenspraak; tussen de Verenigde Staten en de Sowjet-Unie en binnen de NAVO. Reeds in de fase van onderzoek is dit nodig, aangezien onzekerheid over de uitkomsten de spanning kan verhogen. Ook al omdat SDI een belangrijke verworvenheid van internationale rechtsorde, het ABM-verdrag, bedreigt. In een enkel opzicht zou een rakettendefensie kunnen bijdragen aan een meer rechtvaardige internationale orde. In die zin namelijk dat kernwapens van 'derde' landen minder betekenis krijgen.

2. *Verbetering feitelijke situatie*

Voor zover men door middel van SDI uit is op afschaffing van de kernbewapening, is deze voor een belangrijk deel ingegeven door onvrede over de wederzijdse dreiging met kernwapens en de kwetsbaarheid die dat met zich meebrengt. In dat geval speelt de impuls tot bescherming van het eigen grondgebied een belangrijke rol. Degenen, die met SDI een versterking van de nucleaire afschrikking beogen, voeren vooral de ontwikkelingen in de kernbewapening van de Sowjet-Unie als argument aan. Zij beweren dat de grote aantallen zware raketten met meervoudige atoomkoppen, die te land staan opgesteld, bij uitstek geschikt zijn voor een ontwapenende eerste slag op de Verenigde Staten. Zolang de VS overigens over voldoende vergeldingsvermogen beschikt, is zo'n eerste slag uitgesloten. Hoewel dit in de toekomst zou kunnen veranderen. Daarnaast ontwikkelt de Sowjet-Unie ook zelf anti-raketsystemen, of heeft zij deze al opgesteld. Voor zover nationale overwegingen hierbij een rol spelen, is SDI een streven zich te onttrekken aan de realiteit dat de wereldgemeenschap gebaseerd is op toenemende onderlinge afhankelijkheid van staten. In het nucleaire tijdperk kan een defensie tegen kernwapens óók schadelijke gevolgen hebben: een nieuwe impuls voor de wapenwedloop, groeiend wantrouwen bij andere landen, vermindering van de oorlogvoorkomende werking van het kernwapen. In die zin wordt de feitelijke situatie niet verbeterd.

3. *Oorlogvoorkoming*

Wanneer beide supermachten samenwerken met SDI-systemen en het kernwapen afschaffen (het doel van de Amerikaanse president), verandert de situatie voor Europa drastisch. Kernwapens hebben er tot nu toe voor een aanzienlijk deel voor gezorgd dat in dit werelddeel de oorlog is voorkomen. Dat valt dan weg. Met andere woorden: het voeren van een conventionele oorlog wordt weer denkbaar.

Als SDI gericht is op versterking van de afschrikking, dan kan het initiatief de oorlogvoorkoming ten goede komen. Het zou er toe kunnen bijdragen dat de effectiviteit vermindert van die kernwapensystemen, waarmee een ontwapenende eerste slag zou kunnen worden toegebracht.

4. Minder afhankelijkheid kernwapens

De Amerikaanse president streeft naar afschaffing van de kernwapens door zijn Strategische Defensie Initiatief. Desondanks verwacht men dat een anti-raketsysteem altijd een zeker percentage raketten zal doorlaten. Bovendien vliegen vliegtuigen en kruisvluchtwapens onder het verdedigingsschild door. Het is niet waarschijnlijk dat kernwapens kunnen worden afgeschaft door nieuwe vormen van bewapening.

SDI als versterking van de afschrikking beoogt de oorlogvoorkomende rol van het kernwapen te behouden. Wanneer SDI ertoe zou leiden dat de kernwapens waarmee een ontwapenende eerste slag kan worden toegediend waardeloos worden, is dat een positieve ontwikkeling. Maar ook hier acht men een nieuwe bewapeningsronde nodig om deze situatie te bereiken.

5. Bewapeningsuitgaven

SDI zal stellig tot zeer hoge bewapeningsuitgaven leiden. Nu al gaat het onderzoek in de Verenigde Staten ten koste van andere posten op de defensiebegroting. Dat zou kunnen leiden tot bezuinigingen op de Amerikaanse aanwezigheid bij de verdediging van West-Europa. Met navenante gevolgen voor de defensie-begrotingen van de landen aldaar.

Conclusies

De ontwikkeling die met het Amerikaanse Strategische Defensie Initiatief is gestart, heeft een aantal (nog) onduidelijke aspecten. Noch de NAVO-bondgenoten, noch de andere supermacht is enige zekerheid gegeven wat de Amerikaanse regering ermee beoogt: afschaffing van de kernwapens of versterking van de afschrikking. Goede internationale verhoudingen zijn op zijn minst gebaat bij duidelijkheid over het doel dat men wenst te bereiken.

Wanneer met SDI een afschaffing van de afschrikking beoogd wordt, wijzen wij het initiatief af. Dan leidt het immers naar verhoging van de bewapeningsuitgaven, vermindering van de oorlogvoorkoming, afbraak van internationale samenwerking. Daarmee spant men het paard achter de wagen.

Aanhangers van SDI als versterking van de afschrikking gunnen wij het voordeel van de twijfel, althans wanneer zij SDI onderdeel zouden willen maken van onderhandelingen. Wij zouden het namelijk beter vinden als destabiliserende elementen in de huidige bewapening (met name het eerste slagvermogen) door onderhandelingen zouden kunnen worden weggehaald. Wellicht is de voorkennis van wat men zich met SDI allemaal op de hals kan halen hiervoor een stimulans. Op die manier wordt meer stabiliteit in de verhoudingen niet bereikt door een nieuwe bewapeningsronde, maar door wapenvermindering en onderhandelingen.

4. 'FREEZE'

1. Rechtvaardige internationale orde

'Freeze' is erop gericht door onderhandelingen de voortgaande bewapening tot stilstand te brengen. 'Freeze' geldt primair voor de Verenigde Staten en de Sowjet-Unie en eist controleerbaarheid. Als bezwaar tegen de campagne is ingebracht dat zij onevenwichtigheden op deelterreinen accepteert en zelfs vastlegt. Die aanvaarding komt voor een groot deel voort uit de Amerikaanse invalshoek van de aanhangers. Zij zijn in de eerste plaats bezorgd om de wapenwedloop tussen de beide supermachten. Voor hen is West-Europa slechts een deelgebied. De onevenwichtigheden ten nadele van de VS in dat werelddeel worden gecompenseerd door voordelen in andere gebieden. 'Freeze' is echter in de eerste plaats gericht op de strategische kernwapens. Op dat niveau is er voorsnog sprake van globaal evenwicht en daarom is een 'Freeze' op dat vlak zinvol.

2. Verbetering reële situatie

Positief is, dat 'Freeze' vooral is ingegeven door de zorg om de kernbewapening in het algemeen. Zij menen dat het mogelijk is om met de Sowjet-Unie tot afspraken te komen die ook controleerbaar zijn. Kleine openingen aan die kant grijpen zij aan om daarin een principiële bereidheid tot inspectie waar te nemen. Die openingen moeten worden vergroot. 'Freeze' heeft voornamelijk oog voor de krachtsverhoudingen tussen de beide supermachten. Dit leidt tot onderbelichting van de kernwapens van Frankrijk, Groot-Brittannië en China. En tot zijdelingse aandacht voor de nucleaire machtsverhoudingen in Europa. Met bepaalde ontwikkelingen hebben de opstellers van het 'Freeze'-voorstel nog geen rekening gehouden. Bijvoorbeeld aan de ene kant de veranderde bewustwording van de Westeuropese NAVO-landen, maar aan de andere kant het SDI. Ook deze vorm van eenzijdige verdediging kan het evenwicht verstoren.

3. Oorlogvoorkoming

'Freeze' wenst gebruik te blijven maken van de oorlogvoorkomende rol van het kernwapen. Het wil ontwikkelingen, die een ontwapenende eerste slag haalbaar maken, stopzetten en voorkomen. 'Freeze' beoogt daarmee de oorlogvoorkomende werking van het kernwapen te versterken.

4. Minder afhankelijkheid kernwapens

'Freeze' is uit op minder afhankelijkheid van kernwapens, maar denkt daarbij vooral in aantallen. Op de wederzijds verzekerde vernietiging blijft 'Freeze' zich baseren, maar dan met zo min mogelijk wapens aan beide kanten. Want behalve stopzetting van de nucleaire bewapening willen de voorstanders ervan vervolgens vermindering.

5. Bewapeningsuitgaven

Stopzetting van de wapenwedloop heeft tot gevolg dat de uitgaven voor de kernbewapening zullen verminderen. Overigens laat de 'Freeze' wél de mogelijkheid open om de bestaande nucleaire voorraden te moderniseren.

Conclusies

Het 'Freeze'-voorstel, zoals dat is gedaan door Kennedy en Hatfield, biedt een weg naar betere verhoudingen tussen Oost en West. Hun voorstel is tweezijdig en verlangt controleerbaarheid van de gemaakte afspraken. Meer studie is nodig naar regionale (Europese) componenten, maar het is een zinvol onderdeel van vredesbeleid. Wij zijn het met de aanhangers van de 'Freeze' eens, dat de huidige aantallen en soorten strategische kernwapens meer dan voldoende zijn om te voorkomen dat tussen Oost en West een oorlog zou uitbreken. Ook vinden wij dat het niet bij een stopzetting mag blijven. 'Freeze' is een aanzet tot vermindering van vooral dat kernwapenpotentieel dat geschikt is om een ontwapenende eerste slag uit te voeren. 'Freeze' biedt een betere weg dan het huidige beleid van de Verenigde Staten en de Sowjet-Unie om eerst met bewapening door te gaan en pas dan te overwegen of deze ingebracht wordt in onderhandelingen. 'Freeze' voldoet aan de onmisbare voorwaarde, dat onderhandelingsresultaten tweezijdig zijn en controleerbaar.

5. 'NO FIRST USE'

1. Rechtvaardige internationale orde

Het voorstel om plichtig te verklaren niet als eerste kernwapens te zullen gebruiken is bedoeld als teken van vertrouwen aan de Sowjet-Unie. In een ander opzicht komt een 'No First Use'-verklaring tegemoet aan Amerikaanse nationale belangen. De indieners van het voorstel vinden het onverstandig dat de VS zich nog langer nucleair garant stelt voor de verdediging van West-Europa. Zij laten West-Europa aan zijn lot over. 'No First Use' is dus

niet solidair met de eigen bondgenoten. Het tast de bondgenootschappelijke structuur van de NAVO aan. Dit schaadt de internationale samenwerking.

2. Verbetering feitelijke situatie

Voorstanders van 'No First Use' gaan er vanuit dat de Verenigde Staten niet meer garant kan en wil staan voor de verdediging van West-Europa. Zij leggen zich hierbij neer. Daarmee halen zij voor de Sowjet-Unie de onzekerheid weg, dat een aanval op één van de NAVO-landen wel eens zou kunnen leiden tot onherstelbare schade. Want alle nadruk komt te liggen op de conventionele verdediging van de NAVO. De Westeuropese NAVO-landen zullen zich zodoende alleen nog maar daardoor verdedigd weten.

Doordat de NAVO een 'No First Use'-verklaring aflegt, verwachten de voorstanders dat in een eventueel conflict geen kernwapens gebruikt zullen worden. Deze verwachting is gebaseerd op de redenering dat er een heel zware morele last zal komen te liggen op degene die als eerste kernwapens inzet.

Het 'No First Use'-voorstel is ingegeven door de verwachting dat de Amerikanen hun veiligheid niet zouden willen riskeren voor die van West-Europa. Dit houdt een opvatting in die louter eigenbelang ziet in de politiek van de VS. Desondanks menen Bundy en de zijnen dat, wanneer de Sowjet-Unie als eerste haar kernwapens zou hebben ingezet, de Verenigde Staten wél in tweede instantie kernwapens zou willen inzetten ter vergelding. Zij veronderstellen dat de VS dan wél zijn veiligheid zou willen riskeren ten behoeve van West-Europa. Wie het pessimisme van de 'No First Use'-aanhangers deelt, zou eerder geneigd zijn te denken dat de Amerikanen ook daarvoor zouden terugdeinzen.

3. Oorlogvoorkoming

De NAVO baseert haar strategie uiteindelijk op de stelling dat de kernwapens de Sowjet-Unie van een aanval weerhouden. Met een aanval op West-Europa loopt de Sowjet-Unie het risico van onaanvaardbare schade voor de eigen samenleving. Als de NAVO een 'No First Use'-verklaring zou afleggen zou dit risico voor de Sowjet-Unie wegvallen. Dan komt de nadruk ineens te liggen op de conventionele verdediging alleen. Dat betekent dat 'No First Use' de oorlogvoorkomende rol van het kernwapen ondermijnt.

4. Minder afhankelijkheid kernwapens

'No First Use' heeft vermindering van de aantallen van kernwapens tot gevolg. De NAVO hoeft alleen die systemen over te houden die geschikt zijn voor een reactie op een eventuele eerste kernwapeninzet door de Sowjet-Unie (vergeldingswapens). Andere opties stoot de NAVO af. Daarnaast hopen voorstanders dat het in een eventueel conflict langer zal duren, voordat een van beide partijen kernwapens zal inzetten.

Het voorstel leidt niet tot afschaffing van de kernwapens: na eerste gebruik door de ander, moeten er voldoende overblijven voor vergelding. Die mogelijkheid voorkomt dat de ander als eerste kernwapens zal inzetten. Voorstanders van de verklaring verwachten niet van de Sowjet-Unie dat zij in een onderhandelingsakkoord tegenstappen zal doen. Het nucleaire arsenaal aldaar mag hetzelfde blijven. Haar conventionele sterkte mag op peil blijven.

5. Bewapeningsuitgaven

'No First Use' is niet goedkoop, vooral niet voor de Westeuropese NAVO-landen. Het voorstel houdt immers in dat de NAVO in staat moet zijn een Warschau-Pact-aanval met conventionele middelen tot stilstand te brengen.

Conclusies

Het is met name de bijdrage van het 'No First Use'-voorstel dat ons wijst op de onwenselijkheid om in een vroeg stadium van een conflict naar de kernwapens te grijpen, kortom de vernietiging van een groot deel van de wereld te riskeren. Wij menen dat de NAVO in staat

moet zijn een eventuele Warschau-Pact-aanval met conventionele middelen te weerstaan. Dit wil niet zeggen dat de NAVO van het eerste gebruik van kernwapens zou kunnen afzien. Een langer durend conflict of doorbraak op zijn grondgebied is voor West-Europa onaanvaardbaar. Dat moet de NAVO blijven duidelijk maken door de mogelijkheid van eerste inzet open te houden. Dat voorkomt oorlog. In onze ogen schiet het 'No First Use'-voorstel wat dat betreft te kort. Bovendien gaan wij er voorsnog niet vanuit dat de Verenigde Staten zijn buitenlandse politiek door uitsluitend eigenbelang laat bepalen. Zoals 'No First Use'-aanhangers kennelijk wel doen.

6. VERDEDIGING IN DE DIEPTE

1. *Rechtvaardige internationale orde*

In voorstellen die een betere manier beogen van de wijze van militair optreden van de NAVO ligt een indirecte relatie met een internationale orde. Voorstellen van FOFA of 'Air/Land Battle' zijn van toepassing op de wijze van inzet van de NAVO-strijdkrachten. Zij beogen een antwoord te geven op de vraag wat de Alliantie moet doen als de afschrikking mislukt is. Een goede conventionele defensie-inspanning versterkt de afschrikking van agressie. De NAVO-opperbevelhebber wil over de middelen beschikken om een conventionele aanval van het Warschau-Pact door conventionele wapens tot stilstand te brengen en terug te slaan. Daarmee wil hij in staat zijn een conflict tot Europa beperkt te houden. Die Amerikaanse doelstelling blijkt ook achter 'Air/Land Battle' te zitten.

FOFA kan de spanningen vergroten. De Sowjet-Unie leest de NAVO-voornemens niet alleen af uit plechtige verklaringen, maar ook uit de militaire opstelling. En met FOFA krijgt de NAVO de mogelijkheid om het Warschau-Pact in een vroeg stadium van een conflict diep in het achterland zware schade toe te brengen. Aangezien het Warschau-Pact ook over deze middelen gaat beschikken, kan dit gevaarlijke destabiliserende gevolgen hebben: Er komt een premie op het zo snel mogelijk inzetten van deze systemen, omdat dit de andere partij beslissend kan verzwakken.

2. *Verbetering feitelijke situatie*

FOFA is een militair antwoord op ontwikkelingen in de Russische militaire doctrine en opstelling. Het concept lijkt inmiddels ten dele achterhaald, doordat Sowjet-strategen steeds grotere nadruk gaan leggen op de verrassingsaanval met Operationele Manoeuvre Groepen en tactische raketten. Dan komt de grootste druk toch weer te liggen op de voorste verdedigingslijnes van de NAVO. FOFA zal dus niet mogen leiden tot verzwakking daarvan. Bovendien kan FOFA ertoe leiden dat het Warschau-Pact meer strijdkrachten paraat gaat houden (FOFA kan de aanvoer immers in gevaar brengen). Dit versterkt nog deze ontwikkeling.

'Air/Land Battle' is als concept tot stand gekomen door te redeneren hoe in het jaar 2000 het slagveld eruit zou kunnen zien en dat beeld terug te redeneren naar de huidige situatie. Men is uitgekomen bij een operationele doctrine die overeenkomsten vertoont met de Russische Operationele Manoeuvre Groepen. Volgens 'Air/Land Battle' kan een oorlog in Midden-Europa worden gevoerd met beperkt gebruik van chemische en nucleaire wapens. De diepte van doordringen in vijandelijk grondgebied is maximaal 150 km. Doordat het grondgebied van de Sowjet-Unie buiten schot blijft wordt een tot Europa beperkte kernoorlog waarschijnlijker.

3. *Oorlogvoorkoming*

Voorstellen voor een verdediging in de diepte willen een remedie zijn voor het gevaar dat de NAVO in een vroeg stadium van een conflict kernwapens zou moeten inzetten ('no early use'). Zij beogen versterking van de oorlogvoorkoming. FOFA moet wel geschieden onder volstrekte voorwaarde van prioriteit van de voorwaartse verdediging.

De kosten die de NAVO besteedt aan FOFA kunnen niet worden besteed aan de voorwaartse verdediging. Deze laatste zou, vanwege de kosten die met de invoer van FOFA gepaard gaan, verzwakt kunnen worden. Dat zou de mogelijkheid voor een doorbraak van het Warschau-Pact mogelijk kunnen maken. Dit is onaanvaardbaar. Zou het Warschau Pact menen dat de NAVO-verdediging poreus is, dan is de oorlogvoorkoming verzwakt.

4. Minder afhankelijkheid kernwapens

FOFA en 'Air/Land Battle' hebben betrekking op doelen ver in het grondgebied van het Warschau-Pact. FOFA beoogt 'chirurgische ingrepen' op doelen in Oost-Europa met conventionele middelen. Dit heeft de voorkeur boven aanvallen met tactische kernwapens, ook vanwege de bijkomende schade voor de bevolking. Om meerdere redenen moet 'Air/Land Battle' worden afgewezen. De militaire doctrine kent een gevechtsrol toe aan kernwapens die wij afwijzen. Daarnaast aanvaardt het Bondgenootschap geen militaire inval in West-Europa. Dan moet de NAVO ook zelf niet willen beschikken over de mogelijkheden om met nucleaire en chemische wapens een aanval te ondernemen op Tsjechoslowakije, de DDR en Polen.

5. Bewapeningsuitgaven

Wie minder afhankelijk wil zijn van kernwapens, moet daarvoor de prijs betalen: de NAVO-oppperbevelhebber in Europa vraagt voor FOFA minstens een reële verhoging van vier procent van de defensiebudgetten van de lidstaten. Bovendien moet FOFA worden afgewogen tegen de prioriteit van de voorwaartse verdediging. Dit zal nog eens extra kosten vergen.

Conclusies

Over FOFA heeft de commissie gemengde gevoelens. Positief te waarderen is het streven om met conventionele middelen in eerste instantie een Warschau-Pact-aanval te kunnen afslaan. FOFA biedt de mogelijkheid om indien nodig militair relevante doelen in Oost-Europa te vernietigen met conventionele middelen in plaats van met kernwapens. Helaas vereist FOFA hoge kosten. Wat ons betreft moet uitgesloten zijn, dat de kosten voor FOFA leiden tot verzwakking van de voorwaartse verdediging. Bovendien achten wij een situatie waarin beide partijen in de verleiding verkeren om snel hun wapens in te zetten, die FOFA o.a. mogelijk maakt, zeer riskant en dus gevaarlijk.

7. DEFENSIE ZONDER PROVOCATIE

1. Rechtvaardige internationale orde

'Defensie zonder provocatie' wil van de schadelijke kant van het kernwapen afkomen, zonder de veiligheid van West-Europa te riskeren. Door een niet-provocerende defensie, zonder kernwapens, draagt de NAVO bij aan betere verhoudingen tussen Oost en West. Dit zou op den duur moeten leiden tot niet-offensieve verdediging bij zowel NAVO als Warschau-Pact. De vrede zou daarmee gediend zijn. Door toepassing van het begrip 'provocatie' betrekken voorstanders van deze gedachte de overwegingen van de Sowjet-Unie in de plannen die het Westen zou moeten maken. Dit is een bijdrage aan internationale orde. Deze heeft echter een aantal beperkingen. De NAVO zou niet in een positie moeten komen om aan de Sowjet-Unie te moeten vragen of haar defensie misschien provocerend is. Wellicht zou de Sowjet-Unie dan ook andere zaken provocerend vinden, zoals het hameren op naleving van de mensenrechten. Deze laatste maken onmisbaar onderdeel uit van een rechtvaardige vrede, of de Sowjet-Unie dat nu provocerend vindt of niet.

2. Verbetering feitelijke situatie

Barnaby en Boeker hebben optimistische verwachtingen aangaande het gedrag van de Sowjet-Unie. Zij gaan er vanuit dat er voor dat land weinig reden is een gewapend conflict te

beginnen als het Westen een 'defensie zonder provocatie' heeft. Met andere woorden: zij beschouwen de militaire opstelling van de Sowjet-Unie als een afgeleide van die van de NAVO. Zelfs verwachten zij dat de Sowjet-Unie op NAVO-defensie zonder provocatie zal reageren met denuclearisering van Polen, Oost-Duitsland en Tsjechoslowakije. Daarmee beschouwen Barnaby en Boeker de huidige NAVO-opstelling kennelijk wèl als militair provocerend. Door de kernwapens en bepaalde conventionele systemen weg te halen willen zij daarin verandering brengen. Kennelijk vinden zij dat het de wapens zijn die de spanning veroorzaken.

3. Oorlogvoorkoming

'Defensie zonder provocatie' haalt de oorlogvoorkomende rol van het kernwapen weg uit Europa. De conventionele verdediging moet het alleen kunnen doen. Hier doen Barnaby en Boeker een stap in het onzekere. De Sowjet-Unie hoeft bij een aanval in ieder geval niet meer te vrezen voor de veiligheid van het eigen grondgebied. Bovendien is 'defensie zonder provocatie' afwachtend van aard: alle initiatieven komen van het Warschau-Pact. Tegen een stapsgewijze verovering van West-Europa zou een 'defensie zonder provocatie' niets kunnen doen, want deze gebieden mogen en kunnen niet worden terugveroverd.

4. Minder afhankelijkheid kernwapens

Spelen kernwapens voor hen dus geen rol meer aan het front in Europa, voorstanders van de 'defensie zonder provocatie' willen de kernwapens wèl handhaven in het machtsevenwicht tussen de Verenigde Staten en de Sowjet-Unie. De enige koppeling van de veiligheid van Europa met die van Amerika vindt nog plaats door de (voorlopige) aanwezigheid van Amerikaanse troepen in West-Europa. Over de rol van de Franse en Britse kernwapens is 'defensie zonder provocatie' onduidelijk.

5. Bewapeningsuitgaven

Het kost veel om met conventionele wapens dezelfde mate van afschrikking te bereiken als nucleaire wapens doen. Daarnaast vraagt 'defensie zonder provocatie' onder andere om meer parate troepen permanent langs de verdedigingslinie te legeren of opbouw van een betere infrastructuur. Dat kost handen vol geld. Voorstanders verwachten echter dat het afschaffen van offensieve systemen (tanks, vliegtuigen) de nodige besparingen opleveren.

Conclusies

Wij steunen ieder streven om een geloofwaardige militaire doctrine voor de NAVO te formuleren die niet provocerend is. Met name omdat de gevechtsrol voor kernwapens moet worden teruggedrongen. In dat opzicht maakt het model op ons een positieve indruk. Desalniettemin zijn wij het op belangrijke punten oneens met Barnaby en Boeker. Ten eerste menen wij dat de oorlogvoorkomende rol door de NAVO het in de huidige omstandigheden niet kan stellen zonder de mogelijkheid eventueel als eerste kernwapens in te zetten. Bovendien dient de Verdragsorganisatie in staat te blijven eventueel verloren gegaan terrein terug te veroveren.

Tenslotte vrezen wij dat overname van het criterium 'zonder provocatie' kan leiden tot een te sterke aanvaarding van de Sowjet-opvattingen over vrede en veiligheid. Wij menen dat de NAVO nu al niet provocerend is, aangezien zij niet in staat is tot een aanval op het Warschau-Pact. En aangezien haar strategie gericht is op het voorkomen van oorlog en de verdediging van een aanval. Bovendien zijn wij niet bereid ons beleid met betrekking tot de mensenrechten in Oost-Europa op te geven. Ook al vindt de Sowjet-Unie dit provocerend.

8. SOCIALE VERDEDIGING

1. *Rechtvaardige internationale orde*

Sociale verdediging is uit op een pluriforme samenleving, waarin de verantwoordelijkheden gespreid zijn over meerdere machtscentra. Daarmee is een rechtvaardige internationale ordening gediend. Vooral ook omdat voorstanders van sociale verdediging dit maatschappijtype van toepassing achten op de 'bevolking van de potentiële tegenstander'. In het geval van Nederland zouden dat de Oost-Europeanen zijn. Volgens de sociale verdediging is de vrede gediend met het bevorderen van een pluriforme samenleving aldaar. Zij pleiten dan ook voor meer contacten, voor propaganda gericht op de bevolking om niet mee te werken aan agressieve bedoelingen van de regering. Zelfs vinden zij dat krachten moeten worden gesteund die een omwenteling in gunstige zin kunnen bereiken.

Sociale verdediging wenst de verdediging op niet-gewelddadige wijze te versterken, opdat het eigen land geen militaire bedreiging uitoefent op andere landen.

2. *Verbetering feitelijke situatie*

Sociale verdediging, de voorbeelden onderstrepen het, werkt in die omstandigheden waarin zij gericht is tegen overheden die democratisch worden gecontroleerd. In die gevallen is er een mondige oppositie die de zaak van de sociale-actievoerders kan verwoorden. Deze omstandigheid ontbreekt in de USSR. Daardoor moeten de kansen op succes van geweldloze defensie tegen de Sowjet-Unie gering worden geacht.

Juist het feit dat de geweldloze defensie een alternatief zou moeten zijn voor de militaire verdediging kan het nastreven van meer internationale gerechtigheid in gevaar brengen.

In de tweede plaats vraagt de theorie van geweldloze actie van de overheid een beleid op het gebied van het stimuleren van de verzetsbereidheid en van versterkt geloof in de juistheid van de te verdedigen waarden. Dit vereist een uitgebreide indoctrinatie door de overheid. Daardoor kan licht de gedachte ontstaan, dat de overheid van de bevolking heidenmoed vraagt ten tijde van een vreemde bezetting. Terwijl de overheid zelf niet bereid is de samenleving met wapens te verdedigen. Dat zou, in een sterk gedecentraliseerde samenleving, ertoe kunnen leiden dat op lagere niveaus mensen zelf naar gewapende-verdedigingsmiddelen grijpen. Zoals burgerwachten.

3. *Oorlogvoorkoming*

Sociale verdediging beoogt afschrikwekkend te werken op een eventuele agressor. Inderdaad is een samenleving, waarin de machten sterk gespreid zijn moeilijker onder controle te brengen. Dit kan een factor zijn bij het weerhouden van een tegenstander die zelf totalitair is ingesteld. Echter, door geweldloze actie kan een bevolking geen militaire invasie tot staan brengen, zich niet beschermen tegen een bombardement of eenmaal bezette gebieden bevrijden.

Voorstanders van de sociale verdediging willen een eventuele agressor aanspreken op bepaalde gemeenschappelijke waarden. Als de bezetter er echter een totaal andere levensbeschouwing op na houdt, valt dat morele beroep weg.

4. *Minder afhankelijkheid kernwapens*

Sociale verdediging komt in de praktijk neer op volledige eenzijdige ontwapening. Hoe mooi dat ook is, het resultaat is verrassend. De tegenstander merkt bijvoorbeeld ineens dat hij de enige bezitter van grote aantallen kernwapens is. Die kernwapens gaan dan zin krijgen bij het bereiken van politieke doeleinden. Op die manier krijgen kernwapens juist een vooraanstaande, bruikbare, rol in de internationale verhoudingen.

5. *Bewapeningsuitgaven*

De indoctrinatie van de overheid gericht tegen de politieke tegenstander kan nooit zo duur

zijn als de militaire vormen van verdediging. Fikse kostenbesparingen moeten dus mogelijk zijn.

Conclusies

Sociale verdediging kan een belangrijke bijdrage betekenen aan vredesbeleid. Wij steunen het streven naar een pluriforme samenleving, zowel in eigen land als in Oost-Europa. Zo'n samenleving kan afschrikwekkend werken op een mogelijke agressor. Wij zien ook dat vormen van sociaal verzet worden toegepast in Oost-Europa (Praagse Lente, Solidariteit in Polen). Deze verdienen steun vanuit de Westeuropese samenleving vanwege het belang van bevordering van de mensenrechten. Het belangrijkste bezwaar dat wij tegen de theorie van de sociale verdediging kunnen inbrengen is dat het model bedoeld is als volledige vervanging van militaire defensie. Het afzien van de militaire defensie voor een overheid is onverantwoordelijk.

9. HET NAVO-BELEID

De criteria die in hoofdstuk IV ontwikkeld zijn, zijn niet alleen van toepassing op de alternatieven. Ook het NAVO-beleid dient aan een oordeel vanuit christen-democratisch perspectief onderworpen te kunnen worden. De criteria kunnen helpen met het opsporen van punten in het NAVO-beleid die verder ontwikkeld of gecorrigeerd zouden moeten worden.

1. Rechtvaardige internationale orde

De NAVO is opgericht omdat de Verenigde Naties niet in staat zijn een rechtvaardige vrede in Europa te garanderen. Daarom maken de deelnemende landen gebruik van de mogelijkheid, die trouwens in het VN-Handvest expliciet werd genoemd, om te komen tot defensieve samenwerking. De NAVO staat zo ten dienste van de internationale rechtsorde. Daarnaast leren de lidstaten binnen hun Bondgenootschap verantwoordelijk internationaal gedrag. Zij moeten hun nationale belangen aanpassen aan gemeenschappelijke doelstellingen. Behalve verdediging heeft de NAVO wapenbeheersing en ontspanning als opdracht. Op dit terrein, dat een noodzakelijk element is van een rechtvaardiger internationale orde, is van veel minder samenwerking sprake. Verschillende landen zoeken op hun manier contacten met Oost-Europa. Dat hoeft ook niet nadelig te zijn, maar opvallend is dat de NAVO zelf daar nauwelijks aan toe komt. Veel verder dan de behartiging van de directe belangen van de lidstaten – hun veiligheid – gaat de Verdragsorganisatie niet. Een onderwerp als de mensenrechten valt grotendeels buiten haar gezichtsveld, ondanks de doelstelling de vrijheid en de democratie te verdedigen en te bevorderen. Dit kan het verschijnsel verklaren – maar niet rechtvaardigen – dat ook in een NAVO-lidstaat als Turkije de mensenrechten niet optimaal gegarandeerd zijn.

2. Verbetering feitelijke situatie

De politieke strategie van de NAVO is sinds 1967 ongewijzigd. Het streven naar ontspanning kan echter slechts op wisselend succes bogen. Van voldoende vermindering van de bewapening is geen sprake geweest. Hierbij moet de NAVO natuurlijk zonder meer rekening houden met de opstelling van het Warschau-Pact. Ontwikkelingen in de militaire strategie van het Warschau-Pact beïnvloeden ook de militaire strategie van de NAVO. Daarnaast is men onder politici van mening dat deze ook beïnvloed wordt door ontwikkelingen in de militaire technologie, in plaats van dat het omgekeerde het geval is. Echter, gelukkig geeft de NAVO niet aan elke verleiding van de militaire industrie toe, maar geven politieke en financiële overwegingen en de beoordeling van de dreiging de doorslag.

3. Oorlogvoorkoming

De NAVO streeft oorlogvoorkoming na op verschillende niveaus. Op politiek niveau doordat

de lidstaten overeenstemming bereiken over het bieden van wederzijdse steun en garanties, met name in het NAVO-verdrag. Amerikaanse verbondenheid met de defensie van West-Europa is onmisbaar ten bate van de oorlogvoorkoming. Juist wanneer NAVO en Warschau-Pact elkaar in militaire zin in evenwicht houden, komt de nadruk te liggen op politieke samenwerking. Geloofwaardigheid en vastbeslotenheid worden zo doorslaggevende elementen. Op militair niveau maakt de NAVO gebruik van de oorlogvoorkomende werking van het kernwapen. Deze werking is gebaseerd op de mogelijkheid en de eventuele bereidheid een Sowjet-aanval op West-Europa te vergelden. Namelijk door dat land onaantoonbare schade toe te brengen op haar eigen grondgebied, als het de NAVO-landen onaantoonbare schade zou toebrengen met een aanval op hen. Daarom kan de NAVO geen 'No First Use'-verklaring afleggen.

4. Minder afhankelijkheid kernwapens

De NAVO probeert vooral door versterking van de conventionele bewapening de afhankelijkheid van kernwapens te verminderen. Het is wenselijk dat de NAVO ernaar streeft vanuit bovenstaand criterium een Warschau-Pact-aanval tot stilstand te kunnen brengen met conventionele middelen. Doorbraken zijn onacceptabel. Positief aan dit streven is dat West-Europa voor de verdediging van zijn grondgebied niet meteen de verwoesting van een groot deel van de wereld riskeert, door in een vroeg stadium kernwapens, waaraan nu eenmaal een groot escalatie-risico zit, te moeten inzetten. De NAVO dient de afhankelijkheid van kernwapens te verminderen door niet meer van dergelijke systemen op te stellen dan voor oorlogvoorkoming minimaal noodzakelijk is.

5. Bewapeningsuitgaven

De bewapeningsuitgaven van de NAVO-landen stijgen. Zij hebben afgesproken dat zij hun defensiebegrotingen reëel drie procent per jaar zullen laten groeien. Weinig staten houden zich overigens aan deze afspraak. Het behoud van de democratie, de bestaansreden van de NAVO, houdt tevens in dat de defensie-uitgaven immer in een totaal kader moeten worden afgewogen. Wanneer een onevenredig groot deel van de overheidsuitgaven naar defensie zou gaan, kunnen democratische verworvenheden in de knel raken.

Conclusies

De NAVO is een positief instrument van internationale rechtsorde. Zij schept enige orde in de staten-anarchie en vereenvoudigt de conflictstof. Zij zou echter meer aandacht moeten besteden aan haar beleid terzake van ontspanning en wapenbeheersing. Wij vragen ons af of de NAVO niet ook de mensenrechten in de landen van Oost-Europa zou moeten meehelpen bevorderen. De NAVO is succesvol geweest in haar beleid terzake van de oorlogvoorkoming. Deze is volgens ons met name mogelijk gemaakt door de eensgezindheid en de bereidheid elkaar te helpen, alsmede door zorgvuldig gebruik van de oorlogvoorkomende werking van het kernwapen. Daarom heeft het streven naar vermindering van de afhankelijkheid van kernwapens kennelijk grenzen: conventionele wapens kunnen deze oorlogvoorkomende rol vooralsnog niet geheel overnemen.

Hoofdstuk VI

NABESCHOUWING EN CONCLUSIES

Het CDA tracht voortdurend het beleid met betrekking tot vrede en veiligheid te verbeteren. Het CDA wil niet berusten in de aanwezigheid van massale vernietigingsmiddelen, zo stelt het Program van Uitgangspunten. Ook voor ons is de huidige situatie en het nu gevoerde beleid geen eindstation. Derhalve zijn wij benieuwd naar alternatieven die ook betere wegen willen bieden naar veiligheid en vrede. De bekendheid met deze alternatieven is vaak gering. Daarom hebben wij geprobeerd een aantal in dit rapport zo onpartijdig mogelijk te schetsen. Bovendien hebben wij deze voorstellen in het voorafgaande vanuit een christen-democratische visie beoordeeld. Op grond daarvan kunnen wij bijeen sprokkelende suggesties het veiligheidsbeleid kunnen verbeteren waar dat nodig is.

De NAVO-strategie is onaantastbaar noch onveranderlijk. Integendeel, in de hoofdkwartieren wordt voortdurend over verbetering nagedacht. Terecht, want de wereld rondom de NAVO verandert. Met name de militaire technologie ondergaat snelle veranderingen. Ook het Warschau-Pact ontwikkelt zich. Daarom is een kritische houding ten opzichte van de NAVO niet deloyaal, maar juist constructief. Het CDA-program 'Uitzicht' heeft diezelfde constructieve bedoeling als het zegt dat Nederland op creatieve en initiatiefrijke wijze bijdraagt aan het NAVO-beleid.

Bij de bestudering van de alternatieve voorstellen zijn wij vele bruikbare elementen tegengekomen. Aan al die ideeën kleven voordelen, maar ook nadelen. Daarom kunnen wij ze niet als volledige alternatieven gebruiken. Wij onderschrijven de strategisch-politieke doelstelling van de NAVO, die gericht is op het voorkomen van oorlog en het behoud van vrijheid. Daarom zijn wij erop uit elke bruikbare verbetering, hoe klein ook, aan te wenden. De weg naar vrede is een weg van kleine stappen.

Rechtvaardige vrede

Wij menen dat het veiligheidsbeleid ten dienste moet staan van een rechtvaardige en vreedzame internationale orde. Met het oog daarop steunen wij de 'Twee-zuilen'-gedachte zoals besproken in dit rapport. De Westeuropese NAVO-landen dienen meer samen te werken, ook op defensiegebied. Om de internationale rechtsorde ten goede te komen vormt deze samenwerking onderdeel van een Europese Unie; die moet een supranationaal karakter dragen en effectief democratisch worden gecontroleerd door het Europees Parlement. Aangezien internationale samenwerking niet alleen gericht mag zijn op de eigen veiligheid, dient deze Europese Unie evenzeer actief te zijn op terreinen als ontwikkelingssamenwerking en mensenrechten.

Het 'Twee-zuilen'-voorstel houdt in dat de Westeuropese landen een grotere verantwoordelijkheid nemen voor de vaststelling en uitvoering van het NAVO-beleid. Het Europese aspect van de NAVO-strategie zou beter uit de verf moeten komen. Daarom dienen genoemde landen niet alleen meer zeggenschap te krijgen; ook een duidelijke formulering van de Europese veiligheidsbelangen is vereist.

Oorlogvoorkoming

Wij vinden dat het veiligheidsbeleid in de eerste plaats gericht moet zijn op oorlogvoorkoming; of het nu oorlogen met of zonder gebruik van kernwapens betreft. Vanuit de alternatieven kunnen wij verschillende ideeën overnemen die onzes inziens de oorlogvoorkoming versterken. Het scala van oorlogvoorkomende instrumenten wordt zonder meer verbreed door toepassing van belangrijke elementen van sociale verdediging. Het gaat ons hier om de door sociale verdediging voorgestelde samenleving waarin de verantwoordelijkheden sterk gespreid zijn. Zo'n samenleving is voor een eventuele bezetter moeilijk onder controle te krijgen en demonstreert verdedigingswil. Als deze bezetter bovendien denkt in

termen van een communistische dictatuur is een innerlijke versterking van de organisatie van de maatschappij eveneens een bijdrage, hoe klein ook, aan het onaantrekkelijk maken van agressie.

Ook nauwere politieke samenwerking tussen de democratische staten versterkt de oorlogvoorkoming. Mede om deze reden steunen wij het voorstel van de 'Twee zuilen'. Maar de Atlantische samenwerking, de nauwe verbondenheid van de veiligheid van de Verenigde Staten met die van West-Europa, moet ook zichtbaar worden gemaakt. Dat gebeurt door de aanwezigheid van de Amerikaanse troepen in West-Europa. Maar ook door de opstelling van Amerikaanse kernwapens op Westeuropees grondgebied, gericht op doelen in de Sowjet-Unie.

Tenslotte dient een conventionele defensie in staat te zijn een eventuele Warschau-Pact-aanval op te vangen.

De waarde van de discussie over de 'No First Use' is gelegen in de aandacht die zij vraagt voor het moment waarop de NAVO bij een conflict naar kernwapens zou moeten grijpen. Dit mag niet te vroeg zijn, omdat dan een conflict nog moeilijker zal zijn te beheersen. Dit mag ook niet worden uitgesloten, omdat dan het oorlogvoorkomende karakter van de militaire strategie wordt aangetast. FOFA en 'defensie zonder provocatie' dragen methodes aan om in dit dilemma een uitweg te vinden, door nieuwe vormen van militaire operaties met een gelijktijdige terugdringing van de gevechtsrol van kernwapens. Als volledig alternatief overtuigen deze voorstellen ons niet, maar dat wil niet zeggen dat wij ze niet verder zouden moeten bestuderen.

De oorlogvoorkomende werking van het kernwapen is onmisbaar, omdat een langdurig conventioneel conflict alsmede een doorbraak op Westeuropees grondgebied onaanvaardbaar zijn. Dus zal de NAVO bereid moeten blijven desnoods als eerste kernwapens in te zetten.

Internationale samenwerking

De Westeuropese landen dienen eveneens meer verantwoordelijkheid te nemen voor de manier waarop de NAVO ontspanning en wapenbeheersing nastreeft. De NAVO komt tot nu toe echter niet veel verder dan de behartiging van de veiligheidsbelangen van de eigen leden. Verdere uitwerking van het beleid gericht op ontspanning en wapenbeheersing is onzes inziens gewenst. Waardevol vinden wij daarom bepaalde aspecten van de gedeelde veiligheid, zoals voorgesteld door de Commissie-Palme. Met name die waarin zij zegt dat staten en bondgenootschappen in hun beleid meer rekening moeten houden met de belangen van andere landen.

Wij vinden zelf dat de overheid meer nadruk moet leggen op het betrekken van de belangen van de bevolking van deze andere landen in het buitenlands beleid (zoals nu in het Helsinki-proces al wel gebeurt), in plaats van alleen de regimes. De nadruk die de Palme-commissie legt op onderhandelen, op meer openheid in de verhoudingen en op controleerbaarheid van afspraken is terecht. Deze elementen worden nu ook al in de NAVO aangehangen, of zijn in ontwikkeling. De bovengenoemde benadering staat in schril contrast met het naar isolatisme neigende van bijvoorbeeld de 'No First Use'-verklaring, zoals deze door Bundy c.s. is voorgesteld, of met de verdediging tegen kernwapens, zoals die door de 'High Frontier'-lobby is aangemoedigd. Deze voorstellen gaan uit van het eigen belang van de Verenigde Staten en doen afbreuk aan internationale samenwerking. Die benadering wijzen wij af.

Oost-Europa

Het rapport van de Palme-commissie noemt thema's die al eerder in bijvoorbeeld het KVP-rapport van 1972 'Richtlijnen voor de buitenlandse politiek' of in het CDA-program 'Om een zinvol bestaan' genoemd zijn. Het KVP-rapport, dat helaas te weinig vervolgd heeft gekregen, pleitte voor een proces gericht op een Europese Veiligheidsorganisatie, die NAVO en

Warschau-Pact zou overkoepelen. (Daarmee bedoelde het rapport niet afschaffing van beide.)

Het 'blokvrije' Europa legt nadruk op het zelfbeschikkingsrecht van de Oosteuropese volken. Ook wij menen dat verbetering van de naleving van de mensenrechten in Oost-Europa essentieel onderdeel moet zijn van christen-democratisch vredesbeleid. Via het Helsinki-proces wordt hieraan gewerkt: het biedt een forum waarin mensenrechten, vreedzame verhoudingen, veelvuldige contacten tussen Oost en West aan de orde komen. Overheden dienen hier, met name door versterkte voortgang van het Helsinki-beleid, randvoorwaarden te scheppen, waardoor particuliere organisaties als kerken, vredesbewegingen, mensenrechtenorganisaties en bedrijven contacten met hun evenknieën achter het IJzeren Gordijn kunnen aangaan.

Wapenbeheersing

Wapenbeheersing en wapenvermindering horen bij het streven naar een rechtvaardige vrede. Door grotere verantwoordelijkheid en samenwerking dienen de Westeuropese NAVO-landen hieraan actief bij te dragen. Uit verschillende alternatieven ('Freeze', 'No First Use') blijkt een zekere geneigdheid bij Amerikanen om West-Europa te beschouwen als een van de vele conflictgebieden in de wereld. Wat voor hen 'theater-kernwapens' zijn, zijn voor Europeanen wapens die het voortbestaan van hun samenleving op het spel zetten.

Met dit in het achterhoofd vinden wij het 'Freeze-voorstel', zoals gedaan door Kennedy en Hatfield, bijzonder waardevol waar het de strategische kernwapens betreft. 'Freeze' brengt die elementen onder de aandacht die wij eveneens noodzakelijk vinden: de huidige aantallen kernwapens zijn bijzonder hoog. Dit wordt wel gerechtvaardigd door de redenering dat na een eventuele eerste slag immer voldoende kernwapens over moeten zijn voor vergelding. Maar ook als men daarmee rekening houdt zijn er meer dan voldoende.

'Freeze' biedt een verstandige weg tot stopzetting van verdergaande nucleaire bewapening. Het is te verkiezen boven het beleid van het opvoeren van de kernbewapening als dwangmiddel om tot wapenbeheersing te komen. Bovendien benadrukt 'Freeze' het belang van tweezijdigheid en controleerbaarheid van afspraken.

Geen oorlogvoering

Het streven om minder afhankelijk te zijn van kernwapens blijft voortdurend actueel. Toenemende Westeuropese samenwerking moet hieraan bijdragen. Ook de Franse en Britse kernwapens zullen onderdeel moeten zijn van dit terugdringingsproces. Uiteindelijk zal de NAVO (en het Warschau-Pact) niet meer kernwapens achter de hand moeten houden dan voor oorlogvoorkoming minimaal noodzakelijk is. Wij zijn het met verreweg de meeste alternatieven eens, dat wij dat oorlogvoorkomende karakter van kernwapens in stand moeten houden. Dat wil zeggen dat iemand die ons aanvalt het risico loopt dat zijn aanval vergolden wordt met onaanvaardbare schade voor eigen grondgebied. Maar wij moeten zien af te raken van die functies die die rol te boven gaan. Dat geldt met name voor kernwapens waarmee de andere partij een snelle ontwapenende slag kan worden toegebracht. 'Freeze' wil de wapenwedloop stopzetten, opdat de ontwikkeling naar meer van deze wapens tot stilstand komt. De werkzaamheden van de Commissie-Palme waren grotendeels ingegeven door dezelfde zorg. Aanhangers van SDI die versterking van de afschrikking willen – anders dan president Reagan – beogen met hun voornemens eveneens de mogelijkheid van een ontwapenende eerste slag te verkleinen. 'No First Use' wil de verklaring niet als eerste kernwapens te zullen gebruiken zichtbaar maken door afschaffing van het eerste-slagpotentieel. NAVO-opperbevelhebber Rogers (FOFA) wil niet in een vroeg stadium van een conflict naar kernwapens moeten grijpen. Ook de voorstanders van een 'defensie zonder provocatie' wier voorstel eveneens is ingegeven door deze zorg, willen de kernwapens handhaven in het machtsevenwicht. Onzes inziens is deze verontrusting terecht.

Omdat wij vinden dat de oorlogvoorkomende werking van het kernwapen vooralsnog niet

gemist kan worden, wijzen wij de plannen van de Amerikaanse president naar een volledige verdediging tegen kernwapens af. Ook al omdat het SDI-onderzoek in welke vorm dan ook op andere terreinen dan het nucleaire de bewapening een krachtige impuls geeft. Daarmee wordt SDI de voortzetting van een proces dat wij juist willen bestrijden. De enige waardevolle functie die de plannen met het SDI-onderzoek kennelijk vervullen, is de stimulans om tot onderhandelingen te komen over met name de kernwapens waarmee de supermachten elkaar een ontwapenende eerste slag zouden kunnen toedienen. Daarom moeten onderzoek en ontwikkeling door middel van onderhandelingen worden beheerst en eventueel worden voorkomen, ook met het oog op versterking van het ABM-verdrag en vermindering van destabilisatie.

Samenvattend menen wij dat het CDA zou kunnen pleiten voor:

- meer Westeuropese samenwerking op defensiegebied ('Twee zuilen') leidend tot gelijkwaardig partnerschap en het nemen van meer verantwoordelijkheid;
- handhaving van de nauwe verbondenheid van de veiligheid van de Verenigde Staten en West-Europa;
- afwijzen van een nationalistische benadering van de buitenlandse politiek;
- meer rekening houden met de bevolking van de Oosteuropese landen in het vredes- en veiligheidsbeleid;
- spreiding van de verantwoordelijkheden in onze samenleving, zoals voorgesteld door de aanhangers van sociale verdediging;
- handhaving van alleen die kernwapens die bijdragen tot oorlogvoorkoming door afschrikking op een wederzijds zo laag mogelijk niveau;
- het via onderhandelingen trachten te komen tot drastische vermindering van kernwapens, zodanig dat een ontwapenende eerste slag onmogelijk wordt;
- een zodanige inrichting van de verdediging, dat deze in staat is een aanval met conventionele middelen op te vangen en af te slaan, onder prioriteit van de voorwaartse verdediging.

Slot

Het militaire element in de internationale verhoudingen, waaronder de kernwapens, zal pas echt naar de achtergrond gedrongen worden, naarmate de vrede wereldwijd en op rechtvaardige wijze gestalte krijgt. Puur nationale oplossingen zijn er niet. Er is meer aan de hand dan alleen de zorg voor de eigen veiligheid. Staten die de eigen veiligheid vooropstellen zijn maar al te snel geneigd de wereld, de medemens en het milieu aan zichzelf te onderwerpen. Men moet van het streven naar veiligheid voor de eigen staat geen fetichisme maken. Zo'n egocentrisch streven is lijnrecht in tegenspraak met de christen-democratische traditie. Christen-democraten hebben het belang van de nationale staten altijd gerelateerd aan internationale gerechtigheid. Een constructieve bijdrage aan het welzijn van de wereldgemeenschap overstijgt directe nationale belangen, zoals veiligheid. Daarbij weten christen-democraten zich gesterkt door indrukwekkende voorbeelden uit het recente verleden. Met de steun van de Verenigde Staten voor de opbouw van het in de Tweede Wereldoorlog verwoeste Europa was bepaald meer gemoeid dan Amerikaans eigenbelang. Vandaar dat veiligheid, of precieser uitgedrukt defensie, geen doel kan zijn van internationaal beleid, maar middel om een rechtvaardige vrede te bereiken. Net zo belangrijk als mensenrechten en ontwikkelingssamenwerking. Wie rechtvaardige vrede voor ogen staat is op meer uit dan alleen de eigen veiligheid. Die zal verbetering willen van de status quo. Die is solidair met de onderdrukte volken in Oost-Europa, of met sociale bewegingen in de landen van de Derde Wereld. Die is bereid zich in te zetten voor versterking van de Verenigde Naties. Buitenlandse politiek zou meer gericht moeten zijn op bestrijding van de diepere oorzaken van de huidige wantoestanden: het bedrog en het gebrek aan openheid tussen mensen en regimes, het egoïsme dat nationalisme heet, de belangentegenstellingen, de ideologische conflicten, het schandaal van de onderontwikkeling, minachting voor de rechten van de mens, de veel te hoge bewapening.

LITERATUUR

HOOFDSTUK I:

- *Advies van Pax Christi Nederland aan de bisschoppenconferentie inzake de standpuntbepaling ten aanzien van Star Wars*, Uitg. Pax Christi, Den Haag 1985.
- Bär, mgr. R.Ph. OSB, 'Morele aspecten van kernbewapening. Een katholieke visie', *Kernbewapening als gewetensprobleem*, Uitg. Stichting Volk en Verdediging (Den Haag 1980) 21-26.
- Bavinck, dr. H., Het probleem van de oorlog, *Christendom en oorlog. Gereformeerde stemmen over het oorlogsvraagstuk* (Kampen 1966) 7-40.
- Berg, dr. J. van den, De oude kerk en het oorlogsvraagstuk, *Gereformeerde stemmen*, 67-94.
- Berg, M.R. van den, *Bijbel en oorlog*, Den Haag 1981.
- Bruggen, K. van der, 'Moderne wapening en ethiek', *Kerken spreken over vrede*, Kernvraag (augustus 1983) 7-20.
- Die Deutschen Bischöfe, *Gerechtigkeit schafft Frieden*, Bonn 1983.
- Douma, dr. J., *Gewapende vrede. 16 stellingen over het thema oorlog en vrede*, Amsterdam 1982.
- Dijk, ds. M.P. van, *Bergrede en vredesbeweging*, Kampen 1984.
- *Ethiek kernwapens*, Uitg. Pax Christi, Den Haag 1980.
- Grandia, A.C. en H. van der Laan, *De gereformeerden en het oorlogsvraagstuk*, Delft 1983.
- Heering, prof. dr. G.J., *De zondeval van het christendom*, Utrecht 1981.
- *Het oorlogsvraagstuk. Toelichting op de uitspraken van de generale synode van de Gereformeerde Kerken van Assen 1957/1958 en van de Gereformeerde Oecumenische Synode van Potchefstroom 1958*, Kampen 1965.
- Johannes XXIII, *De Encycliek Pacem in Terris van 11 april 1963*, Hilversum 1963.
- Koole, dr. J.L., Bijbelse bezinning, *Gereformeerde stemmen*, 41-66.
- Kuitert, H.M., *Alles is politiek, maar politiek is niet alles*, Baarn 1985.
- Kwaadsteniet, dr. W. de, *Vredes- en veiligheidsbeleid, Principiële en juridische benadering*, n.p. (Den Haag 1984).
- *Het vraagstuk van de kernwapenen. Noodzakelijke aanvulling van het Herderlijk Schrijven van 3 juli 1952 betreffende het vraagstuk van oorlog en vrede. Aanvaard door de generale synode van de Nederlandse Hervormde Kerk in haar vergadering van 26 juni 1962*, Den Haag 1962.
- *Kernbewapening. Handreiking van de generale synode van de Nederlandse Hervormde Kerk voor een nieuw gesprek over het vraagstuk van kernwapens*, Den Haag 1979.
- Neuman, H.J., De bom en de moraal. Een case study: Rome. F.H. van der Beugel (e.a.), *Te beginnen bij Nederland. Opstellen over oorlog en vrede* (Amsterdam 1983) 131-180.
- Noort, Ed, *Geweld in het oude testament. Over woorden en verhalen aan de rand van de kerkelijke praktijk*, Delft 1985.
- Oostlander, drs. A.M. Achtergronden van vredesbewegingen, *ICTO-opinie* (april 1985) 19-21.
- Idem, 'Zijn we moe gestreden?', *Christen Democratische Verkenningen* (október 1984) 531-536.
- R.K. Kerk, *Kernwapens en ontwapening*, Uitg. Pax Christi, Den Haag 1981.
- Sevenster, J.N., *Bijbel en wapening*, Den Haag 1980.
- Teunissen, prof. mr. P.J., Het debat in de kerken over de kernbewapening, *Christen Democratische Verkenningen* (mei 1983) 241-251.
- Idem, Recente kerkelijke uitspraken over de kernbewapening, *Ibidem* (september 1983) 464-470.

- *De uitdaging van de vrede: Gods belofte en ons antwoord, Herderlijke brief over oorlog en vrede van de r.k. bisschoppen van de Verenigde Staten van Amerika*, Den Haag/Amersfoort 1983.
- *Verenigde Naties, kerkelijk denken over oorlog en vrede*, Kernvraagbundel II, Haarlem 1971.
- *Vrede, vraag voor kerk en samenleving. Studierapport van deputaten Oorlogsvraagstuk van de Gereformeerde Kerken in Nederland aan de Generale Synode van Dokkum (1983)*, Leusden 1985.
- Wit, Theo de, Politieke filosofie en de amoraliteit van de politiek in het nucleaire tijdperk, Theo de Wit (red.), *Naar een radicale politieke ethiek* (Amersfoort 1984) 74-109.
- Woldring, Henk E.S., *Ethiek en kernbewapening. In het spanningsveld van de verantwoordelijkheidsethiek*, Amsterdam 1985.
- Woude, C. van der, Het oorlogsprobleem in de tijd der Reformatie, *Gereformeerde stemmen*, 95-117.

HOOFDSTUK II. §1. Het veiligheidsbeleid

Uitgaven Nederlandse regering:

- *Defensienota 1984*, Den Haag 1983.
- *Rijksbegroting 1985, Hoofdstuk V Buitenlandse Zaken*, Den Haag 1984.
- *Over veiligheid en vrede*, Den Haag 1984.

Voorts:

- Berkhof G.C., en dr. P.M.E. Volten, *Het militair-strategisch denken in de Verenigde Staten en de Sowjet-Unie: overeenkomsten en verschillen*, Den Haag 1983.
- Bot, dr. B.R., De permanente vertegenwoordiging van Nederland bij de NAVO, *Atlantisch Perspektief* (1984/6-1985/1) 4-12.
- *Jaarboek 1984/85 Vrede en Veiligheid*, Uitg. V.U., Alphen aan den Rijn 1985.
- *Idem*, 1983/84, 1984.
- Jurrjens, dr. R.Th., De debetzijde van de CVSE-balans, *Atlantisch Perspektief* (1985/4) 11-15.
- *Minder afhankelijk van kernwapens? Een onderzoek naar mogelijkheden en alternatieven*, Uitg. Atlantische Commissie, Den Haag 1983.

HOOFDSTUK II. §2. De Sowjet-Unie en het Warschau-Pact

- Bercken, dr. W. van den, De Sovjet-houding in het ontwapeningsvraagstuk, *Internationale Spectator* (april 1981) 193-202.
- *Idem*, De derde factor in de ontwapeningsdiscussie, *Ibidem* (december 1981) 757-759.
- Berkhof, G.C., Afschrikking in het nucleaire tijdperk, het Sovjet-standpunt, *Alternatieven voor afschrikking in Europa*, Uitg. Defensie studiecentrum (Amsterdam 1981) 27-46.
- *Idem*, Het Sovjet-offensief: conventionele 'Blitzkrieg'? *Atlantisch Perspektief* (1984/6-1985/1) 19-24.
- *Idem* en dr. P.M.E. Volten, *Het militair-strategische denken in de Verenigde Staten en de Sowjet-Unie*, Den Haag 1983.
- Donnelly, C.N., Winning the NBC war, Soviet army theory and practice, *International Defense Review* (augustus 1981) 989-996.
- *Idem*, De ontwikkeling van het Sowjet echelon concept, *NAVO-kroniek* (december 1984) 9-17.
- Hendrikse, drs. H., De Sowjet-Unie en de mensenrechten, Uitg. NIVV, Den Haag 1977.
- *Idem*, De eeuwige vriendschap. De Sowjet-Unie en Oost-Europa, G. van Benthem van den Bergh e.a., *Europa eenmaal andermaal* (Amsterdam 1985) 27-38.
- *Idem*, De Sowjet Unie: de relatie tussen ideologie, militaire politiek en buitenlands beleid, *Atlantisch Perspektief* (1985/4) 5-11.

- Hofman, dr. W.A., *Arms control negotiations*, toespraak voor commissie-buitenland CDA, Brussel, 7 november 1984.
- Johnson, David, *East-West relations*, Ibidem.
- Kennedy, Robert, Soviet theater nuclear forces: Implications for NATO's defense, *Orbis* (XXV, nr. 2) 231-350.
- *The Programme of the Communist Party of the Soviet Union (a new edition)*, Uitg. Novosti Press, Moskou 1985.
- Teunissen, prof. mr. P.J., Eenheid terwille van veiligheid en vrede, *Europese integratie en Atlantisch Bondgenootschap*, Uitg. Europese Beweging (Groningen 1982) 45-51.
- Vigeveno, drs. G.W.F., Politieke en militaire strategie van de Sowjet-Unie, *JASON* (april/mei 1979) 22-24.
- Vigor, P.H., Soviet army wave attack philosophy, The single echelon option, *International Defense Review* (januari 1979) 43-46.
- *Defensienota 1984*, Den Haag 1983.

HOOFDSTUK III. §1. Europa

- Alting von Geusau, prof. dr. F.A.M., Will cooperation endure? The future of European-American relations, *JASON* (maart 1982) 6-11.
- Idem, *Tussen twee of tegen een? Europa, de Verenigde Staten en de Sovjet Unie*, Assen/ Maastricht 1985.
- Baljé, drs. Chr.L., 'Een pleidooi voor een grotere rol van West-Europa', *Europese integratie en Atlantisch Bondgenootschap*, Uitg. Europese Beweging (Groningen 1982) 15-22.
- Benthem van den Bergh, G. van, De Toekomst van de Alliantie, *Intermediair 9 april 1982*.
- Benthem van den Bergh, G. van; Duco Hellema; Herman de Lange (red.), *Europa eenmaal andermaal*, Amsterdam 1985.
- Berkhof, G.C. en drs. G.W.F. Vigeveno, De Europese kernmachten in een veranderende strategische kontekst, *JASON* (nov./dec. 1979) 1-21.
- Brugsma, W.L., *Europa, Europa*, Weesp 1983.
- Degenkamp, mr. dr. J.Th., 'Nog een nieuw realisme: een nieuw Europees veiligheidssysteem?', *Europese integratie en Atlantisch Bondgenootschap*, Uitg. Europese Beweging (Groningen 1982) 59-66.
- Idem en J.J.J.A. van Rooyen, Naar een zelfstandig West-Europees verdedigingssysteem, *Nieuw Europa* (maart 1983) 9-21.
- *Europese veiligheid: rapport van een studiegroep ad hoc van de Europese Beweging in Nederland over de veiligheidssituatie van West-Europa*, Uitg. Europese Beweging, Den Haag 1984.
- Faber, dr. M.J., Strategieën voor de toekomst, Bartels, Wim ed., *Tussen Oost- en West-Europa* (Den Haag/Amersfoort 1983) 102-121.
- Haan, prof. dr. H. de, 'De betekenis van een vergrote militaire produktie in de EG als gevolg van een meer zelfstandig Europees veiligheidsbeleid', *Integratie en Atlantisch Bondgenootschap*, Uitg. Europese Beweging (Groningen, 1982) 41-44.
- Kissinger, Henry, A plan tot reshape NATO, *Time* (5 maart 1984), 14-18.
- *Kernwapens voor West-Europa? Aspecten van de afschrikking*, Uitg. NIVV (Amsterdam 1975) 103-208.
- Lammers, drs. A., Amerika en Europa en de frustraties der Geschiedenis, *JASON* (maart 1982) 2-5.
- *Op weg naar een Europees defensiebeleid*, Uitg. CEPES-documenten (XIX-1980 nr. 4/5), Brussel 1980.
- Penders, drs. J.J.M., *Europese veiligheid, notitie ten behoeve van de werkgroep vrede en veiligheid*, d.d. 28 juni 1984.
- *Richtlijnen voor de buitenlandse politiek*, Uitg. Centrum voor Staatkundige Vorming, Den Haag 1972.

- Siccama, J.G., 'De verhouding Amerika/West-Europa', Uitg. Europese beweging, *Europese integratie en Atlantisch Bondgenootschap* (Groningen 1982) 25-31.
- Singelsma, drs. S., Over de koppeling van de West-Europese defensie aan de strategisch-nucleaire systemen van de Verenigde Staten, *Nieuw Europa* (maart 1984) 15-21.
- Teunissen, prof. mr. P.J., 'Eenheid terwille van veiligheid en vrede', *Europese integratie*, 45-51.
- Tindemans, L. De heropleving van de WEU, *Atlantisch Perspektief* (1984/6-1985/1) 2-4.
- Veer, drs. B.J.Th. ter, IKV en Europa, *Europese integratie*, 81-89.
- Vredeling, ir. H., Voor en tegen van een Europese kernmacht, *Europese integratie*, 35-39.

HOOFDSTUK III. §2. De Palme-commissie

- Benthem van den Bergh, G. van en B. Tromp, De Partij van de Arbeid en defensie: uitgangspunten voor een Nederlands veiligheidsbeleid, *Socialisme en Democratie* (september 1983) 3-15.
- Idem, Repliek: uitgangspunten voor een Nederlands veiligheidsbeleid II, *Ibidem* (januari 1984) 34-40.
- Koch, Koen, W.V.Z. geen antwoord op internationale veiligheidsproblematiek, *Ibidem* (januari 1984) 12-18.
- Palme, Olof, *Bondgenoten in veiligheid. Een programma voor ontwapening*, Alphen aan den Rijn 1982.
- Petersen, Nicolaj, Het Scandilux-experiment, *Socialisme en Democratie* (februari 1985) 65-69.
- Siccama, J.G., Risico West-Europa is onevenredig groot, *Volkskrant* 28 april 1982.
- Stoel, Max van der, Tussen droom en daad, *NRC-Handelsblad* 3 juli 1982.
- Traa, Maarten van, Sociaal-democratie en gedeelde veiligheid, *Socialisme en Democratie* (januari 1984) 27-34.
- Idem en Jan Marinus Wiersma, Gedeelde veiligheid: een basis voor buitenlands beleid, *Socialisme en Democratie* (januari 1986) 13-22.
- *Vrede en veiligheid: een nota van de Tweede Kamerfractie van de Partij van de Arbeid* (mei 1984) z.p.

HOOFDSTUK III. §3. Strategische defensie

- Ashire, David M., SDI - de weg naar een meer volwassen afschrikking, *NAVO-kroniek* (april 1985) 8-16.
- Barnaby, prof. dr. C.F., *Future War, Armed conflict in the next decade*, London 1984.
- Benthem van den Bergh, G. van, Het Strategisch Defensie Initiatief en het kernwapendebat, *Internationale Spectator* (augustus 1985) 461-496.
- Berkhof G.C., Star Wars, Luchtspiegeling of werkelijkheid, *Intermediair* (17 mei 1985).
- Idem, Het Amerikaanse 'Strategic Defense Initiative' (SDI) en de stabiliteit, *Internationale Spectator* (mei 1985) 303-310.
- Boeker, prof. dr. E., *Moderne Wapens*, Amsterdam 1983.
- Fossedal, Gregory A., The Pentagon just stays MAD, *Wall Street Journal* 1 dec. 1983.
- Graham, luit.gen. Daniel O., *High Frontier, a new national strategy*, Washington 1982.
- Idem, National defense on the High Frontier, *USA-Today* (nov. 1983) 9-12.
- Idem, Daniel Graham on the High Frontier, spaceborn defense seen possible in 5-6 years, *USIS ed.* (5 april 1983).
- Janssen van Raay, mr. J.L., Nieuw verdedigingssysteem in de ruimte kan weer hoop geven, *Trouw* 23 sept. 1983.
- Idem, *High Frontier is een plan om te overleven*, *Trouw* (1 dec. 1983).
- Jasani, Bhupendra, Verdediging tegen ballistische raketten (Ballistic Missile Defense), *SIPRI Jaarboek 1984-1985* (Utrecht/Antwerpen 1984) 212-223.
- Kreemers, drs. H.P.N., Verdediging tegen tactische raketten, *Atlantisch Perspektief* (1985/4) 16-19.

- Leefrand, drs. A.K. Anti-raketwapens in de ruimte? *Ibidem* (1983/2) 22-24.
- Mommersteeg, mr. J.A., Een 'Europese' anti-raketverdediging? *Ibidem* (1985/4) 2-4.
- Reagan, Ronald, *March 23 speech on national security*, USIS ed. (23 maart 1983).
- *The President's Strategic Defense Initiative*, uitg. Am. Regering, Washington 1985.
- Singelsma, drs. S., SDI: een slag in de lucht? *Intermediair 28 juni 1985*.
- *Strategic Defense Initiative, verslag van een schriftelijk overleg*, uitg. Tweede Kamer der Staten Generaal, 7 mei 1985 (18979 nr. 1).
- *Het Strategisch Defensie Initiatief*, Uitg. Ministerie van Buitenlandse Zaken, Den Haag 1986.

HOOFDSTUK III. §4. Freeze

- *De Amerikaanse Freeze en de Nederlandse Vredesbeweging*, Kernschrift nr. 1/2, Uitg. IKV, Den Haag, 1984.
- Berger, Peter, Les armes nucléaires Américaines et l'opinion publique, *Défense Nationale* (januari 1983) 69-87.
- Kennedy, Edward M. en Mark O. Hatfield, *Freeze! How can you help prevent nuclear war*, New York 1982.
- Newlin, J. Ronald, The protestant churches and the nuclear freeze, *The Fletcher Forum* (1983, nr. 2) 355-364.
- Petraeus, cptn. David H., What is wrong with a nuclear freeze, *Military Review* (nov. 1983) 49-64.
- Podhoretz, Norman, Appeasement by another name, *Commentary* (juli 1983) 25-38.
- Sigal, Leon V., Warming to the Freeze, *Foreign Policy* (1982, nr. 48) 54-65.
- Tower, sen. John, Ueber Vergangenheit, Gegenwart und Zukunft der Freeze-Bewegung, *Europäische Wehrkunde* (juli 1983) 320-337.
- Tütsch, Hans E., Frost über Amerika, *Schweizer Monatshefte* (juli/aug. 1983) 549-558.
- *De uitdaging van de vrede: Gods belofte en ons antwoord. Herderlijke brief over oorlog en vrede van de r.k. bisschoppen van de Verenigde Staten van Amerika*, 3 mei 1983, Den Haag/Amersfoort 1983.
- Wallace, James, Nuclear Freeze crusade: gaining or waining? *US News and World Report* (25 april 1983) 18-21.

HOOFDSTUK III. §5. No First Use

- Boeker, prof. dr. E., Een realistisch defensiebeleid, *Internationale Spectator* (mei 1984) 264-272.
- Bundy, McGeorge; George F. Kennan; Robert S. McNamara; Gerard Smith; Nuclear weapons and the Atlantic Alliance, *Foreign Affairs* (1982, nr. 4) 753-768.
- Dean, Jonathan, Beyond First Use, *Foreign Policy* (najaar 1982) 37-53.
- Draper, Theodore, How not to think about nuclear war, *The New York review of books* (15 juli 1982) 35-45.
- Gallois, Pierre M., Quatre pas vers le 'desengagement', *Défense Nationale* (juni 1982) 15-26.
- Gottfried, Kurt; Henry Kendall; John M. Lee, 'No first use' of nuclear weapons, *Scientific American* (maart 1984) 23-31.
- Kaiser, Karl; George Leber; Alois Mertes; Franz-Josef Schulze, Nuclear weapons and the preservation of peace, *Foreign Affairs* (1982, nr. 5) 1157-1170.
- Luttvak, Edward N., How not to think about nuclear war, *Commentary* (aug. 1982) 21-28.
- 'Moet het Westen zeggen dat het nooit als eerste kernwapens zal inzetten?', *Aspecten van de Afschrikking*, Uitg. NIVV, (Amsterdam 1975) 103-208.
- *No-First-Use*, Frank Blackaby, Jozef Goldblat, Sverre Lodgaard (red.), Uitg. SIPRI, London/Philadelphia 1984.
- Rose, François de, Inflexible response, *Foreign Affairs* (najaar 1982) 136-150.

- Siccama, J.G., Belofte van no first use: een Amerikaanse ontsnappingsvariant uit het nucleaire onbehagen, *Internationale Spectator* (juli 1982) 406-411.
- *De uitdaging van de vrede: Gods belofte en ons antwoord*, Den Haag/Amersfoort 1983.

HOOFDSTUK III. §6. Verdediging in de diepte

- Barnaby, prof. dr. C.F., Verdediging in de diepte. Het plan Rogers voor de conventionele oorlogvoering, *Intermediair* 1 februari 1985.
- Berg, P. en G. Herolf, Aanval in de diepte: nieuwe technologieën voor conventionele interdictie, *SIPRI-Jaarboek 1984-1985* (Utrecht/Antwerpen 1984) 176-211.
- Doerfel, lt.col. J.S., Air Land Battle, *Military Review* (mei 1982) 4-10.
- Ege, K., The Air Land Battle. The army's new aggressive strategy, *Counterspy* (december 1982/februari 1983) 40-43.
- Geldorp, maj. P.C. van, Air Land Battle (2000) en de ACE Follow-On Forces Attack, *Militaire Spectator* (september 1984) 399-408.
- Rogers, gen. B.W., Allied Command Europe: keeping peace with freedom, *Atlantisch Nieuws* (juni 1982) 1-8.
- Idem, Improve our conventional capabilities, *JASON* (april 1983) 14-15.
- Idem, The Atlantic Alliance, prescriptions for a difficult decade, *Foreign Affairs* (Vol. LX nr. 5) 1145-1156.
- Idem, Toenemende bedreiging van NAVO-veiligheid vraagt om krachtig antwoord, *NAVO-Kroniek* (juni 1981) 1-6.
- Idem, Versterking van de afschrikking – verhoging van de nucleaire drempel, *NAVO-Kroniek*, (juni 1983) 6-9.
- Idem, Follow-on Forces Attack (FOFA): Myths and realities, *NATO-Review* (december 1984) 1-9.
- Siccama, drs. J.G., *Roepnaam Air Land Battle: een nieuwe militaire aanpak voor de NAVO*, Den Haag 1984.
- *Veranderingen in het Westerse veiligheidsbeleid, waaronder de strategie van het aangepaste antwoord* (Hoorzitting Tweede Kamer 13, 14 januari 1983), Den Haag 1983.
- Volten, dr. P.M.E., Moderne conventionele wapensystemen. De praktische vertaling van de Air Land Battle, *Atlantisch Perspektief* (1983, nr. 2) 17-19.

HOOFDSTUK III. § 7. Defensie zonder provocatie

- Afheldt, Horst, The necessity, preconditions and consequences of a no-first-use policy, Frank Blackaby, Jozef Goldblat, Sverre Lodgaard (red.), *No First Use*, Uitg. SIPRI, London/Philadelphia 1984.
- Barnaby, prof. dr. C.F. en Boeker, prof. dr. E., *Defensie zonder kernwapens*, Amsterdam 1982.
- Idem, De toenemende kans op een kernoorlog, *Intermediair* 26 febr. 1982.
- Boeker, prof. dr. E., De toenemende kans op een kernoorlog, *Intermediair* 26 febr. 1982.
- Idem, *Defensie zonder kernwapens voor West Europa*, *JASON* (april 1983) 9-13.
- Idem, 'Defensie zonder kernwapens', Uitg. Defensie Studiecentrum, *Alternatieven voor afschrikking in Europa: mogelijk of onmogelijk* (Amsterdam 1981) 59-91.
- Idem, *Moderne Wapens*, Amsterdam 1983.
- Idem, Naar een realistisch defensiebeleid, *Internationale Spectator* (mei 1984), 264-272.
- Idem, *Europese veiligheid, alternatieven voor de huidige veiligheidspolitiek*, VU-studies vrede en veiligheid 7, Amsterdam 1986.
- Grin, J., Een alternatieve verdediging: noodzaak en mogelijkheid, *Christen Democratische Verkenningen* (maart 1984) 108-114.
- Hannig, lt.col. Norbert, The defense of Western Europe with conventional weapons, *International Defense Review* (nov. 1981) 1439-1443.
- Maersheimer, J.J., Precision Guided Missiles and conventional deterrence, *Survival* (maart/april 1979) 68-76.

- Volten, dr. P.M.E., Denken over strategie: back to basics. Commentaar op Boekers realistisch defensiebeleid, *Internationale Spectator* (mei 1984) 273-279.

HOOFDSTUK III. § 8. Sociale verdediging

- Ebert, dr. Th., Enkele theoretische gedachten over de verhouding tussen de mate van democratisering en de verdedigingsconstitutie, *Met/Zonder alle geweld. Inleiding tot de sociale verdediging* (Utrecht 1972) 60-85.
- Feddema, dr. J.P.; dr. A.H. Heering; drs. E.A. Huisman, *Verdediging met een menselijk gezicht. Grondslag en praktijk van sociale verdediging*, Amersfoort 1982.
- Geeraerts, G., Wat is sociale verdediging?, Uitg. Stichting Volk en Verdediging, *Sociale Verdediging* (Kontakbulletin mei 1979) 7-14.
- *Geweldloze defensie tegen vreemde mogendheden*, Uitg. A.R.P., Den Haag 1970.
- *Geweldloze weerbaarheid, een alternatief voor militaire defensie?* Uitg. NIVV, Den Haag 1972.
- Koch, Koen, Sociale verdediging: een alternatief voor militaire defensie? Vree, Joh. K. de (red.), *Oorlog en Vrede* (Alphen a/d Rijn 1982) 204-217.
- Roberts, Adam (ed.), *The strategy of civilian defence. Non-violent resistance to aggression*, London 1967.
- Sharp, Gene, *Macht en strijd. Theorie en praktijk van geweldloze actie*, Utrecht 1982.
- Siccama, drs. J.G., *Militaire defensie en sociale verdediging*, Uitg. NIVV, Den Haag 1978.
- Tromp, H.W., Veiligheid in het nucleaire tijdperk, Everts, Ph.P. en H.W. Tromp (red.), *Tussen oorlog en vrede: thema's in de polemologie* (Amsterdam 1980) 99-108.

HOOFDSTUK IV, V, VI

- *Program van Uitgangspunten van het Christen Democratisch Appèl*, Uitg. CDA, Den Haag z.j.
- *Defensiepolitiek als buitenlandse politiek*, Uitg. ARP, Den Haag 1970.
- *Atoomwapens als onderdeel van het veiligheidsbeleid*, Uitg. ARP, Den Haag 1970.
- *Europese veiligheid*, Uitg. Centrum voor Staatkundige Vorming, Den Haag 1970.
- *Richtlijnen voor de buitenlandse politiek*, Uitg. Centrum voor Staatkundige Vorming, Den Haag 1972.
- *Defensie in de jaren '70*, Uitg. Centrum voor Staatkundige Vorming, Den Haag 1972.
- *Niet bij brood alleen*, CDA-verkiezingsprogramma 1977-1981, Uitg. CDA, Den Haag 1977.
- *Vrede en veiligheid. Vrede zonder onderwerping, veiligheid zonder overmacht*. Uitg. Wetenschappelijke Instituten van KVP, ARP en CHU, Den Haag 1979.
- *Over Vredesbeleid*, Uitg. Wetenschappelijk Instituut voor het CDA, Den Haag 1981.
- *Om een zinvol bestaan, Geactualiseerde versie, CDA-verkiezingsprogramma*, Uitg. CDA, Den Haag 1982.
- Brief CDA-partijbestuur aan de voorzitter van de Nederlandse Bisschoppenconferentie inzake de vredes- en veiligheidsproblematiek, *Christen Democratische Verkenningen* (februari 1982) 87-97.
- *Appèl en Weerklank; Van Verzorgingsstaat naar Verzorgingsmaatschappij*, Uitg. CDA, Den Haag 1983.
- *Europa in goede handen*, Uitg. CDA, Den Haag 1984.
- *Uitzicht. Samen werken voor morgen, CDA-verkiezingsprogramma 1986-1990*, Uitg. CDA, Den Haag 1985.
- Molen, dr. Gezina van der, *Christendom en internationale ordening*, Uitg. ARP, Den Haag 1951.
- *Welvaart, welzijn en geluk. Een katholiek uitzicht op de Nederlandse samenleving*, J.A. Ponsioen s.c.j.; G.M.J. Veldkamp; W.K.N. Schmelzer (red.), Hilversum/Antwerpen 1963.

Kan het veiligheidsbeleid beter? De aanwezigheid van grote aantallen massa-vernietigingswapens is verontrustend. Velen uiten hierover hun zorg. Het CDA ook. Daarom riep de partijraad van het CDA op tot studie van zgn. 'alternatieve vredes- en veiligheidsmodellen'. De samenstellers van dit rapport hebben een overzicht gemaakt van een aantal van de meest genoemde alternatieven. Het Strategische Defensie Initiatief, de voorstellen van de Commissie-Palme, Freeze, No First Use, Defensie Zonder Provocatie, Sociale Verdediging. In dit rapport is getracht deze en andere voorstellen zo objectief mogelijk te beschrijven. De lezer is gebaat bij pure informatie over het ingewikkelde vraagstuk van vrede en veiligheid. Bovendien geeft 'Vrede Wegen' een kader waarbinnen de alternatieven beoordeeld kunnen worden. Daarmee formuleert het een christen-democratische benadering van het vredesbeleid. De lezer krijgt een instrumentarium in handen om zelf de verschillende alternatieven te kunnen beoordelen. In de conclusies hebben de samenstellers van dit rapport hiermee een begin gemaakt. Dit zou een aanzet kunnen zijn voor een meer toekomstgerichte discussie over vrede en veiligheid. Het is namelijk hoog tijd om te gaan nadenken over de lange termijn.

Eerdere publikaties van het Wetenschappelijk Instituut voor het CDA:

- 'Over Vredesbeleid', januari 1981; f 5,-
- 'Massa- of kassacommunicatie?' (mediabeleid), april 1981; f 4,-
- 'Herziening belastingwetgeving', juni 1981; f 9,-
- 'De ruimte en wij, wij en de ruimte' (ruimtelijke ordening), november 1981; f 9,-
- 'Pastor of politie?' (Wet Gelijke Behandeling), februari 1982; f 3,-
- 'De toekomst van de NCO' (beleidsadvies), mei 1982; f 2,50
- Themabundel 'Emancipatiebeleid', oktober 1982; f 5,-
- 'Vernieuwing om behoud' (sociale zekerheid), december 1982; f 10,-
- 'Gewetensbezwaren vragen aandacht', mei 1983; f 8,-
- 'Samen verder' (onderwijs), oktober 1983; f 8,-
- 'Pluriformiteit' (beleidsadvies pers en omroep), oktober 1983; f 4,-
- 'Hoeksteen of sluitpost' (beleidsadvies kosten onderwijs), november 1983; f 3,75
- Themabundel 'Drugs: het einde?', december 1983; f 10,-
- 'Werkloosheid en de crisis in onze samenleving', januari 1984; f 6,50
- 'Vernieuwend energiebeheer', januari 1984; f 5,50
- 'Christen-democratie, kunst, politiek' (in samenwerking met de Boekmanstichting), augustus 1984; f 8,-
- 'Wereldeconomie en ontwikkeling', maart 1986; f 11,-
- '1 + 1 = samen' (samenlevingsvormen), maart 1986; f 15,-
- Verlagen van de studieconferenties gehouden naar aanleiding van diverse rapporten, f 3,50

Deze publikaties zijn te bestellen door storting van het verschuldigde bedrag op giro 3961449 van het Wetenschappelijk Instituut voor het CDA, Dr. Kuypersstraat 5, 2514 BA Den Haag. Tel. 070-924021.

DE KUIPERSSTRAAT 5
2514 BA DEN HAAG
TELEFONUMMER 070-494001
TELEX 31056
POSTGIRO 3961449
BANK NMB DEN HAAG
REK. NR. 6673 11718
TE BEREIKEN VANAF
05 LUNDE TELIJN 9

Aan de geadresseerde

ONZE REF. MW/AV-24/86

DEN HAAG, 26 juni 1986.

Geachte mevrouw, mijnheer,

Het is ons een genoegen u hierbij een exemplaar aan te bieden van het rapport 'Vrede Wegen. Alternatieven voor het veiligheidsbeleid beoordeeld'.

In het rapport 'Vrede Wegen' is een overzicht gemaakt van een aantal van de meest genoemde alternatieven, zoals SDI, Freeze, Sociale Verdediging, de voorstellen van de Commissie-Palme. Het rapport wil de lezer allereerst pure informatie geven over deze en andere voorstellen. Bovendien geeft het normen waaraan de verschillende alternatieven beoordeeld kunnen worden. Daarmee formuleert het een christen-democratische benadering van het vredes- en veiligheidsbeleid.

Het rapport is te verkrijgen d.m.v. overmaking van f 11,-- op giro 3961449 t.n.v. het Wetenschappelijk Instituut voor het CDA te Den Haag.

Met vriendelijke groet en hoogachting,

(drs. A.M. Oostlander)
directeur